

DOM IN SVET

LETNIK 54

ŠTEV. 3-4

Dom in svet, letnik 54, 1942-XX, številka 3-4

Vsebina

Leposlovje in znanost:

- Balantič France / Umiram. 81.
Balantič France / V zimskem vetru. 82.
Kociper Stanko / Goričanec (dve poglavji iz romana: Aninska nedelja v Vinskih goricah. Smrt starega Lakiča.) 83.
Kastelic Jože / Mesečina. 100.
Dular Jože / Osojnik je zadihal. 101.
Kastelic Jože / Tolmun. 110.
Balantič France / Zasuta usta. 110.
Mikuž St. dr. / Slogovni razvoj umetnosti Franca Ilovška (1700-1764). 111.
Calderon de la Barca - Janko Moder / Veliki oder sveta. 117.
Grivec Fr. / Drugi frisinški spomenik. 122.
Prudhomme S. - D. Ludvik / Ubita vaza. 129.
Grafenauer I. dr. / Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«. 130.

Književnost:

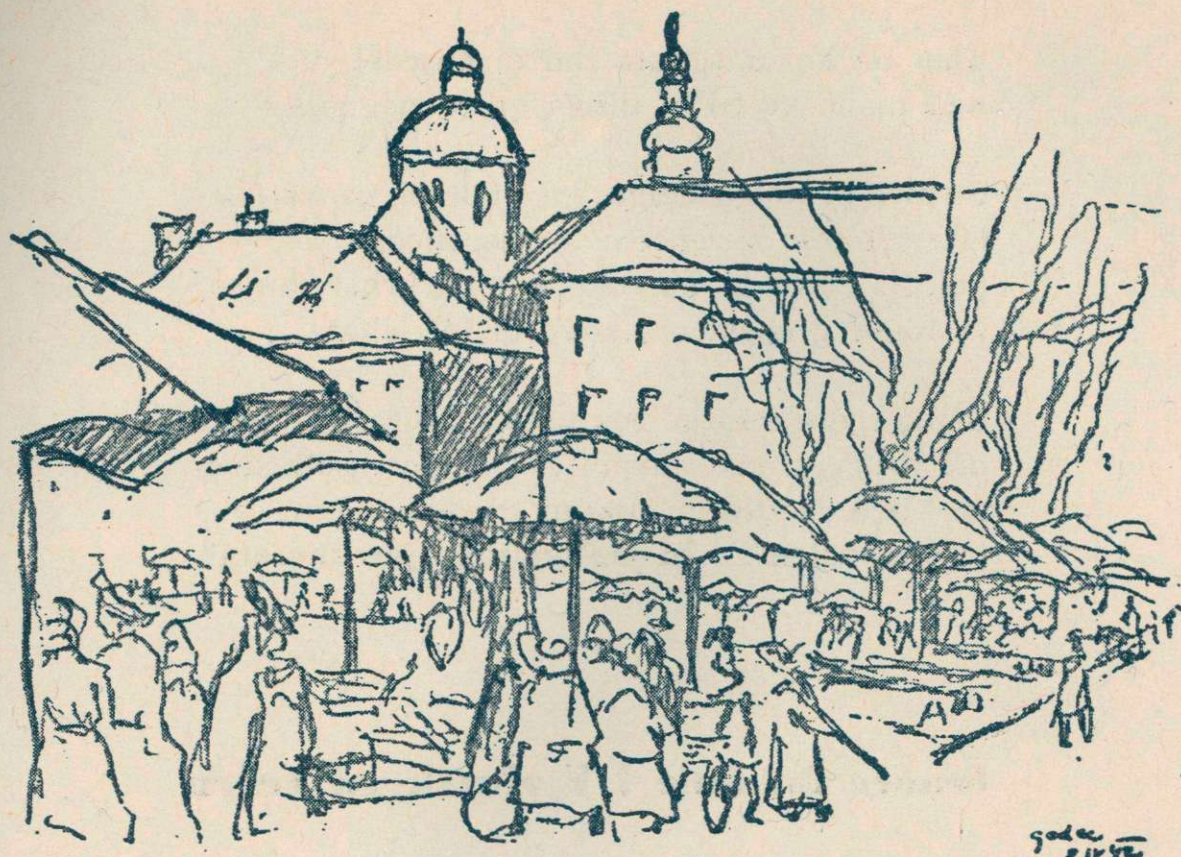
- A. Gradnik: Italijanska lirika (B. Stopar). 138. / V. Molè: Umetnost (Dr. St. Mikuž). 140.

Zapiski:

- † Silvin Sardenko (Tine Debeljak). 142.

Risbe (ljubljski motivi) akad. slikar **Fr. Godec**.

Dom in svet izhaja v dvojnih številkah petkrat v letu. Naročnina znaša letno 40 lir, za dijake 35 lir, če plačajo vso vsoto naenkrat, sicer je dovoljeno plačevanje v obrokih. Izdaja ga konzorcij Doma in sveta: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, dr. Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. Odgovorni urednik: dr. Tine Debeljak, Ljudska tiskarna. Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. Upravišstvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. Tisk in klišeeji Ljudske tiskarne v Ljubljani. Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

France Balantič | Umiram

Umiram... Dež pomladni v metežu vonjav
ponoči je oplaknil okna, zdaj jih sonce liže.
Pripeli gnezda ptiči na muževnih vej so križe,
prepoln življenja je brstiček se razklal.

Trobentice zbudile v noč zaklete so junake,
to srca so, te plodne kepe, kjer požene vse,
kar kdaj iz Stvarnikovih se dlani ospè —
zdaj vpletajo kraljičnam v lase sončne trake.

Umiram, jaz umiram... Dan kipi čez rob,
bogot je svet, ne briga se za skledico srebrno,
zdrobi jo... Sonce je proseno zrno,
na ustnicah je duša, kot na strehi ždi golob.

Umiram... O, tam v gozdu se nekje šopiri šoja,
nekje tam potok peti je začel.

Tam na kožuhu trate rad bi obsedel,
nad mano svetil bi dišeči grozd nagnoja.

Strmel bi dolgo dolgo, ko bi ležal vznak.
Okrasil čelo z vencem bi zaspanca,
položil glavo bi na roke kot na hrbet janjca,
in tovor grehov, oh, kako bi bil lahak!...

Samo sperele žarke rok pred sabo razprostiram,
nič drugega več nimam... O, in v jasliah duš
za klajo radostnim ovcàm travica zeleni,
travica zeleni... In jaz umiram, jaz umiram!

France Balantič | V zimskem vetru

MrAZ bruha rože na šipe,
bolest v očeh se košati,
noč bega srca utripe,
kot pes cvili veter pred vrati.

O, sam sem na ženitnini,
sam v vinu kopljem spomine,
pojo že dan petelini,
sam v vinu kopljem spomine.

Se vrč nekdanj veselil je
z menoj usmiljene roke,
ki segla nežna ko ivje,
po sad je v veje visoke.

In kot se breskev razkolje,
odprla nama je usta.

Ah, dala nama je usta —
še slast na ustnicah polje.

In vrč nekoč me hladil je,
izmil sledi je poljuba,
sijaj v očeh se skalil je,
odšla, odšla je preljuba.

Zdaj sam sem na ženitnini,
sam v vinu kopljem spomine,
pojo že dan petelini,
sam v vinu kopljem spomine.

Mraz bruha rože na šipe,
bolest v očeh se košati,
noč bega srca utripe,
kot pes cvili veter pred vrati.

Stanko Kociper | Goričanec

Dve poglavji iz novega romana

Aninska nedelja v Vinskih gorica

Nedelja se je porodila čista, brez madeža kot sijajno oko božje. Skoraj preveč težka lepota je ležala na gorica, da je človeka zaščemelo v očeh, če se je ozrl po bregovih. Bila je nedelja za gizdavo mladino, ki je vrela iz vseh grab navzgor k Jeruzalemu.

Cerkev Žalostne Matere v Vinskih gorica se je bleščala v soncu kot dragulj. Lipov gaj okoli nje je bil v cvetju, da je gosta senca opojno dišala. Iz šilastega zvonika so trepetali tenki, srebrni glasovi zvonov. Kot žegen božji so se razlivali dol na gorice, kjer so mladi grozdi pili sonce.

Prečudežno lepo je pač pri Jeruzalemu! Pa kako ne bi, ko se toliko lepote zrcali na tem sijajnem biseru Vinskih goric! Zares pohleven med enako ponižnimi nešteti goričkimi sosedi je Jeruzalem. Saj so vsi ti bregovi kot valovi morja, ki jih je začarala milostna roka božja, ko so bili najlepši. Vse vprek po njih cvetejo breskve, dišijo gorice in šepetajo topoli, kot da skrivnostno vabijo na proščenje vse bližnje in daljne soseske. Bela globica si je spletla gnezdo med žlahtno vinsko rozgo. V kletih in pivnicah pa čaka vino, sladko kot med in težko kot svinec. O, vem, zakaj je vsakemu dvakrat hudo, ko umira v tujini: Ko bi vsaj umrl na tem koščku zemlje, ki so ga poljubile božje ustne! — —

Ludvik se je spustil skozi slivje v grabo. Šel je ob robu Kadove šume, čez brv, kjer so rastle vrbe, in po Slanjči vesi navzgor mimo križa na križpotju, kjer je privzdignil klobuk. Na bregu se je iskrila jeruzalemska cerkev in šotori so se belili, da ga je dirnilo. Zares prav v grabo jih je bilo mogoče videti. Tam so razložena lepa rdeča in belo pisana lectarska srca. Ali bo pač dobil za Juliko katerega s primernim napisom, je mislil. Hitel je, kot bi ga podplati žgali. Kajpak, mnogo jih bo, ki bodo danes srca kupovali, pa ne bo kaj izbirati. Slekkel je suknjič in ga vrgel preko lakti, ker ga sonce preveč žge v hrbet.

Julika je bržkone že spredaj. Seveda, njej ni treba doma najprej vse v hlevu in okrog hiše urediti, ko je drugih dovolj. Kakor da plava, tako lahke so mu bile noge v svetlo oličenih čevljih. Neizmerno hrepenenje ga je podilo med gorica in ob globokem Babjem klancu, kjer so baje v starih časih ženske s kropom, kamenjem in čebelami prepodile Turke ali Kruce ali kogar že pač. Vse močnejši sunki svečanega zvonjenja so mu udarjali v uho. Če pa so zvonovi za hip utihnili, je čul, kako je vreščala lajna pri vrtiljaku.

Bil je bolj med zadnjimi. Ko pa niti za Aninsko nedeljo ni zmanjkalo doma skrbi in dela! Julike ni mogel nikjer dobiti. Sevė, pevke in pevci morajo biti zgodaj na koru.

Pri lectarju je bila gneča. S silo se je moral zriniti do src. Bog ve koliko močnih mladih rok se je stegovalo, da bi lectarsko srce ljubljenu dekletu, ki ga prav zares ni fletnejšega na svetu, povedalo to, česar usta niso mogla povedati.

Ludviku je padel pogled takoj na eno edino, ki se je rdečilo poleg drugih. Bilo je veliko, prelepo pisano in ogledalo je imelo. Mrzlično je segel po njem, da ga kdo drug ne bi prehitel. Preko dišečih sladkarij, piškotov, kolačev in rezin je vrgel lectarju kovača in spravil srce pod suk-njo. Komaj je šlo v notranji žep.

Stopil je za hišo, ki je čepela ob klancu. Ozrl se je okrog sebe. Ne bi bilo dobro, če bi ga kdo videl, kako je mislil na Juliko. Izvlekel je iz žepa srce in si ga šele sedaj natančno ogledal. V ogledalu je prav lepo videl poten obraz in šop las, ki mu je ob levi strani silil izpod na stran poveznjenega klobuka. Kako vse lepša bo Julika, ko se bo ogledovala! Pod ogledalom pa je bil listek in na njem je bilo napisano:

»Če me ljubiš, mi povej!
Jaz te ljubim prek vseh mej.«

Zavrtelo se mu je od prečudežne sladkosti. To je vendar tako lepo napisano!

Na drugi strani klanca je stegoval trepetajočo roko Šintarov Tunek in Fajfarov Peter se je zarežaval, da bi mu mašarji dali kaj vbogajme. Presrečen je bil fant, da ne bi skočil preko kolomij in dal Tuneku in Petru vsakemu po novčič.

Zvon je zazvonil začetek službe božje. Ljudje so se skozi vsa tri vrata gnetli v cerkev, ki je pač vse premajhna, da bi zajela množico, katera se je privalila pod sence lipovega gaja. Ludvik je previdno delal s komolci pot pred seboj, da mu kdo ne bi zdrobil srca z ogledalom. Skril se je ob stranski oltar pod prižnico. Skriti je moral molitve, ki so za gorico, za ajdo in za vse Lakiče vrele iz srca k Bogu. Za Lujziko, za kozo neumno, ki za voljo Pulka doma tuli, je molil, in za očeta, da bi grunt ljubil, pa da bi dedek dolgo živeli. Mnogih skrbi se je spomnil, za katere ni kazalo drugega, kot moliti že vnaprej. Ko pa se je odtrgal v zboru tenki Julikin glasek in je zatrepetal preko glav mašarjev proti oltarju, ga je spreletela prijetna zona in pred očenaš je postavil:

»Za Juliko...«

Takrat so se mu oči še bolj živo in proseče zazrle v milostni obraz Žalostne Matere.

Po maši je sédel na star, izdolben lipov štor, iz katerega so poganjala mlada drevesa. Gledal je po bregu navzdol na ravnico, kjer so vpili klobasarji in so se visoko nad trsjem vrteli sedeži na vrtiljaku. Dekletom, ki so se vozila po zraku, so plehetale janke, da so se jim videle čipkaste, bele spodnjice. Fantje so jih lovili in jih suvali visoko v zrak, da so cvilile. Bog ne daj, da bi se veriga utrgala! Daleč v grabo bi odletelo dekle in se med trsjem zaklalo.

Toda, moj Bog, ali ni to Julika? Tista snežnobela svilena ruta na glavi in rdeča janka? Ludviku je zastal dih. To vendar ni za Juliko. Naj se utrga veriga? Stisnil je čeljusti. Seveda je Julika. Ti neumnica!

Tedaj pa je stisnil pesti. Mišice na obrazu so mu zatrepetale, stresel se je. Pulkov Jožek je zagrabil Juliko. Zadržal jo je, potem pa jo je sunil, da je v velikanski krivulji zaplavala po zraku. S petami je udarila po

vejah tik nad Ludvikovo glavo. Samo vzpel bi se, razprostrl roke in imel bi jo. Pa se ni ganil. Mislil je, da se mu bo ustavilo srce.

Naslonil je glavo med pesti. Nič več ni videl pisanih robcev in jank, nič več ni čul vpitja kramarjev, niti Julike ni čul, ko je cvilila v zraku nad njim. Bil je bolan. Ni vedel, kaj mu manjka, le bolan je bil. Srce, ki ga je nosil v notranjem žepu, ga je peklo.

Tako je potemtakem ta stvar z dekleti! Vsa se režijo, če se jim Pulko približa. Pa ko je vendar tako zoprni! Tisto njegovo razkoračenje; hu! Kajpak, govoriti jim zna! Neumnice; ko bi vedele... Doma joče Lujzika, on pa se tu blazno igra z Juliko, za katero se Ludvik tako boji. Lakičevo žito je prodal, da nori. Mar ne ve Julika, da je zavoljo nje pred Pulkom prestopil jaso v Kadovi šumi? Mar je pozabila, da je zavoljo nje zakuril pod Tretjakovim žitom? Je pozabila, kako ga je gledala oni večer, ko je pleve peljal domov, in je pritekla za njim? Ali ji ni obljubil, da bo šel na Aninsko nedeljo v Jeruzalem — zavoljo nje? Julika, Julika, ko bi vedela, kako hudo mu je!

Nikdar ne bi mogel jasneje spoznati ljubezni, kot jo je čutil ta hip. Dolgo jo je nosil v sebi skrito; sam ni vedel, kaj bi počel z njo. Sedaj ga je zbolela, zaskelala ga je in iz srca se mu je razlila v kri in ude. Zatrepetal je, ker je bila grozna v svoji neusmiljenosti. Razodela se mu je in v hipu mu je bilo povsem jasno, da jo bo čutil vse življenje! Vse življenje enako! Večno nemirna, večno zaskrbljena, za tuj pogled dovzetna in plaha. Takšna je torej ljubezen. Kdo jo pomiri? Nikdar nihče! To je nemir, da polje v tebi od takrat, ko se rodi, pa do groba. Misliš, da jo potolaži pogled, poljub, pa se varaš. Naslednji hip zatrepetiš znova in huje. Zatajiti pa je le ne moreš. Znova in znova se kaže, iz spanca te prebudi sredi noči, da blodiš v daljni misli, v neizmernem upanju. Ne pomiri je nikdar nihče, le enak nemir sorodne duše jo lahko tolaži, da se ne popači.

Doslej je mislil na Juliko, ko je njegova duša iskala miru. Če so ga krivile skrbi za očeta, za grunt in živino, je mislil na Juliko in bil je potolažen. Sedaj je vedel, da je za vse čase umrl v njem mir, s katerim se je zatekal k Juliki. Ali je to zaradi Pulka, ki je po njegovi misli ničvreden? Zares ga je pretreslo zavoljo njega. Toda ali ne bi enako stiskal pesti, če bi Julika pustila, da bi jo drug fant, ki ga ima Ludvik mogoče celo rad, takole podil po zraku, da bi cvilila? Ali ne bi enako drhtel po vsem telesu, če bi recimo Vogrinov Gustek, ki ga je imel za najbolj poštenega fanta v vasi, Juliko prijel za roko in se z njo podil visoko po zraku nad koljem in trsjem? Pa čeprav bi bilo Juliki to prijetno? Da, čeprav! Čutil je, kot čuti vsak fant, ki resnično ljubi, da za njegovo dekle ni noben drug fant dovolj dober. Da dekleta tega ne uvidijo!

Nikdar ni tega povedal Juliki, nikdar ji mogoče tudi povedal ne bo. Zato pa je vse njegovo bitje vpilo namesto jezika, pogled in izraz obraza je kričal ljubezen. Uvidel je, da bodo odslej vsa njegova dela, vsi koraki po Lakičevem bregu, vsi pogledi proti Tretjaku nosili to podobo.

Čutil je, kako je rastla skrb v njem. Bohotila se je in širila od Lakičevine na Juliko. Vse bo zajela, vse, kar mu je pri srcu. Zbolela ga je v notranjosti; vsa pretesna mu je bila.

Gospodar vrtiljaka je zapiskal. Rezko je odjeknil pisk proti cerkvi in košare so se jele polagoma spuščati v vedno manjših krogih proti tlom. Niso še oni poskakali s sedežev, že se je sto rok lovilo zanje. Vse je hotelo znoreti, vse je hotelo v zrak. Mladino je to vročo, pekočo nedeljo razpoloženje sililo v zrak.

Julika je skočila s sedeža in se prerila med množico. Ozirala se je, kot da nekoga išče. Ludvik je šel za njo s pogledom. Ni se mogel odločiti, da bi stopil za njo. Pred lektarjem je obstala, za hip se je ozrla po razstavljenih sladkarijah in se spustila na sêp kraj goric, koder so se bliskale bele in pisane rute deklet in žená, ki so hitele domov. Vse vprek med goricami so plehetali robci in se iskrili v soncu; na vse strani so se vračali mašarji.

Tedaj pa je Ludvika spodbodlo. Ali ni na koncu koncev sam kriv vsega? Mar je kdaj povedal Juliki, kako jo ljubi? Srce tišči zanjo pod suknjičem; ubogo lectarsko srce naj ji pove, česar ji še doslej ni sam povedal? Kakšen tepec je prav za prav? Na Juliko se je jezil, sam pa ne, da bi šel in jo povabil na vrtiljak. Pa je vendar za to hranil denar.

Skočil je po bregu navzdol. Z roko je držal klobuk na glavi, da ga ne bi zgubil. Prerinil se je med ljudmi in tekkel po sêpu, kar je imel moči. V stare babe se je zaletaval, ker se mu niso utegnile izogibati.

Med borovjem, tik preden pade pot v grabo proti Vinju, je dohitel Juliko. Bila je presenečena. Samo lica so ji zažarela in oči so se ji orosile, da je zatrepetala z vekami.

»Ludvik...?«

Sedaj je že, kar je. Pograbil jo je za roko in jo vlekel po sêpu nazaj proti cerkvi. Dekle prvi hip ni vedelo, kaj se dogaja.

»Peljat se greva. Na vrtiljak...«

Še vedno jo je držal za roko, ko se je prerinil do vrtiljaka in prijel košaro. Zagrabil je Juliko pod pasom in jo kot pero lahkotno posadil na sedež, da se je smejala. Sam je zlezal v sedež za njo in jo pritegnil k sebi. Vrtiljak se je zavrtel, lajna je zakričala. Ludvik je zavihtel Juliko, da je zavriskala, ko jo je odneslo v blazno višino nad gorice.

Sedaj se je vse v njem sprostito, vse vezi, s katerimi je bila njegova ljubezen priklenjena, so popokale. Vse se je razdivjalo, vse, česar doslej ni slutil. Nič več ni mislil, kaj bi bilo, če bi se tenka veriga odtrgala. Nič več ni nevarnosti za Juliko. Samo z njim, pa je varna!

Ujel jo je. K sebi jo je pritegnil. Smejoč, žareč obraz je stisnil tik njenih lic.

»Je lepo, Julika...?«

»Lepo...«

»Samo z menoj je lepo, Julika, kaj?«

Ni počakal odgovora. Komaj lep pogled in sončen nasmeh mu je mogla vrniti. Naslednji hip jo je že zavihtel, da je zaplavala pod lipe. Z razprostrtimi rokami je rezala zrak, kakor bi hotela objeti ves svet. V jankah se ji je lovil veter, da jo je prijetno hladilo.

Potem sta pila medico, dokler niso denarji skopneli, in sta šla med goricami domov. Ludvik je mislil, da takšen mora biti fant in da ga bo

Julika sedaj pač morala imeti rada in drugega niti pogledala ne bo. Na srce v žepu je popolnoma pozabil, sedaj se je ljubezen iz srca preselila v poglede in besede.

»Julika, tako sem bil žalosten...«

»Zakaj...?«

»Pustila si, da te je Pulko, ki ne bo nikoli kmet, zaganjal po zraku.«

»Ko pa tebe od nikoder ni bilo.«

»Žalosten sem bil, pa nisem hotel blizu. — Tako se bojim zate...«

Šla sta ob Babjem klancu, ki je grozeče zeval ob poti, kot da puhtijo iz njega preklete turške duše. Za njima je pritekel Pulko. Nalašč se je zaletel z ramo ob Ludvika, da bi ga dražil. Potem je izvlekel iz žepa srce in ga ponudil Juliki.

»Vzemi, Julika! Lepa deklina si, pa te imam rad...«

Ludvik je razumel to kot izzivanje. Pulko vé, da je spustil psa za njim in da je Lujziko zadržal doma. Sam ni vedel, kdaj se mu je sprožila roka. S silnim udarcem je izbil Pulku srce iz roke, da se je zakotalilo po bregu v klanec.

»Meni si žito ukradel, da si se danes vozil in srce kupil...«

Pulko ni bil človek, ki bi se o taki priliki umaknil. Z divjo kretnjo je izpulil iz gorice kol in besno udaril po Ludvikovi glavi. Julika je zakričala, Ludvik pa je omahnil in padel vznak po bregu. Na presekanem čelu so se zbrale debele kaplje krvi in so se skrivale druga za drugo v laseh.

Nato je Pulko zbežal. Julika je pokleknila k Ludviku in ga zbudila. Odprl je oči in se potipal po čelu:

»Kje je zdaj potuhnjenec?«

»Zbežal je. — Te boli?«

»Malo...«

Dvignil se je, pa se mu je zvrtelo in se je zopet sesedel.

Julika je imela dosti opravka, preden ga je spravila toliko pokonci, da je prišel v grabo, v šumo do studenca.

Sedel je v mah in kalno gledal. Dekle ga je položilo na hrbet. V pešicah je nosila vodo in mu jo zlivala na čelo. Potem je izvlekla robček, obrisala mu rano in ga obvezala.

Sedla je poleg njega in si položila njegovo glavo v naročje, da bi počil.

Gledala mu je v obraz. Tako natančno si ga še nikoli ni ogledala. Bil je za čuda lep. Krepke poteze so kazale drznost, ki se ne boji nobenega napora, njegove svinčeno plave oči, ki so se ji zazrle v obraz, pa so odsevale dobroto in milino. Nežen drget ji je zapljal skozi telo. Z roko mu je pogladila lase in ga pobožala po vročem licu.

Sedaj je Ludvik dvignil pogled in ga prilepil v njene oči.

»Julika, tako dobra si...«

Sklonila je glavo in molčala.

»Rad te imam — tako rad, Julika!...«

Molče je pritisnila njegovo glavo k mladim prsim, da je čul udarce njenega srca.

»Tu je sedaj tako lepo...«

Potem se je spomnil srca v žepu.

»V žep sezi, Julika, v notranji...!«

Kot da bi slutila, kaj ima tam, je s pobožno kretnjo segla pod suknjič. Srce je bilo prelomljeno na tri dele. Morala ga je najprej zložiti.

»Zlomilo se je pač, ko sem padel. — Prej je bilo lepo, Julika...«

Roke so ji trepetale, ko je urejevala razbito ogledalo, v katerem je videla tri svoje obraze. Listič z napisom pa je bil cel. Samo da je bil cel!

Ni se mogla zadržati. Zaprla je oči, sklonila se je nad njegove na pol odprte ustnice in se zasesala vanje. Bil je njen in njegov prvi poljub v življenju.

Potem mu je naslonila glavo na prsi in sta še nekaj časa tako sedela v šumi, kjer so čivkali šinkavci in sinice in je skozi nemirno bukovje trepetalo sonce.

Ludvik je popravil glavo, kot da bi mu že ne bilo neskončno lepo na njenih drhtečih rokah. Odprl je oči in jih dvignil proti njenim, ki so žarele tik nad njim. Po telesu se mu je razlivala mehka omotičnost, sladka utrujenost.

»Julika, tako si lepa!...«

Roko mu je zvila pod glavo, da si jo je stisnila k prsim, kar je bilo tako lepo.

»Ti ljubi, dobri fant.«

Priprl je oči, kot da je zaspal.

»Tako te imam rad. — Veš, Julika, v Kadovi šumi sem šel v jaso za voljo tebe. Saj nič ni, mislili pa smo le vsi, da se bo nekaj zgodilo. Še Pulko ni upal...«

»Vem... Lepo je bilo...«

Pa le ni mogel vzdržati, da je ne bi proseče pogledal:

»Vse bom storil, Julika, vse, samo Pulka ne smeš imeti rada!«

Nič ni mogla odgovoriti. Še tesneje je stisnila njegovo glavo k sebi. Izpod rute so se ji usipali zlati lasje na njegova lica. Božali so ga od vročega čela dol proti licem. Vse na ustnah so ga božali.

Vdihaval je njeno pričujočnost z otroško čistostjo. Njegova valujoča čustva so kipela v neizmernem morju sladkosti, ki so se porajale v neštevilnih tokih v njegovem srcu in so mu zalivale kri. Dolgo jih je nosil, vse predolgo za mladost v goricah, zato so ga v senčnem gozdu pod Jeruzalemom opajale, da je ostal brez besed.

Prelepo jima je bilo v dušah, da ne bi sedaj, ko sta izkričali njuni srca, kar je tako nedopovedljivo peklo, vsaj nekaj hipov tako slonela pod bukovjem, ki je šumelo med ptičjim cvrčanjem. — —

Smrt starega Lakiča

Navzlic temu, da je Ludvik napravil staremu Lakiču za uroke, da si je izmil oči in senca, naslednji dan vendarle ni bil zdrav. Tudi pozneje ne več. Neka dušeča teža mu je lezla na prsi in v noge mu je zlezla, da ni mogel iz postelje. Če se je skušal zravhati, je vedno padel nazaj na zglavje kot hlod. Pozneje tudi več poskušal ni. Vedel je, da se je približal njegov čas, in se je vdal. Toliko časa je hodil po zemlji, da mu je v kri prešla

njena moč, in sedaj ga vleče v sebe. Tega se je popolnoma zavedal. Samo to ga je jezilo, da je moral poležavati. Ozdravel več ne bo. To mu je bilo povsem jasno. Ko bi potem vsaj že umrl! Težko je dela vajenemu goričancu takole poležavati, ko zunaj šumi delavnik.

Ludvik ga je sicer tolažil:

»Počijte, dedek, počijte!«

On pa je vedel, da je počitka potreben samo mlad človek, da se potem znova zakadi v delo. Njemu je namenjena samo še smrt.

Popolnoma se je vdal v to. Čakal je smrt, kot pričakuje viničarski otrok pámetivo. Z nekakšnim trepetajočim hrepenenjem. Nič več se ni jezil na ostale. Gledal je nazaj v svoje življenje. Jasno so stopali pred njega vsi dnevi na Lakičevem bregu, kolikor se jih je spomnil. Vsi so bili čudežno ožarjeni od sijajnega goričkega sonca. Celo ugajalo mu je, da mladi stikajo glave. Saj je celo sin Konrad hodil okoli oglov z zamaščenim predpasnikom, ki sta se ga držala zemlja in gnoj. K njemu je prihajal v hiško in ga spraševal, kako in kaj. Pravil mu je, kaj delajo in kaj še bodo. Sploh se je pametno pogovarjal. Stari mu ni vedel kaj očitati. Včasih je sédel poleg njega na posteljo. Gledal je pokorno in vdano, da je bilo starega, ki tega pri njem ni bil vajen, sram. Obrnil se je v kot in si grizel razpokane ustnice. Takrat je vedno mislil na Ludvika.

»Ludvik je to... Ta fant je to napravil.«

Bil je v dno duše prepričan, da je fant pričaral iz zemlje svojo moč, in sedaj dela z njo čudeže. Drugače si nikakor ne bi mogel misliti, da Konrad kmetuje.

Oziral se je skozi okno v breg. Na mladem zasadu se je paslo sonce. V silnih količinah je sipalo sijajoče žarke med sveže rede, da je iz zemlje puhtelo. Kadar koli se je ozrl, se mu je zdelo, da so rozge za spoznanje bolj ozelenele. Vrane so se spreletavale nad bregom in posedale po kolju. Staremu se je celo zdelo, da se je na nekem kolu zazibala pastiričica. Prav tako se je zaiskrilo.

Pogled mu je romal vse križem. Med svetlikajočim se koljem si je čaral pred oči zopet stare gorice. Zdelo se mu je, da so prav takšne, kot so bile njegove. Nič lepše niso. Bolj goste so, pa bolj ravni rédi so, to že. Toda prav nič lepše niso. Kako pa so tudi bili krepki nekateri trsi. Še sedaj, ko so jih izruvali. Prav nič se jim še ni mudilo umreti. Po sili so jim odsekali korenine. Bil mu je, kot da čuti bolečine vseh na svojem srcu. Skelele so ga in vedel je, da bo zavoljo tega moral umreti. Kako bi pač moglo biti drugače? Umrla je trta, umrl je njen poščip, umrle so gorice; sedaj je pač vrsta na njem. Ničesar več nima, da bi mu dajalo moči. Čaka, da mu nekdo izpodkoplje korenine...

Bil je kot doslužen trs. Skrčeni in slabotni so se greli na soncu, ki je podilo sneg iz goric na robnike šum in v senčne rúpače. Jegličiči so moleli kot kuštravi otroci iz slinaste, svetlikajoče se zemlje. Rozge pa se niso zganile. Pač je nekje v najtanjših vlakencih nekaj zatrepetalo. Toda ganiti jih ni moglo. Vedeli so, da so doslužili, in voljno so se prekotalili za motiko, ki jih je izpodkopala. Samo eden ni rad umrl. Samo njen poščip je moral trepetati, ko so se skrčeni tovariši brez vzdihla prevračali. Od mla-

dosti do smrti je ostal enak. Bujen in kipeč je bil do takrat, ko je Klanjšev Jakob visoko dvignil motiko in usekal v korenino. Krč ga je stresel do vrha in zmočil je zemljo, kot da bi krvavel iz presekanke korenine. Kadar se je spomnil nanj, mu je srce hitreje zatolklo. Bilo mu je, kot da se nekje v njem giba umirajoče življenje. Po vsej sili se mu je hotelo splaziti nekaj toplega v prsi. Skoraj pozabljena draž ga je božala po zaledju in ohlapnih udih. Stisnil se je za oči, da so ga zbolele, in je vzdihnil:

»Ni pozabljeno, ni... Vedno je enako — pa bo le umrlo...«

Takrat je vselej poiskal z očmi prostor, kjer je rastel njen pošcip. Natančno si ga je znal priklicati. Močan, za pest debel štor je molel iz zemlje. Vsako leto ga je obrezal nizko, da bi bil tem dalj časa močan. Trsa ne smeš visoko obrezati; potem prehitro umre. Čim bliže zemlji mora biti. O prvi kopi mu je leto za letom obrezal koreniko in mu prinesel cel koš najbolj mastnega gnoja. Pognal je vedno tako močne rozge kot izabela ali šmarnica. Čudežno. Peronospora se ga nikoli ni prijela, oidij tudi ne; grozdje ni bilo nikoli pepelnato. Čist je bil kot sveža, na novo porojena ljubezen. Samo toča mu ni prizanesla. Pa ubila ga ni. Leto za letom je med prsti stisnil dolge, težke grozde. Skozi redko, belo platno ga je precedil in stočil v steklenico. Skril jo je pod lagev za gantarje. O bratvi je vino počasi spil, da je napravil prostor novemu. Vselej se mu je zdelo, da se je zopet za eno leto napil moči in življenja.

»Sedaj bo pa zares konec,« je pomislil in stisnil ustnice, kot da bi hotel zadušiti tople spomine.

Kajpak. Saj ni mogoče drugače. Nov zasad bo rodil Ludviku. Fant bo odslej gojil zasad za sebe. Prav zagotovo ga je posadil zavoljo Julike. Bog ve, če tudi Julika ni njemu dala trsa, da bi ga prav za spomin nanjo zasadil. Bog ve... Take stvari se rade dogajajo, kadar mladi goričanci sade gorice. Nova ljubezen bo sedaj rastla in rodila na bregu. Njemu ni ostalo nič več.

Ludvik je imel zopet več dela. Vsak teden je potem, ko je zasad pognal prvo mladje, naprosil Klanjševega Jakoba, da mu je prihajal pomagat škropit. V velik sod vode je namočil modro galico in jo zmešal z gašenim apnom. Oblekel se je v stare, že od prejšnjega škropljenja vse zelene cunje in sam pomagal. Vsako travico, ki je ozelenela med trsi, je sproti izpulil. Ko se je dan šele napravljal k prebujenju, je bil že v goricah. Vsak dan. Vedno je bilo treba kaj popraviti, vedno je poganjala trava kljub temu, da so trsje okopavali.

Ko se je iz Lakičevega dimnika v dníki zakadilo, se je ozrl po soncu in stresel blatne roke. Prst je odletela po zraku, šake pa si je za silo umil v žúmboru, kjer je bilo vedno nekaj vode. Potem je šel počasnih korakov v grabo. Kot izkušen, star kmet. Pa je še vedno kaj mimogrede zagledal, kar je bilo treba odtrgati ali zravnati. Nikdar pa ni šel domov, ne da bi se ustavil pri češplji, ki je poslanjala upognjeno, sivo deblo po mladih akacijah. Vedno je bil nekje v gostem leskovju skrit čižek, ki je komaj slišno čivkal: ci, ci, ci. Ludvik mu je prisluhnil. Kot da z drobnim kladivcem udarja na majčken zvonček. Zbudil je v njegovem srcu lepoto, ki

se je potlej razlila v lepe misli. Žuborele so mu v glavi kot ščinkovec, ki je priletel na krivenčasto slivovo vejico in vabil tiho samičko. Ludvik se je s hrbtom naslonil na slivo; z eno nogo se je uprl v breg, z drugo ob deblo in še enkrat gledal na breg.

Ves vrh je že bil v soncu, ki je srebalo roso. V spodnji grabici, prav v Julikinem koticu, je na medencu migljala rosna kaplja kot nebeški biser. Počasi se je spustila na drugi list in, ko je umila tudi tega, je zdrsnila na tla. Ludviku se je zdelo, da je sam nebeški Oče zamahnil z nevidno škropilnico blagoslovljeno vodo na sončne gorice.

Če je v Ludviku zbudila moč za delo sramota Lakičevine, če je ljubezen do zemlje, ki ga je kot dete ljubeče vabila k sebi, zahtevala, da je tako lepo preobrazil obličje vrha, potem je bila sedaj ljubezen do Tretjakove Julike ona, ki ga je naslonila na češpljo in mu užgala iskrece oči.

»Julika, ne bo te strah ne zapuščenega grunta ne gorice, pa tudi oguljene hiše ne. Samo pridi, samo hitro pridi! Vsaj toliko, da boš videla, kako te imam rad,« je premišljeval in gledal v breg. Bilo mu je, da bi padel na trebuh, stegnil roke in objel... Breg in Juliko.

Sedaj, ko Julike ni bilo, je kričala ljubezen v njem. Zasad je zelenel vdiljen po bregu in izpuhteval v vročem soncu ljubezen. Pravo ljubezen, kot jo je nosil v srcu. Tiha, brez namišljenih besedi se je sprehajala po Lakičevem bregu. Za plugom je stopala, s koso je pela, v biču je pokala, kadar je fant zamahnil po zraku, da so se vrabci preselili na drugo drevo. Ljubezen v delu, v čisti misli in hrepenenju je bila. Ne v hinavstvu od sladostrastja potečih se in sopečih prenažrtih polizancev, ne v oskrunjanju od ljubezni na vekomaj prekletih grešnih duš, ne v iskanju dražljajev; bila je drget duše, pesem dela in vonj zorenja. Bila je samo ljubezen, ki ga je spremljala kot dišeča senca povsod, koder je hodil.

Poletje se je parilo preko modro poškopljenih gorice. Na Lakičevem bregu so se ljubkovali nežni, mladi žitni klaski. V dniki se je oglašala prepelica. Z dnem so za lesovi in na travnikih vstajale pesmi koscev in grabljic.

Stari Lakič je ležal z obrazom obrnjen proti oknu. Silovito hrepenenje ga je gnalo ven, kjer je peklo sonce. Mogoče bi mu dobro storilo. Pa se ni mogel dvigniti iz postelje.

Na dvoru je Ludvik napravljaval voz za seno. Za žrd je pripenjal povežitjak in zvijal dolgo vóže.

»Tako se žene... Tako je priden,« je mislil dedek.

Takšen, prav takšen je bil včasih on. Za nikogar ni imel nikdar časa. Zato je odpuščal Ludviku, ker je pozabljal nanj.

»Delo je prvo... Kaj je človek, ki se je dodelal? — Grunt je vse... — Jaz sem tako že mrtev,« je mislil in nič mu ni bilo hudo.

Ko se je Ludvik zavihtel na voz in pognal Lisca, ga je blagoslovil s toplo mislijo in se veselil, da je vsaj to še dočakal. Gledal je ribiča, ki se je s sabljastimi perutnicami prizibal po grabi nad potokom.

»Ribič... Dež bo,« je sam pri sebi šepetal in legla je vanj otožnost, kot da mu je težko zavoljo tega. Sedaj bi želel, da bi bilo samo lepo vreme, da bi samo sonce sijalo...

Neki večer je Ludvik vzela milo in šel v grabo. Na sosedovem travniku je bila izkopana velika jama. Opeko so delali in so tam kopali glino. Sedaj se je vanjo stekala voda in fantje so se ob sobotnih večerih hodili sem kopat.

Slekel se je in skočil v vodo, da je zaškropila na vse strani, žabe pa so se skrile med trstje. Ko se je umil, je lezel izza brega kot sonce velik mesec. Ludvik je še vedno stal v vodi. Dvignil je glavo proti luni, vrgel jo nazaj in zavriskal, kot bi jelen zabukal. Potem je počil z rokama po vodi, da so ga dlani zapekle in še enkrat zahuškal. Skobacal se je na breg, obrišal se je s predpasnikom in pel. Blaga svežina čisto umitega telesa ga je navdajala z veseljem, da je brundal:

»Fantje se zbirajo,
na vojsko marširajo...«

Saj ni bilo res. Toda umivali so se le to noč po vseh grabah in huškali, ker so morali naslednji dan iti na nabor.

»Menda se bo res treba čisto do nagega sleči,« je mislil sam pri sebi. Smejal se je in si odpasal predpasnik, ki mu je skrival nagoto.

Udaril je s petami, da so ga gležnji zboleli, stegnil je roke in napel prsi.

»Bom vojak, gospod kapitan,« je kot otrok spraševal luno.

Mesec je gledal med jagnedi v grabo, naravnost v Ludvika. Obseval je njegova široka, ravna ramena, močno napete prsi, ki jih je Ludvik še bolj napihoval, da že itak tenkega trebuha ni bilo nikjer videti. Po stegneno zravnanih nogah mu je počasi drsela kaplja vode, ki je še ni zbrisal, in ga ščegetala pod kolenom. Bil je zares lep fant in mesec mu je odobrajajoče mežikal: »Sposoben...«

Hitro se je oblekel in prisluhnil osamelim pesmim fantov, ki so po grabah in bregih šli vsak k svojemu dekletu po pušeljca. Prav zagotovo je bilo to res. Zakaj, če bi vasovali, bi peli vsi skupaj. Tako pa so na vseh koncih peli vsak zase in vsak svojo, da ni vedel, komu bi prisluhnil.

Že je odprl usta in potegnil sapo, da bi zapel. Pa se je nenadoma premislil in počasi zopet izdihnil sapo.

»Ne smem... Jaz pač nimam dekle tu. — Pa saj je tudi tako lepo. Ona misli name, jaz nanjo... Tako lepo je misliti nanjo in čakati,« je mislil in šel v breg proti Tretjaku. Že dolgo je imel nagledan temnordeč cvet fajgeljčka pod Julikinim samevajočim oknom.

Kot tat se je plazil za hramom in prisluškoval kot lisjak. Ne bi bilo prijetno, če bi ga kdo presenetil. Po trebuhu se je vlekel, da je bil moker od rose. Ko je bil že čisto ob ogradu, je čul, da je šel po podstenju stari Tretjak. Ludvik ni vedel, kaj bi storil. Kaj bo mislil, če ga dobi takole tu ležati? Hotel je planiti in z enim skokom zdrveti v grabo, pa ga neka teža v petah ni pustila niti vstati.

Tretjak se je prijel tik nad Ludvikom za plot. Fant se je bal, da ne bi slišal razbijanja njegovega srca. Tretjak se je ozrl proti nebu in sam pri sebi spregovoril:

»Jutri bomo morali hitro naložiti seno. Dež bo... ko naborniki órijo po grabah...«

Potem je pljunil, da se je slina tik Ludvikovega nosa zapičila v zemljo, in odšel nazaj po podstenju. Oddahnil se je, drhtel pa je še vedno. Tik nad glavo se mu je vzpenjal košati cvet fajgeljčka. Stegnil je roko in ga utrgal. Nekje v bližini je duhal tudi opojno vonjajočo bajželjko. Vohal je za njo kot pes in utrgal tudi bajželjko.

Zavihtel se je čez ograjo in zbežal za hramom v hrib, da ga nihče ne bi videl. Ko je bil pri hrastih nad šmarnico, je sedel na trato in si naredil pušelj. Nesel ga je k nosu, kot da nese Julikine napol odprte ustnice, in ga poduhal in poljubljal obenem.

»Julika, sedaj bom kmalu vojak. Potem se bova lahko vzela,« je glasno mislil.

Ko je videl, da ga mesec gleda, ga je pogledal izpod čela in mu zapovedal:

»Marš!...«

In luna se je skrila za oblak, ki mu je posrebrila robove. Ludvik se je zavoljo tega smejal. Zavriskal je in odžvižgal med tihim žitom in spečo zeleno koruzo domov.

Tako so se otroška leta poslavljal od njega.

Še spati ni mogel, toliko je bilo nabornega razpoloženja v njem. Pre-metaval se je po postelji in prisluškoval vročini, ki se mu je prelivala po prsih v mislih na Juliko.

Dedek pa tudi ni mogel spati, ker je bil že naveličan ležanja in ker ga je grozilo zateglo čukanje na orehu. Zdelo se mu je, da mu je odleglo, in je rekel Ludvik:

»Ludvik, sedaj bova pa res šla v vrh. Moram videti, kako si napravil... Jutri... — Ne, jutri ne. Jutri greš na nabor... Pojutrišnjem, da bova šla oba. Oba morava iti...«

Ludvik je bil zato vesel. Upal je, da bo dedek ozdravel. Tega si je tako želel! Ni si mogel misliti Lakičevega brega brez dedka.

Staremu pa se je zdelo, da mora fantu prav to noč dosti, dosti povedati. Počasi mu je pripovedoval:

»Veš, koruzo moraš sejati jurjevski teden; ta je najbolj klena. — Pa ko tikve sadiš, tedaj morate vsi lagati. Vsakemu, ki gre mimo, se moraš nekaj zlagati, da bodo imele mastna jedra. — Na njivi ne smete nikoli nič jesti. Vedno morate iti južinat na vratí, da ne bo nesnaga žrla posevkov.«

Stari je govoril s poudarkom, kakor da mu pripoveduje svete resnice. Ludvik pa je tudi poslušal s takšno pobožnostjo.

Potem se je spomnil:

»Da... Repo sejte vedno lovrenčko; če je le mogoče. In babi, ki jo bo sejala, reci, da bo na koncu trikrat z ritjo udarila na zemljo; drugače repa ne bo debela...«

Ko je Ludvik že tiho zaspal, je dedek še vedno pripovedoval in ga učil kmetovanja:

»Preden seješ, moraš zemljo trikrat poljubiti. — O zemlja... Nihče ti ne bo mogel dati toliko moči kot zemlja. Boš videl... Če boš sam lačen, zemlji postreži! Če boš utrujen, da boš klecal, in zemlja še ni dobila svojega, ne idi spat! Potem te bo zemlja vedno rada imela in še v grobu ti ne

bo težko. Legla bo k tebi in te grela, da ti ne bo mraz samemu, dokler ne najdeš one duše, ki jo ljubiš... Lahko boš umrl... Samo zvest moraš biti, zvest... — Tako je to lepo, misliti nazaj... — Vse bilke pridejo in ti pihajo hlad na vročo glavo... da ne boli... da je lepo umreti... —«

In res je stari Lakič zaprl oči, kot da bi lepo umrl.

Z oreha je neslišno odplaval čuk v Kadovo šumo in utihnil. V drugi dniki je žalostno zapelo: Spiš, spiiiš — Spiš, spiiiš... Potem je svetil na tihe gorice mesec, ki se je igral z zvezdami. —

Zgodaj so se začeli zbirati fantje. Vsi so imeli za klobuki košate pušeljce, vsi so bili veseli. Z bregov so se spuščali kot kaplje, v grabi so se prijeli preko ramen in peli. Fantje iz Vinja so naprosili Gronovega Rudeka, da jim je igral na harmoniko. Bili so norčavi in razbrzdani, kot da gredo na gostovanje. Ljudje iz hiš ob cestah so stopali na podstenje in bili zadovoljni:

»To bodo vojaki! Vsi bodo sposobni.«

Tako je bilo tudi res. Vsi so bili sposobni in Vinje je dalo osemnajstotico vojakov, da bi branili gorice. Eden med njimi, največji, najbolj raven in najbolj širokih ram, pa je bil potrjen na prvi pogled v elito, kar je bilo za vse Vinje velika čast. In ta je bil Lakičev Ludvik. Ko so mu častniki izmerili prsi in višino in prisluhnili srcu in pljučem, so mu tako povedali, in fantu je udaril šum v ušesa in kri v oči. Fantje so ga lovili za roke in mu čestitali, njemu pa je bilo, da bi objel smejoče se častnike in vse fante po vrsti, zakaj višje časti Vinju ne bi nihče mogel prinesti. Tako je mislil in zapovedal fantom, da so zapeli. Drugi so mu kupili sposobnostni pušeljc. Na narodnem srcu med pisanim papirnatim in povoščenim cvetjem je bilo zapisano: Sposoben. Zapeli so mu ga za klobuk, da mu ga je pritiskal za tilnik in so zastavice sikale po zraku.

Gronov Rudek je igral kot še nikdar tako in šli so iz mesta. V mestu so morale biti vse krčme zaprte, da se ne bi fantje napili in topli, ker so bili iz več občin zbrani, kri pa je vsem ta dan vrela. Izven mesta so se ustavili v vsaki krčmi, na vsak vinotoč so se spomnili; peli so, Gronov Rudek je igral, Ludvik pa plačeval. Hotel je pokazati, da je prvi med vsemi, in fantje so ga bili veseli. Ves dan so se klatili po bregovih, da so proti poldnevu že zahriplo peli. Tudi Ludvik je bil pijan. Mežikal je, da bi brisal vlažne oči, lica so mu gorela, noge so se mu šibile, da ni bil nič več podoben izbrancu.

Mečkal pa je le:

»Kdo je še izbranec? — Kaj? — Kdo...?«

Udarjal se je na prsi in vriskal in pel, da sam ni vedel kaj.

Potem se je nagnil nazaj, se zasmeljal in zahuškal:

»Julika... Oh... Eh... Juhuhuhuuuu...«

Zatulil je tako, da bi ga morala Julika prav v Ljubljano slišati in se zganiti. Saj je tudi bil prepričan, da je tako. In nič se mu ni mudilo ta dan domov. Samo klatil bi se, oprijemal bi se kolja, da ne bi padel v blaten, globok klanec, in huškal, pa Juliko bi klical:

»Joj... Julika...«

Poslanjal se je po drevju in kalno gledal, fantje pa so ga silili piti. In on je pil. Vse je popil, kar so mu dali, in nič ni mislil na Lakičev breg. Samo zibal se je v mehkih kolenih, lovil ravnotežje in kričal:

»Juh, domobranec...«

Kri se mu je užigala, da se je metal na tla in brcal z nogami v zrak in zemljo. Potem se je vzel, zaplesal, dokler se ni zemlja zavrtela okoli njega, in zopet telebnil na tla, da so se mu tovariši smejali in sami padali poleg njega, kakor da bi jih zacopral...

Novica se je hitro širila od brega do brega. Kakor da bi jo veter raznašal. V Lakičev hram jo je prinesla Grličjakova Lujzika, ki je vse zvedela. Konrada je tako užgala, da je še tisti hip potegnil iz omare v prikletu slatinščak in pil. Stari Lakič se je potil v postelji in je nekaj ujel. Napel je sile, da je poklical Lujziko.

Privihrala je v hiško in soplala:

»Vojak bo Ludvik...«

Stari se je potem obrnil v kot in zaprl oči.

Silna želja, da bi bil fant že doma, ga je zbolela v prsah. Kakor da ga ne bo več mogel čakati. Sedaj, prav sedaj čuti, da je v njegovih nogah toliko moči, da bi mogel iti z njim v vrh. To pride samo za kratek hip. Potem bodo splahnele in nič več se ne bodo prebudile. Potem bo umrl. Joj... Kje le hodi fant, da ga ni? Da bi se še enkrat veselila. Potem bo konec. Še danes. Moj Bog, ali ga bo sploh še videl; sedaj, ko je vojak? Gardist... Koliko mu ima še povedati! Kristus, saj mu še ni ničesar povedal. Pa ga ni. Da, sedaj tako sveže misli, da bi mu lahko vse povedal v teh kratkih hipih, dokler so zadnje moči še v njem. To pride človeku samo pred smrtjo. Potem človek umre...

Polotil se ga je trepetajoč strah. Vse dni je mislil na smrt; vedel je, da mora priti kmalu. Vse prepočasi je prihajala, predolgo se je mudila. Sedaj pa se je ustrašil, kot da je imel še toliko opraviti...

Kje hodi fant?

Spomnil se je steklenice na bregu v kleti. V kotu pod velikim lagvom za gantarjem leži. Lanski pošcip. — Njen pošcip...

Kje hodi fant? Jutri bo že prepozno...

Zaburkalo je v njem, udje so se mu segreli, prsti so mu zatrepotali. Dvignil se je v postelji in gledal skozi odprto okno. Nič več se mu ni vrtela omotica pred očmi.

Na pekovem travniku v grabi so nakladali seno. Drug drugemu so si klicali in se priganjali. Okoli konj je hodilo rdeče oblečeno dekletce in z jelševimi vejami preganjalo živini obade in muhe.

Kajžar je bil ves plav. Gorice so bile poškropljene, kot da bi bil preko vsega brega razpet nežen, sinji baržun in na krajih zapet za kipeče, visoke jagnedi. Stari libanjski Škrinjar je še škropil. Nekdo je vpil: »Vodo...« Potem se je nekje od kuče, ki je z očrnelimi predokni gledala naravnost na Lakičev breg, odtrgala ženska v plavo pomazanem galičnatem oblačilu. Na glavi je nesla vrč. Zlila je možu galico v škropilnico in odšla nazaj

v breg. Mož je pritisnil na vzvod in iz cevi se je pokadila modro lesketajoča se megla, s katero je barval trsje od vrha do tal. Lakič je pomislil:

»Lojz, tudi ti ne boš več dolgo škropil...«

Sonce je moralo zunaj neusmiljeno peči. Skozi okno je iz doline puhtela dušljiva sopara. Staremu Lakiču so se potile roke. Obrisal jih je v odejo in si rekel:

»Moram ven... Moram...«

Zatrdno je upal, da bo fant kmalu prišel.

Poiskal je v omari mašno obleko in čevlje. Napravil se je. Fanta pa še vedno ni bilo.

Hram je bil prazen. Vsi so bili na polju. Janez Lakič je prisluhnil, če Ludvik vendarle ne gre. Noge so mu trepetale, v glavi mu je šumelo. Zunaj so cvrčale sinice in ščinkavci so peli, on pa je stal pri oknu in se bal, da mu bodo zdaj zdaj noge klecnile. Potem bo konec...

Kje le hodi fant?

Ni mogel več vzdržati, ni smel več. Bog ve, kako malo časa bo še čutil moč v sebi? Na bregu pa je za gantarji slatinščak...

Za vrati je poiskal ključke od vrha in namočil prste v škropilnik z žegnano vodo. Nekaj ga je nezadržano podilo iz hrama. Na podstenju se je ozrl proti nebu in globoko vdihnil topel vzduh. Potem je zaobrnil za hram v slivje in v vrh.

Na nebu so se pasle brezštevilne, drobčkane, bele ovce. V grabi so kričali sušachi in nakladali vozove. Visoko v zraku je žvrgolel škrganec. Kot zlata voda so se pretakali glasovi v njegovem grlu. Stari Lakič ga je hotel z očmi poiskati v zraku, pa so se mu zasolzile, ko je pogledal v sinje nebo. Moral jih je pripreti. Škrganec je padel kot kamen in utihnil v pšenici, ki se je rumenila na bregu.

Božal je mlado drevje, na katerem so se skrivali drobni, kilavi sadeži. Stiskal jim je debla, kot da se poslavlja, in drevesa so drhtela. Ptiči so se spreletavali v topli senci; kos je nesel mastnega črva mladičem nekam za akacijino grmovje.

»Še...« je sodil stari svoje moči. Hitreje je stopil, da mu ne bi prej splashnele.

Pod goricami je na kupu ležalo suho, izkopano, staro trsje. Kot izsušeno okostje od lakote umrlih. Stari Lakič je obstal na mestu kot vkovan. Prestrašil se je, da mu ne bi ta hip moči odpovedale.

»Ne še,« je proseče zastokal. »O Bog, samo da še na vrh pridem... Samo to še... Samo še enkrat...«

Stisnil je zobe in se pomaknil naprej. Nekaj ga je sunilo, da se je opotekel do grmade. Naslonil se je nanjo in sopel. Stiskal je oči. Ni mogel gledati skrčenih revežev.

»Vse vas še poznam,« jim je nežno pripovedoval in jih božal po hravem, načehljanem lubju. »Ti si, šipon. — Mhm, v drugi grabici ob meji si rastel. Priden si bil... — Pa ti? Ho; še zdaj si ošaben? Ti para ti... Pa ti nič več ne pomaga. Le skrči se sedaj kot oni! — Saj bom tudi jaz zdaj zdaj padel. Pa sem tudi bil močan... He, he...«

Krcnil je s členki po stegnjenem trsu, kot da bi potrepljal krepkega, ljubljenega ošabneža.

Potem se je domislil njenega poščipa. Z očmi je preletel ves kup, da bi ga zagledal. Silovito hrepenenje, skoraj moreči strah ga je silil, da se je oprijemal kupa in šel naokoli. Vse je pretipal, pa ga ni bilo...

»Bog...« se je prestrašil in kleknil na kolena. Pokleknil je na zemljo in se krčevito oprijel trsja, ki ga ni moglo zadržati. Sprožilo se je, da je z glavo udaril po njem in se mu je na čelu odprasnila koža, da se je prikazala očrnela kri kot krvava rosa. Nenadna želja in strah sta ga zmučila, da je za hip obstal tako in sopol.

Zravnal se je na kolena. Še enkrat je z išočimi očmi premeril ves kup in zastokal:

»Mora biti... Mora...«

Z mrzličnimi rokami je lovil trsje in ga razmetaval okoli sebe. Trdo lubje se mu je zajedalo za nohte in mu praskalo kožo. Pa ni čutil. Težko je dihal in se obupno oziral za njim. Potem je znova premetaval in trepetal. Do dna je prekopal kup. Zagledal ga je med deseterimi. Križem so ležali drug čez drugega, toda zagledal ga je.

»Ho... tu... si...«

S trepetajočo roko je segel ponj. Ni ga nasilno potegnil. Z desnico ga je prijel za koren, z levico je odriaval ostale.

»Jej, jej, jej...« je brundal in se tresel kot srečno dete. »Pa te imam...«

Dvignil ga je čisto k očem, skoraj na usta ga je pritisnil. Rožičasto rdeči popki so se rumenkasto odpirali, kot bi hoteli vsak hip vzbrsteti.

»Glej... Ali te niso mrtvaki nad teboj zmečkali? Brsteti hočeš...? Ne, ne... Sedaj ni čas za naju. Saj bom sedaj tudi jaz umrl,« mu je pripovedoval kot umirajočemu otroku. Dvignil ga je v zrak in obrnil proti bregu. »Viš, tam gor raste na tvojem mestu novi trs.«

Zravnal se je, vzela je trs v naročje in hitel na breg. V sredi brega se je zasopil. Zamotilo se mu je, da se je zazibal. Šel je po sapo, nagnil se je naprej in se zaletel dalje.

Veter je potegnil preko vrhov. Nenaden in silen, da so zaječali topoli in se nagnili na stran. Z vrhov jagnedi je pometal ptice. Premetaval jih je po zraku kot odtrgano listje. Lovile so se s perutnicami in se spuščale v zatišje. Le vrane so se upirale. Piš jim je sršil dolga peresa v krilih, da so kot z razklenjenimi prsti grabile po zraku, kot da bi se hotele ujeti. Z vrtoglavo naglico jih je nosil v Kadovo šumo, kjer so pokale in škrtale bukove veje.

Staremu Lakiču je burja odnesla klobuk. Visoko v zrak ga je odnesla, premetavala ga je in ga v besnem sunku pritisnila nekam v gorice. S tako silo mu je udarila v obraz in prsi, da ga je malodane vrgla. Zazibal se je, oprijel se je kola in se obrnil proti grabi. V ušesih mu je piskalo, kot da bi kdo brez prave viže igral na gosli. Hlače so mu frfotale, za vrat mu je pihalo in ga napenjalo. Mislil je, da ga bo odneslo.

V grabi je mučil veter sušace. One, ki so metali seno na voz, je nosila burja s tako silo, da so se opotekali okrog voza, ki je bil napihnen kot razkuštrana glava. V celih smukljih je trgala seno. Vrtinčila ga je po zraku

in razmetavala po travniku. Grabljice so skakale za njim in ga lovile. Po cesti je farovski hlapec divje podil konje, da je prazen seneni voz divje odskakoval na živcu in preglušil veter. Breza na Lakičevem bregu se je pripogibala kot vitek, bel lok proti tlom.

Janez Lakič je stal na meji kot izgnani prerok. Izkopani trs je pritiskal v naročje. Veter ga je majal. Redke, srebrne lase mu je mršil.

Na Lakičevem bregu so se žitna stebala poslanjala drugo na drugo. Pritiskalo jih je k tlom. Dvigala so se in zopet padala kot težki, zlati valovi. Med koljem v goricah je piskalo, kot da je nekdo z vso silo pihnil med napete strune. Lakič je stal in gledal. Preko njiv in travnikov je naglo šla senca. Oblak, črn kot saje, je lezel na sonce...

»Sedaj se ne bom več mogel vrniti,« je pomislil. Zavedel se je, da zadnjikrat gleda svoj breg. »Poslavljam se... — Ne bom več prišel, veste,« je vzdihnil in mahnil z roko proti grabi. Mahnil je v slovo. Zdelo se mu je, da ga breg kliče. Zdelo se mu je, da je doli pri pilu v lipah zajavkalo: Neee...

»Pač,« je rekel in se hitro obrnil, da mu ne bi bilo preveč hudo.

Potem se je spomnil, da ni ničesar naredil zavoljo grunta. Kako bo pač sedaj? Za hip ga je skrbelo, potem se je nasmehnil:

»Saj je Ludvik... — Škoda, da ga ni z menoj na tej poti...«

Poslej ni nič več mislil na grunt. Le v vrh se mu je mudilo.

Nad goricami je zagrmelo. Globoko in oddaljeno. Kot da prihaja glas duhov iz dna zemlje. Velike, debele kaplje so padle Lakiču na obraz. Dvignil je roke proti nebu in zaprosil:

»Ne toče, Gospod!«

Potuhnil se je in skočil pod kap kleti. Naslonil se je na gater in ga odrinil. Ko je odklenil vrata, ga je veter z vso silo sunil v temačno klet, da je zakrilil z rokami. V hipu ni več čutil one čudežne moči v sebi.

»Kako sem le mogel priti?« In se je prestrašil: »Moj Bog, če bi mi prej pošle moči...«

Od strahu se mu je razlila po telesu vroča mrzlica. Klecnil je. Padel je na tla. Napel se je, da bi se dvignil. Ni šlo. Svinčena teža mu je ležala na tilniku in ga tiščala k vlažnim tlom. Potem ni več poskušal. Stegnil se je na trebuh, glavo je položil po strani. Mrzla tla so mu hladila vroča senca. To mu je prijalo. Ležal je tako brez misli, top. Veter je mučil škripajoči gater in v sunkih metal dež na sredo kleti. Med bregovi je donel grom. Lakiču se je zdelo, da se klet maje.

Trznil je. Krčevit drget ga je stresel.

»Ne še... Jezus, ne še...«

Vzpel se je kot bičana kača. Prste je zagrebel v tla, da bi se dvignil. Nog ni več čutil. Kot da ga od pasu naprej ni več. Grenko je nategnil ustnice:

»Tako, da sem... že v zemlji...?«

Stegnil je desnico. Grabil je z njo po zraku.

»Samo požirek... Samo to še, Kristus...«

Napel je vse sile, da se je stresel. Zgrabil se je z desnico za gantar in se potegnil naprej.

»Še malo... še...«

Trs je dal pred sebe, da bi imel tudi levico prosto. Stegoval jo je, a gantarja ni dosegel. Obup ga je davil, da mu je zapiral sapo. Iz kota se je medlo svetlikala steklenica.

Prijel je trs. Dregnil je v slatinšček, da se je prevrnil in se skotalil. Do njega pa ni prišel. Obrnil je trs in z zakrivljenim stebлом bezal steklenico k sebi. Ni se zavedel, kako dolgo je to trajalo.

Ko se je prikotalila do njega, se je z vso težo vlegel nanjo. Zdelo se mu je, da prihaja iz vina čudežna toplina. Drugega ni čutil nič več. Besede so mu tudi vse umrle. Samo srce je udarilo, da se je skrčil.

Odmašil je čep, dvignil steklenico proti luči, nagnil na usta in pil, da je grgralo po stisnjenem goltancu.

»Še enkrat... Potem pridem,« je šepetal kot v sanjah.

Potlej mu je roka omahnila. Steklenica se je prevrnila in iz ozkega vratu je burkalo vino na tla. V tankih potočkih je teklo proti vratom in se izlivalo v mlako, ki jo je napravil dež. Groma, ki je preklal oblake in stresel zemljo, ni več slišal. Ni vedel, kje je...

— Ona mu je ponudila roko. Stegnil je trs, da ga je z njim potegnila k sebi. Čul je prekrasno godbo in vozil se je v baržunasti odeji po zraku. To je bilo tako krasno... Sama žitna polja so valovila med nemirnimi brezami, neizmerne gorice so dozorevale in klopotci so drdrali... Šel je samemu božjemu soncu naproti. —

Doma niti nihče opazil ni, da ga ni več. Pred dežjem so se zatekli v prvo hišo in podremali po posteljah in klopeh.

Našel ga je Gerič, ki je šel s škropilnico v Kajžar h Grličjaku, da bi mu kotel zacinil. Poklical je sosede. Prijeli so ga, zaklenili klet in ga po sklizki, mastni meji nesli v grabo.

Konrad se je začudil in ni vedel, kaj bi napravil. Ne žalosti ne strahu ni bilo v njem. Bilo mu je samo nerodno. Z dlanmi se je drgnil po stegnih in si lomil prste.

Pastir je zbežal v grabo po kaplana. Ko se je nad goricami ustavljala nevihta, je v cerkvi trikrat zaklenkal zvon in ljudje so prisluhnili.

Pozno popoldne se je Ludvik prizibal na sredo dvora. Roke je vtaknil v žep, nagnil se je nazaj in zahuškal. Potem se je udaril na prsi:

»Domobranec...«

In je kolcnil.

Iz hrama je pritekla Lujzika; prijela ga je za suknjo in ga potegnila, da se je opotekel in začudeno pogledal.

»Tele... Dedek umirajo...«

Mrzlo ga je spreletelo, da se mu je v hipu ohladila vroča glava. Sunil je Lujziko od sebe in skočil v hram.

Globoko zakopan je ležal stari Lakič v postelji. Konrad mu je tiščal gorečo žegnano svečo v roko.

Ludvik se je vrgel na kolena in zavpil:

»Dedek...«

Zgrabil ga je za mrzlo levico in stresel.

Stari je počasi odprl oči in jih medlo vrgel na Ludvika, kot da si ga težko kliče v spomin. Gledala sta se, kot da sta si s pogledom povedala toliko potrebnega.

Dedek je s težavo razklenil ustnice. Skušal je nekaj povedati. Neslišen šepet mu je piskal iz ust. Ludvik je moral nasloniti uho prav na njegova usta, da je slišal:

»Toča...? —«

»Ne, dedek...«

»Hvala Bogu. — Gorice bi ti uničilo... ko so še tako nežne... — Videl sem jih... — Tako lepe so... Veselje boš imel... Le glej...! — Meni pa bo tudi tako lepo... sedaj — — — Zemlja te je žegnala, čeh... Jaz pa bom molil za grunt... — —«

Stegnil se je, z roko krčevito zagrabil za Ludvikovo ramo in vzdihnil, kot da bi se v sanjah zganil. Potem se je nasmehnil in ta smeh mu poslednji zginil z obraza... —

Ludvik se je zazrl v njegove zaprte oči. Bil je, kot da bi spal. Nobene muke ni bilo na njegovem licu. Mir je mežikal iz njegovih potez, pokoj je ležal na njegovem nasmešku. Kot da otrok sanja o Miklavžu... Ludvik ga je gledal in solze so se mu pocedile preko vek na ustnice. Bilo mu je, kot da so z dedkom umrle vse njegove moči. Za hip se je ustrašil, misliti na prihodnost.

Konrad je padel na kolena. Debela solza mu je zdrčala na mustače. Počasi je molil:

»Jezus, Marija in sveti Jožef...«

Zunaj pa so cingljali ptiči in mavrica se je razpela nad umitim Kajzarjem. Prav tako kot takrat, ko sta se Ludvik in dedek odločila za nov zasad. Samo nekje daleč se je zamolklo izgubljal grom. —

Jože Kastelic | Mesečina

Mesečina v bregu, tihi plaz
drsi v dolino. V okna lije,
mirni dom se v snu smehlja,
mesečina pot pozna.

V tvoje oko se ruši blesk,
v čisto dno neslišno potone.
Opolnoči se nasmehlja,
mesečina pot pozna.

Brezdno neusmiljeno drži, uklepa.
Noč ves dan v noč motna ponika.
Od vseh pozabljen. Zaznamovan.
Mesečina pada v brezdanj.

Jože Dular | Osojnik je zadihal

Pri Osojnikovem Matiji, ki je bil cestar, je spet zajokalo. Slabih osem let je prešlo, odkar je dobil ženo pod svojo vegasto streho, pa je že petič privekalo na svet. Dva fanta najprej, nato dve deklici in zdaj spet fant.

Osojnik je bil skoraj nekoliko v zadregi, ko mu je ženska, ki je stregla porodnici, povedala, da je njegova bajta spet za enega kričača bogatejša. Trpek nasmeh se mu je potegnil čez lice, pa se mu je obraz precej nato uresnil. Ne zavoljo ljudi, ki ob vsakem bajtarskem otroku brusijo jezike, posebno, če je ta že peti. Tudi to pot mu bodo oponesli marsikatero, če že ne naravnost, pa za njegovim hrbtom. Pa naj bi jezikali v božjem imenu, če bi bilo otroku s tem kaj pomagano. Pa mu ne bo prav nič in to je bilo, kar je zaskrbelo Osojnika.

Nekoč sta z ženo računala, da bodo trije kričači čisto dovolj pri hiši. Toda prišel je četrti in zdaj še peti. Družina se je razmahnila in Osojnik ni mogel prav nič zato. Čudno je bilo le to, kako so se do sedaj zrinili skozi življenje. Posebno takrat, ko je pred štirimi leti zgubil službo pri opekarni. Skoraj pol leta je bil brez dela in to prav tiste mrzle mesece. Vsega bi se lotil, kar bi mu dali v roke. Dobil pa ni ničesar, saj je bila zima, ko kmetje še sami nimajo dela, pa bi ga za denar odriivali drugim. Trda je pela takrat v Osojnikovi bajti in lakota in mraz sta imela glavno besedo. Obe skrinji za žito sta bili že nekaj časa od novega leta sem prazni, cunj pa tudi ni bilo, da bi se en otrok pošteno pokrtil, kaj šele trije, ki so že takrat delali napotje v bajti.

Pa je že tako, da Bog včasih za največje reveže odsloni kako lino, skozi katero prisije spet nekaj sonca, da je življenje nekoliko toplejše in zložnejše. Cestar, ki je oskrboval cesto od njegove bajte pa doli do Počivavnika, je na jesen umrl. Osojnik se je oglasil pri župniku in pri županu, se pomenil z njima in vložil prošnjo za cestarsko službo. Čakal je dolgo, da je že pomlad pririnila v deželo. Sneg je zginil, vrglo je sicer še nekaj novega, pomladanskega, a nazadnje je pobralo tudi tega. V prvih toplih sapah se je napelo popje na drevju in v Osojnikovi bajti ni imel mraz več toliko veljave kot prej. Lakota pa ni hotela odnehati niti za pedenj in Osojnik je že čisto obupal, da bi kdaj stregel cesti, ki se je od njegove bajte čez rahel klanec lomila na ono kraj v Brezovje. Prav takrat pa, ko se je že skoraj trdno odločil, da bo po svetu pogledal za kako službo, so v mestu rešili njegovo prošnjo.

Osojnik je postal cestar. Cesta mu je bila drugi dom in na njej je bil v mrazu in pripeki, v pomladnih vetrovih in jesenskih burjah, v dežju in snegu, v razcokljanem blatu, zamazani plojdra in ščemečem prahu. Prah in blato je strgal, zraven pa zasipaval kotanje z gramozom, čistil zadelane jarke in sekal rušo ob njih, uravnaval cesto, če so jo razhrebali veliki nalivi, in jo s konji oral, če je nakacalo preveč snega. Dan za dnem je bil zunaj, zaprašen in zablaten, a vendar po svoje vesel. Tisti stotaki, ki jih je prejel okrog prvega, so se mu le nekoliko poznali, čeprav so bili mali štirje še zmerom večkrat lačni kot siti.

No, in sedaj je že peti tukaj! Ko je Osojnik zvedel za to novico, je obstal v veži in ni niti pogledal k ženi in kričaču v izbo. Saj ve, da je vse v redu, malega bo pa tudi še imel do ušes. Zato je kar poiskal strgačo v kotu, potegnil samokolnico iz drvarnice in se odpravil na cesto. Še zdajle pod mrak bo stopil k Raznikovi Toni, da jo poprosi za botro. Če je že štiri njegove držala pri krstnem kamnu, mu menda tudi pri petem ne bo odrekla.

Osojnik se je spešil. Hotel je še doli pod klancem razpeljati po kolesnicah tisti kup gramoza, potlej bo pa kar mimogrede opravil ono stvar pri Toni. Pa ni še dvakrat napolnil samokolnice, ko je izza ovinka priropotal na vozičku Koršev hlapec in ravno pred njim ustavil konja.

»K Raznikovi vas kličejo! Pa hitro! Umira!« je hlapec nanaglo zmetal besede iz sebe in krotil nemirno žival.

»Kdo? Kaj?« je zazijal vanj Osojnik in spustil samokolnico.

»Tona Raznikova! Spodrsnilo ji je na stopnicah. Črepinjo ima menda počeno,« je kričal oni z voza in popustil vajeti. Udaril je po konju, ki se je zadrevil v nizki klanec, da je kamenje kar letelo iz kolesnic.

Cestar je zazijal. Še nekaj je zakričal za njim, a se hlapec niti ozrl ni. Najbrž gre k fari po župnika, ko tako podi, je Osojnik hitro uganil. Zapeljal je samokolnico v grmovje za cesto, vrgel zraven strgačo in se pognal proti Brezovju. Hudo mora biti, če je res, kar je hlapec povedal. Nobena šala ni, če star človek z glavo trešči po kamnu. Da se je moralo to storiti ravno zdaj, ko jo je hotel naprositi za botro. Menda pa le ne bo preveč hudo?

Ko je prišel k Raznikovi, je bilo tam že vse polno ljudi. Koršev Klemen je imel glavno besedo, katere mu pa tudi ni nihče oponašal, saj so vsi vedeli, da bo po Tonini smrti tukaj on gospodar. Raznikova mu je bila namreč teta, svojih otrok ni imela, in tako je bilo kar razumljivo, da bo Klemen, ki ji je tudi do zdaj pomagal odrivati vsa večja dela, naslednik.

Največ ljudi se je nateplo pred hišo, nekaj jih je bilo tudi v veži; v izbi sami, kjer je Tona na pol v zavesti bledla na svoji postelji, pa sta štrpicali le dve ženski, ki sta pripravljali vse potrebno za zadnjo popotnico. Klemen je stal na pragu in ko je zagledal Osojnika, ga je precej peljal v kuhinjo, kjer sta ga že čakala stari Srakar in Tominškov Gregor.

»Še tebe hoče! Oporoko bomo delali,« je bil Klemen kratek, ko je zaprl kuhinjska vrata za sabo. »Bomo kar začeli.«

»Kaj ko bi počakali? Naj prej z Bogom uredi svoje račune,« je bil Srakar strpljivejši.

»Da nam umre! Za tisto je še zmerom čas!« je otresnil Klemen. »Saj še ne vemo, kdaj pride župnik. Mogoče ga Janez niti doma ne dobi.«

»Pa dajmo,« je bil tudi Gregor pri volji.

Stopili so v izbo. Tona je ležala v kotu na postelji. V obraz je bila skoraj čisto bela in skozi obvezo na glavi ji je silila kri. Niti stokala ni več.

»Teta, Osojnik je prišel!« jo je Klemen prijel za roko. »Lahko kar začnemo.«

»Aaa...« Tona ni odprla očes, samo kratko je zasopla in boleče vzdihnila.

»Umira!« je kriknil Klemen in skočil k škafu. Namočil je brisačo v vodi, jo ožel in pritisnil bolnici na čelo. »Teta! Teta, pogledjte vendar!« jo je tresel za obe roki. »Osojnik je tukaj!«

Raznikova je odprla oči in zmedeno pogledala okoli sebe. Šele ko ji je Klemen tretjič povedal, da je Osojnik že prišel, se je rahlo ovedla.

»Osojnik je tukaj?... Prav... da je prišel... prav...« je kot v odsotnosti zmedeno besedičila in ga iskala z očmi. »Glej no, za botro si me najbrž prišel vprašat in na botrino vabit... pa ne morem, Osojnik... ne morem, ti pravim... Ne boš zameril, kajneda?... Saj bom dala... nekaj ti bom gotovo dala, če boste pri vas res kupili...«

»Saj smo že, botra! Danes popoldne smo kupili! Fanta imamo!« je razvneto povedal Osojnik.

»Kupili... da ste že kupili?« se je trudno čudila botra. »Vidiš, Osojnik, tako je... eden v življenje, drugi v smrt... v grenko smrt, ti pravim...«

Klemen je ves nestrpen stopical pri peči. Ni se mogel več zdržati, ko je slišal, kake nepomembnosti govori bolnica. Naj opravi tisto, kar je potrebno, da ne bo imel sitnosti po njeni smrti, potlej pa lahko blebeta o krstu in smrti tri dni skupaj.

»Teta, oporoko bomo vendar delali!« ji je kar na lepem vpadel v besede.

»Klemen, nisem ti rekla, da je ne bomo,« se je Tona nenadno zdrznila ob njegovem glasu, da ji je še tista rahla omotica nekam prešla. Zastokala je in obe ženski sta hkrati skočili k njenemu vzglavju. Da je že dobro, je prikimala in jima z roko namignila, naj gresta iz sobe.

»Klemen, nisem ti rekla, da ne bomo delali oporoke,« je počasi ponavljala svoje prejšnje besede, ko je ostala sama z možmi. »Lepo je pa le, da je prišel Osojnik. Naj ve, da bom tudi njemu in njegovim otrokom nekaj zapisala. Botra sem jim.«

Klemen je zazijal. Zdaj se mu je posvetilo. Zato torej je poklicala cestarja, da bo pomagal trgati tisto, kar bi moralo pripasti njemu. Da bi ga vrag! Kaj mu ni teta nekoč rekla, da bo vse njegovo? Kaj potlej rine vmes tega cestarja?! Zavrelo je v njem, da bi udaril po mizi, toda kdo ve, če se ne bi potem zanj obrnilo še na slabše. Stari ljudje so muhasti. S silo pa se pri taki priliki tudi ne da doseči dosti, pred pričami pa še celo ne. Zato je potlačil jezo in revsknil z glasom, kateremu se je poznala osuplost:

»Prav, le zapišite! Naj zve, kod se bo lahko šopiril!«

»Tona, če si pri volji, pa začnimo v božjem imenu,« je hotel Srakar malo zabrisati trde Klemenove besede. Bilo mu je mučno. Ni prav, da ta mladič tako odkrito kaže svojo nejevoljo. Če mu Tona tudi kje kaj odkrhne, bo zanj še zmerom zadosti ostalo.

»Pa dajmo, saj bo kratko,« je slabo pritrdila Raznikova Smrekarju. »Gregor naj pa zapiše.«

Tominšek je sedel za mizo, kjer je že prej pripravil Klemen vse potrebno za pisanje. Pomočil je pero v črnilo in se zvedavo ozrl proti bolnici. »Tona, kaj naj pa postavim v papir?«

»I, da je vse Klemenovo, zapiši. Hiša s hlevom, pod in kašča pa tisti kozolec na Razpotjih. In vsa oprava zraven. Živina tudi, razen one sive krave, ki naj jo dobi Osojnik. Od zemljišča pa zapiši Osojniku obe njivi na Razpotjih s posevkom vred, pa še tisti del hoste, ki se gornje njive drži.«

»Če je tako, pa naj požre cestar še kozolec! Kaj bom veter sušil v njem?« se je Klemen razgrel.

»Štiri velike njive so ti menda vendar zadosti,« je ubito dejala Raznikova. »Če boš rabil še več sveta, boš pa dokupil. Tistih trideset tisoč v hranilnici je tudi tvojih.«

»Seveda, dokupil! Le čemu neki? Zemlje vam ni treba trgati, pa je v redu! Kje je pa rečeno, da se mora ravno danes razbijati, kar je že sto let in še več spadalo skupaj!«

»Klemen!... Klemen, nikar!... Moja glava... Aaa...« je Raznikova nenadno zaječala in krčevito stisnila zobe, ki so se ji zadrli v spodnjo ustnico. Koleni pod odejo je skrčila in skoraj posinela od velike bolečine.

»Mladič, gobec drži, če jezika ne znaš!« je vzkipeł Srakar. »Kaj imaš kamen namesto srca? Še ubil jo boš, na smrtni postelji, s takim jezikanjem!« Kar videlo se je, kako starec komaj kroti svoje razburjenje. »Gregor!« se je obrnil proti onemu za mizo. »Zapiši obe njivi na Razpotjih Osojniku! Pa še tisti del hoste in kravo! Drugo pa je Klemenovo. In na tistih trideset tisoč ne pozabi. Dolga najbrž ni pri hiši?«

»Menda ne, če je denar v hranilnici!« je Klemen jezno povedal.

»Fant, presit si, ti povem!« je vrelo v Srakarju. »Preveč ti je zapustila! Vreden pa nisi njenih žuljev, da veš!«

Klemen se je obrnil proti oknu in ni zinil nobene.

Medtem pa je že Osojnik skočil v kuhinjo po ženski, ki sta obenem z župnikom stopili v sobo. Raznikova je spet padla v nezavest, kajti v obraz je počasi pobledela, stokanje je ponehalo in dihanje se je umirilo.

Župnik je ni mogel več spovedati in obhajati. Samo še zakrament za umirajoče ji je podelil. Malo čez polnoč je umrla, ne da bi se prej še kaj zavedla.

Tretje jutro po tistem, na dan svetega Martina, je bil pogreb. Čeprav je bil delavnik, se je lepa vrsta ljudi nabrala za krsto. Osojnik je kar vse štiri otroke vzel s seboj na pogreb. Samo najmlajšega, ki niti tri dni ni še kričal na svetu, je pustil pri onemogli materi. Peter in Polde sta s Francko vred vsa premrzla hodila pred njim. Tinico pa je vzel v naročje. Saj mogoče ni čisto prav, ko otroke, ki še niti ne vedo, kaj je smrt, vlači s seboj, pa je po drugi strani spet lepo, da se poslovijo od botre, ki jim je v smrtni uri zapustila toliko, kolikor jim oče in mati ne bi prigarala v desetih letih.

Osojnik se je zavedal podarjenega premoženja in je zato hotel čimprej opraviti vse potrebno pri notarju. Bilo mu je sicer malo neprijetno, ko ga je Korš tako pisano gledal; toda zavoljo teh neprijaznih pogledov in tistih Klemenovih besed, ki mu jih je ta privoščil, in katere so bile bolj podobne lajanju kot poštenemu človeškemu govorjenju, spet ni kazalo, da bi kaj popustil od tistega, kar mu je rajnica namenila. Nič posebnega si ni delal iz tega. Pisanje je tu, priče tudi, zdaj naj samo še prepišejo na vsakega, kar jima gre, potlej pa se bo Klemen že pomiril. In če se ne bo, je to čisto njegova stvar.

V mestu so storili, kot je v oporoki želela Raznikova. Korš in Osojnik sta bila pri tem poslu redkobesedna in, ko sta plačala vse takse in se ločila, je na Matijev »zbogom« Klemen samo zaklel. Takrat je cestar spoznal, da bodo dobre besede med njima menda v resnici redke.

Klemen je takoj naslednji dan z debelimi latami pregradil pot, ki je vodila mimo njegovega kozolca na spodnjo njivo, ki je bila odslej cestarjeva. Osojniku ta stvar ni delala preveč preglavic, čeprav bi lahko tudi s tožbo uveljavil svojo pravico. Pa se mu to ni zdelo vredno, ko je videl, da bo treba samo na drugem koncu njive odkopati nekaj ruše, pa bo imel še pripravnejši dovoz kot doslej.

Tako je tudi storil. Pomalem sicer, kajti delal je le takrat, kadar mu je to dopuščala njegova cestarska služba. Čez dve nedelji pa je le bilo že vse v redu.

Osojnik, ki je z novo zemljo zadihal nekoliko bolj na široko, je zdaj stal naenkrat pred celo vrsto zagat. Zima je bila tu in poleg starih skrbi, kako naj obleče in nahrani otroke, se je nenadno pridružila še nova: Osojnik ni vedel, kam naj bi postavil kravo, ki jo je njegovi družini zapustila Raznikova. Prva dva večera jo je prignal kar v kuhinjo, ker se je bal, da bi mu jo iz odprte drvarnice kdo odpeljal. Toda ko mu je drugo noč prevrnila škaf z vodo in obenem razbila dve skledi, je prišel do spoznanja, da je treba najti za kravo kaj bolj enostavnega, kot je kuhinja, pa čeprav tudi ta s svojim ilovnatim podom ni bila nič posebnega.

Osojnik je sklenil, da ji ob bajti postavi zasilen hlev, še preden bo zapadel sneg. Ko sta tako tisto nedeljo pred adventom z ženo pregledovala oni jezik hoste, ki se je držal gornje njive, in iskala primeren les za hlev, se je Osojnik nenadno nečesa spomnil.

»Ti, poslušaj, nekaj stotakov bi si lahko še pred božičem pridobila,« se je obrnil k ženi in z očmi premeril njivo pred seboj.

»Kaj jih boš iz zemlje izkopal?« je dejala ona brezbrizno, navajena moževega večnega govorjenja, da bi bilo treba nekje dobiti nekaj denarja. Toda tokrat Osojnik ni ugibal kot drugi pot, ampak si je bil s svojo namerom hitro na jasnem.

»Nekaj bi prodal!« je skoraj trdo povedal in se s pogledom zajedel v spodnji del hoste, kjer so bile med praprotjo redko posejane mlade smreke, od katerih pa skoraj nobena ni dosegla dveh sežnjev.

»Kaaj? Prodal? Zdaj, ko si komaj dobil?« se je žena prestrašila.

»Zemlje ne! Tisto smrečje mislim,« je pokazal z roko. »Za božična drevesca bi ga prodal meščanom. Nekaj stotakov bi najbrž dobil.«

»Škoda, ti pravim. Denar bo šel, hosta pa bi ostala. Na otroke misli!« se žena ni mogla ogreti za njegovo mnenje.

»Saj mislim! Ravno zavoljo njih bomo posekali tiste pritlikavce. Kaj bomo smrečje in praprot grizli!«

Žena ni vedela, kam meri. Preplašeno in skoraj boječe je zijala vanj, dokler ni Osojnik veselo povedal:

»Njivo bomo vendar potegnili v hosto. Zemlja rodi krompir in žito vsako leto, od smreke pa komaj enkrat v življenju uživaš ali pa še takrat ne! Me razumeš zdaj? Tisto drobnjav spravimo v mesto na trg, čez zimo bomo izkopali in požgali korenine, spomladi preorjemo, na jesen bo pa že dobro za ozimino.«

Žena se je začudila. Na to stvar niti pomislila ni. Toda že v prvem hipu se ji moževo govorjenje ni zdelo napačno. V resnici bo bolj prav, če

naredita po njegovi pameti. In vrh tega niti to ne bo preveč naporno delo, ko razen dveh hrastov ni ob njivi nobenega večjega drevesa. Škoda je le, da je zemlja v tem času že pretrda za oranje, sicer bi drugo jesen imeli že kaj koristiti od mlade njive.

Takrat sta se Osojnik in njegova žena zadržala do mraka na svoji novi zemlji. Ne zavoljo lesa, ki sta ga kaj hitro odbrala za bodoči hlev, kajti posebne izbire v tem oralu hoste ni bilo. V poštev je itak prišel samo gornji del, spodnji pa je bil že prej hudo razredčen. A kljub tej hitri izbiri ju je noč prehitela. Nič kolikokrat sta prehodila svet ob njivi, številila, koliko lesa jima bosta vrgla oba hrasta, ugibala, do kod jima segajo korenine, in gledala, kako bo treba zastaviti žago, da se ne bo deblo zasukalo na njivo in tako naredilo kvar ozimini. Potlej sta približno odmerila novi del njive, se domislila, da bosta morala nekoga najeti, ki bo pomagal pri delu, računala posevek, ki ga bo treba pripraviti zanjo, primaknila zraven še orača, ki tudi ne bo zastonj — pluga in vprežne živine namreč do zdaj ni bilo pri hiši, a bo treba počasi misliti na oboje — pa sta pri tem skoraj obupala nad številkami, v katere sta pri svojem računanju zalezla, če se ne bi o pravem času spomnila, da jima bodo tudi smrečice prinesle nekaj denarja. Zdaj sta bila pred novim delom: v mislih sta si začrtala mejo in začela s štetjem posameznih dreves. Dobršen čas sta se zamudila s tem poslom in ko sta ga končala, jih je Osojnik naštel tri in štirideset, medtem ko je žena trdila, da jih je dve manj kot petdeset. Razlika se jima je zdela le prevelika in tako ni kazalo drugega, kot da začneta še enkrat. To pot sta jih naštela štiri in štirideset, toda po Osojnikovem mnenju jih nekaj ne bo za rabo, tako da lahko računata kar štirideset drevesc, eno k drugemu po deset lir — kar je bilo po njegovi pameti sicer nekoliko malo, pa bi potem-takem vseeno zneslo štiri sto lir. Osojnik je bil s tem novim dognanjem zadovoljen in ni si mogel kaj, da ne bi zapalil pipe, puhnil dim v meglen večer in vprašal ženo samozavestno, z glasom, v katerem je bilo že pritrjevanje: »Ali bo, Cilka?«

Ta pa se je samo nasmehnila, si popravila ruto, jo zatesnila in rekla: »Seveda bo, Matija!« takoj nato pa dostavila tiše: »Iti morava, otrok bo lačen.«

»Saj!« Osojnik je bil kratek, a obraz se mu je raztegnil v vesel smeh. Čez leto dni bo drugače, o tem ni dvoma, to je vedel. Kruha in toplote bo dovolj, njegov peti kričač pa tudi ne bo vokal lačen.

Še tisti teden je vrglo malo snega. Zgornja plast zemlje je bila zmrzla, pa se je takoj obdržal, čeprav je medlo le slabi dve uri. Za sani seveda še ni bilo, saj se je na cesti komaj kamenje poskrilo; kazalo je pa vse, da ga bo v nekaj dneh spet pričelo sipati z neba. Oblakov prav za prav ni bilo opaziti, nad zemljo je visela le težka sivina, in videlo se je, kako ta komaj zadržuje snežene vreče, iz katerih se je le tu in tam utrgala kakšna kosminka. To pa ni bilo nič čudnega, kajti vreme je postalo mrzlo in burja, ki je vlekla vse te dneve, ni pustila snegu do prave besede.

Osojniku to vreme ni bilo čisto po volji. Če bo spet pričelo mesti, kot je bilo kazno, potlej ne bo nič z njegovim delom za novo njivo. Kje naj pa

vidi pod snegom korenine, ki jih bo treba izkopati in požgati, da bo pepel vsaj za silo pognojil zemljo. Zato se je obveselil, ko je sneg tako hitro prenehal in je zavoľjo tega precej stopil do Tominška in Laparja, da bi mu podrla vsaj onadva hrasta in smreke, ki jih je namenil za kravji hlev.

Ko je tako Osojnik naprošal tuje moči za delo, je občutil, da mu je cestarska služba prav za prav v nadlego. Toda nove zemlje je bilo le premalo, da bi postal kmet, ona služba pa je bila stalna, čeprav majhna in je zato ni kazalo zavreči. Ko mu le ne bi bilo treba ves dan biti na cesti, pa če je že bilo kaj pravega dela ali ne. Toda cestni nadzornik je bil strog in ni poznal v službi nobenega popuščanja.

Tominšek in Lapar sta vrgla odkazana drevesa po tleh, jih razžagala in zapeljala na žago, še preden je burjasto vreme prenehalo in se je spet pričel vsipati sneg. Osojnik je sprevidel, da z izkopavanjem korenin in čiščenjem sveta za enkrat ne bo nič, pa mu je na srečo nadzornik dal ravno takrat dan dopusta, tako da se je lahko brez odlašanja spravil na ona smrekova drevesca, ki jih je namenil za prodajo.

Drugo popoldne je Osojnik s svojim najstarejšim fantom gazil v svoj oral hoste. Sneg je naletaval in hotel je iti sam, pa mu Peter ni dal miru. Materine čevlje je obul, zavel noge v žakljevino in zdaj je repil po njegovih stopinjah. Prida itak ne bo dosti z njim, saj se bo držal večji del v gazi, kar je tudi umljivo, ko pa je nakacalo snega skoraj za komolec visoko. Prav je pa le, če je fant že iz mladega pri kmečkem opravku.

Osojnik je imel neprijetno in mrzlo delo. Bil je slabe volje, ker je vedel, da bi bil pred dvema dnevoma z vsem skupaj mnogo hitreje gotov, kot bo pa danes, ko mu sneg sili v škornje in se mu vrh tega vsiplje še za vrat in rokave. Kljub temu je delal naglo, tako da je Peter male smreke komaj sproti odvlačeval k poti. Toda še preden je Osojnik imel pol svojega dela za sabo, se je fantu zanohtalo in je od bolečine le s težavo zadrževal solze. Osojnik ga je podil domov, toda Peter se ni dal odgnati. Rajši naj bi oče zakuril, je tiho povedal. Nekoliko bi se pogrel, pa bo lahko potlej vlačil smrekova drevesca do večera, če bo treba.

Osojnik je posekal košato pritlikavo smreko, namulil pod njo suhe trave, prislonil čez nekaj smrekovega drobirja in zapalil. Zakadilo se je, nato se je plamenček prijel, se razrastle in dvignil skozi veje, ki jih je Peter nametal na kup.

»Zdaj pa kuri in miruj!« je dejal oče fantu, pograbil sekuro in zagazil do nove smreke. Spet se je usipal sneg s košatih vej, spet se je ostrina petkrat, šestkrat zajedla v tenko deblo, ki se je vsakokrat zašibilo, tako da sploh ni bilo čuti udarcev, ampak le kratko trzanje, in že je mlado drevesce pleglo v sneg. Potem je koračil k naslednjemu, se pomudil pri njem manj ali dalj časa, kot je pač bilo drevesce trdoživo in odporno, a ko je zapustil tisto mesto, je za njim in za mlado smreko zazijala praznina.

Osojnik je pogledal pred seboj. Ravno deset smrečic, ki bodo morale pod sekuro, je še naštel. Peter je še zmerom prilagal na ogenj sveže smreče, ki se je kadilo močno in dušljivo, a vendar prijetno. Vsa Razpotja so bila polna dišečega dima. Pokimal je fantu in stopil k novi smreki. Otresel je z nje sneg, privzdignil spodnje veje in pomeril s sekuro.

»Hej, cestar, dobro si začel!«

Osojnik se je ozrl po glasu in sekira mu je obstala v zraku. Na poti, ki je bila skoraj dva sežnja pod njegovo njivo, je zagledal Korša.

»Kaj bi rad?« Osojnik je vprašal mirno, a razburjenja ni mogel zatajiti.

»Nič! Pravim le, da si lepo začel! Daj svinji meh ali pa cestarju hosto: oba bosta storila enako!«

»Te kaj briga, kaj delam! Na svojem sem!«

»Si, ali pa ne! Sekal pa ne boš! Mojih smrek že ne!«

»Se ti blede?« je zateglo vprašal Osojnik.

»Mojih ne boš, ti pravim! Sam sem sadil te smreke in meni pripadajo! Če ti je Raznikova dala zemljo, jo požri; moje pa pusti pri miru!«

»S posevkom vred sem dobil ta svet, da veš!«

»Samo z ozimino na obeh njivah! Smrek pa ni bilo v oporoki!«

»Pa tvojega jezika tudi ne!«

»Molči! Sadike so bile moje in sam sem jih posadil!«

»Se ti lepo zahvaljujem za trud!« je postal Osojnik jedek.

»Cestar, pazi se!« Klemen se je s poti pognal na breg in obstal ne daleč od Osojnika. »Hudič, saj si mi že vse sklestil!« je zazijal v polegla smreke.

»Seveda, tebe naj sprašujem, kaj smem in kaj ne? Pismo prošnjo naj menda naredim?« se je razvnel Osojnik. »Glej rajši, da se čimprej spraviš z mojega sveta!«

»Kaj?! Kdo me bo podil? Ti, sirota beraška!« je zasrpel vanj Korš.

»Sprej oči mi pojdi, ti pravim!«

»Nikoli! Na tvojo besedo ne!«

V Osojniku je zavrelo. »Zgini, ti rečem še enkrat, drugače te posekam kot glisto!« Grozeče je dvignil sekiro in stopil proti Koršu.

Ta je po bliskovo pograbil na tleh najbližjo smreko in potegnil nož. »Udari! Udari, če si upaš!« je kričal in vihtel smrekovo drevesce pred seboj.

»Stran!« Osojnik je zarjul, zanihal s sekiro nad glavo in se v cel sneg zadrevil proti Klemenu.

»Oče, nikarte! Očeee!«

Tenak klic je presekala tišino. Oba hkrati sta se ozrla k ognju, od koder je tekel Peter. Nehote so se jima povесile roke. Fant se je ustavil pred očetom. »Domov pojdite!« je izhlipal v solzah.

Korš je srepro pogledal in čeljust se mu je povесila. Zasukal je smreko in jo zalučal pred Osojnika. »Strahopetec! Pankrte vlači s seboj, da ga branijo!«

V Osojnikovem očesu je nekaj zagorelo, pa precej ugasnilo. »Pojdiva!« je prijel Petra za roko in obrnil Klemenu hrbet.

»Le požri te moje smreke!« je še zakričal oni in se zagnal po bregu na pot. »Haska pa ne boš imel!«

Osojnik mu ni odgovoril. Ozrl se je po mladih smrekah, ki so tonile v beli ponjavi. »Peter, še deset jih bova posekala, pa bova pri kraju,« se je nasmehnil fantu in skušal pozabiti na neprijetni dogodek. Pa ga ni mogel. Preveč ga je Korš razpalil.

Čez slabo uro je z delom končal. Tik ob potu sta s Petrom zložila kakih štirideset smrekovih drevesc. Jutri jih bo zapeljal domov in čez

kakih štirinajst dni v mesto na trg. Če bo šlo vse po sreči, bo za božič le nekaj stotakov pri hiši.

Ko sta se vračala, je sneg še naletaval in s hurišča nad gornjo njivo se je še zmerom kadilo. Peter je hokal v prste in postrani pogledoval očeta, ki pa je bil mrk in čemerren, da mu vso pot ni privoščil niti besede.

Drugo jutro si je Osojnik pri sosedu izposodil sani in vola. Ko je privozil na Razpotja, je že od daleč zagledal svoja smrekova drevesca. Visok zelen kup je dobil čez noč zajetno sneženo kapo.

Pod bregom je sani ustavil. Stopil je do smrek, a ko je dvignil prvo drevesce, je ostrmel. Lepa, poldrug seženj visoka smrečica je bila brez vrha. Skočil je onkraj kupa in to, kar je zdaj videl, ga je stisnilo okoli srca. Vsem drevescem, od prvega do zadnjega, so bili odsekani vrhovi. Pač, dve smrečici prav pri tleh sta bili nepoškodovani, vse drugo pa je bilo uničeno. Osojnik se je spomnil na štiri sto lir in na Korša, potlej pa zaklel, da se je zakresalo. Štirje stotaki tudi niso mačje solze.

Cestar tisto zimo ni prodajal in tudi tožil ni. Samo Petra je poslal, da je nesel Koršu tisti dve drevesci, ki sta še ostali celi. Še tema naj odseka vrhova, da bo njegovo delo popolno, tako mu je naročil po sinu.

Korš na to ni odgovoril ničesar, toda fant je trdil, da mu je bilo nerodno. In niti nagnal ga ni, kot je Osojnik pričakoval.

Ozimno žito je mrzle mesece dobro prestalo. Ko ga je v zgodnji spomladi hodil Osojnik gledat, je nekoč zapazil Korša, ko je pri svojem kozolcu podiral tisto pregrado, ki jo je postavil jeseni. Hotel je iti mimo, pa se je Klemen sam obregnil vanj.

»Osojnik, kam pa?«

»Za nosom!« je ta zinil pikro, potem le dostavil: »Na njivo, saj menda vidiš.«

»Vidim, zato pa...« je bil Klemen kar v vidni zadregi. »No, nekaj sem ti hotel povedati,« je počasi odbijal besede. »Tale pot ti je prosta in če boš na poletje sušil pšenico, ti odstopim dva okna v temle kozolcu.«

»Se norčuješ? Zdaj se pa ti pazi, Klemen!« je Osojnik grozeče dvignil glas.

»Norčujem? Kar rečem, to držim! Tudi pri smrekah sem ti obljubil, da ne boš imel dobička. Držala se pa zavoljo tega ne bova!«

»Klemen, norost te razganja, slab človek pa nisi!« se je Osojnik nenkrat široko zasmel. »Na, mojo roko!«

Klemen jo je zgrabil in stisnil. Oba hkrati sta se ozrla na gornjo njivo, kjer je v pomladni sapi trepetala svetla ozimina in čakala, da o svetem Jakobu napolni dve okni v Korševem kozolcu.

Jože Kastelic | Tolmun

Slišim nemo dno vode.
V mrežo kalne sence gre
riba bela skoz tolmun.
Vrba v globokost visi.

Kaj si ti, oblak, zašel,
v mir pripodil svoj odsev
in visoke jate ptic!
Rad tolmun bi samoval.

Rada noč vanj privesla.
Jadro črno sred srca
mi razpenja noč tedaj,
vozi me v ta tihi kraj.

France Balantič | Zasuta usta

Nekje pokopališče je na hribu —
brez križev, rož, grobovi sami,
in prek razpadlega zidu rumena trta,
ki išče luč z ugaslimi rokami.

Ležim v globini tiho, tiho,
v dolini mrzel je večer in pust.
Pri meni noč je in mi sveti.
Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust!

Dr. S. Mikuš | Slogovni razvoj umetnosti Franca Ilovška (1700-1764)

2. Podoba časa in prva stopnja v razvoju Ilovškove umetnosti.

Ze pred tridesetimi leti 18. stoletja je domači umetniški rod pokazal voljo, da prevzame na umetnostnem torišču vlogo, ki so jo doslej opravljali pri nas tuji italijanski slikarji. V. Metzinger si izbere oltarno slikarstvo, Ilovšek freske, stavbenik Maček arhitekturo, Robba, Gaber in Löhr pa kiparstvo. Z dozoritvijo domačega umetnostnega rodu, bi lahko rekli, da je bila doba italijanistične kolonizacije zaključena. In v resnici vidimo v našem primeru, da po l. 1723., ko je zapustil Quaglio Ljubljano, niso naši naročniki več klicali tujega italijanskega freskanta v deželo. Po umetnostno zgodovinski usodi je ta proces podomačenja umetnosti, ki se je odigral v Ljubljani kot središču našega baroka, sličen z nastankom avstrijskega baročnega iluzionizma, povezanega neposredno na tedaj prevažno umetnostno središče — Dunaj. Tako si je usoda teh dveh umetnostnih središč v tem času nehote nekoliko slična. Kakor v Ljubljani tako se tudi na Dunaju v začetku 18. stoletja mudi več italijanskih umetnikov, med katerimi srečamo tudi našega znanca s stolnice, Carla Carloneja. Vendar je na Dunaju doba italijanistične umetnosti razmeroma kratka in kmalu zamenjajo Pozza, Beduzzija, Chiarinija, C. Carloneja domačini, kot J. Rottmayer, Dan. Gran, P. Troger, ki že v prvi tretjini stoletja najdejo podlago za razvoj posebne veje avstrijskega iluzionizma.²¹ Pri nas se je prelom izvršil seveda v mnogo skromnejših merah nekoliko kasneje, vendar pa po istih načelih in na mesto Quaglia je stopil Ilovšek, da ustvari naš slovenski baročni iluzionizem.

Čas, v katerem je nastopil domači umetnostni rod, se v grobih bistvenih potezah ne razlikuje od onega v začetku stoletja izza zidave ljubljanske stolnice.²² Še vedno je živ oni neugnani univerzalistični idealizem baročnega mišljenja in v umetnostnem oziru tako V. Metzinger kot Franc Ilovšek stopata vsaj v začetku po eklecticističnih kolovozih, ki jima jih je nakazal Quaglio in drugi.

Slovenska zemlja z umetnostnim središčem Ljubljano se z živahno razgibanostjo udeležuje pri ustvarjanju nove regeneracijske umetnosti baroka. Kakor idealizem gotike tako je univerzalizem baroka preplaval vso deželo. Vendar, dočim je gotski človek zavračal čutni efekt v umetnosti in sanjal sanje onostranosti na asketskih, togih, vsako čutno lepoto odklanjajočih plastikah, krilnih oltarjih in freskah, je baročni človek rešil problem idealistične, v onostranost usmerjene umetnosti povsem na drug način. Naravo, ki je v naturalizmu renesanse in kasneje v seicentu slavila po antiki največje zmagoslavje, je baročni umetnik postavil za osnovo svoje umetnosti, vendar mu golo obnavljanje dejanske resničnosti nikakor ni zadostovalo. V telesa svetnikov, nebeščanov, pa tudi navadnih smrtnikov je položil svoje viharno razgibano religiozno čustvovanje, potegnil je most od zemeljskih vsakdanjosti do nebeških skrivnosti, združil je zemljo in nebo ter ju organsko povezal v svetu nove baročne umetnosti. Je to doba razvihranih čustev, najgloblje askeze, Frančiškove vere, pa tudi grobega cinizma in brezmejne zaverovanosti v človekovo moč. Doba, v katere zgodnji fazi se Vincencij Pavlanski v brezprimerni ponižnosti primerja

z oslom preroka Bileama, humanist Agrippa pa nasprotno zapiše o sebi: »Ipse philosophus, daemon, heros, deus et omnia«. ²³ V nasprotju z renesančnim humanizmom, ki je v filozofiji ponavljal antične avtorje brez kakih vidnejših sistemov, se v dobi baroka razvijejo veliki konstruktivni filozofski sistemi Descartesa, Spinoze in angleških filozofov, analogno kakor se sedaj od poedinih individualno omejenih slik renesanse razvijejo velike, ogromne, oboke pokriva-joče freske.

Val tega baročnega duha in poleta je pljusnil preko italijanskih bregov tudi na naša tla in ves naš barok odmeva od njegovega viharnega šumenja. Kakor v Rimu in Firenzi ali Benetkah tako tudi v Ljubljani stoje ali kleče ali plovejo na oblakih zamaknjeni svetniki ali svetnice božje s čutno lepimi telesi, zvitimi od zamaknjenj, in z vlažnimi očmi, uprtimi v nebeške skrivnosti.

Od umetnostnih struj, ki se razvijejo v Italiji, je za našo umetnost usodnega pomena bolognski eklekticizem. Quaglio, ki je bil učenec Franceschinija, po Coppinisu tedaj »*primi Bononiae pictoris*«, ²⁴ je eklekticistično pojmovanje umetnosti neposredno presadil na naša tla in ga posredoval Ilovšku, vendar je tudi V. Metzinger, ki se je šolal nekje v Italiji, umetnostno popolnoma istega nazora kakor na splošno velik del italijanskih in avstrijskih umetnikov. Estetsko prepričanje eklektikov, ki se nam je pri nas ohranilo v za tedanje estetsko prepričanje naše inteligence prevažnem dokumentu Thalnitscherjeve Zgodovine, temelji v glavnem na idealističnem platoničnem pojmovanju umetnosti. Bellori, ki je osrednja figura v umetnostni historiografiji seicenta in nekak teoretični oče eklekticizma, ²⁵ vidi v posnemanju gole narave zmoto. Narava sama je nepopolna in šele oplemenitena z idejo je godna za umetnostno oblikovanje. Umetnik more očistiti naravo z neumornim študijem, ki stremlji za izbiro najlepših delov. ²⁶ Zato predpisuje umetnikom posebna pravila, ki jih morajo izpolniti, da ustvarijo resnično umetnost. Caravaggiev naturalizem Bellori odklanja, ker le-ta umetnost ponižuje v deklo narave. Baldinucci, ²⁷ ki je po prepričanju v glavnem tudi eklekticistično usmerjen, takole zapiše o Caravaggu: Caravaggio... »je isto umetnost ponižal, da je prikazovala... na njegovih platnih dejanja oseb nizkega položaja, posnemajoč vsako njihovo še tako grdo gesto in, kar je največ, ker je tudi svetim slikam dal tako malo dostojanstvenosti s tem, da jih je izpolnil z vsake vrste nizkotnostjo, samo da bi se mu zdela dobro posneta, tako da je bilo več njegovih slik prav zaradi tega snetih z oltarjev na njegovo veliko žalost in sramoto.« In pristavlja nadalje: ...»tako se vsak dan bolj spoznava, koliko umetnost dolguje velikemu Annibalu (Caracciju)...« Eklekticistični teoretiki torej odklanjajo vsakdanje geste, ker so »grde« in »nizkotne«, ter zato predpisujejo posebne recepte za oblikovanje posameznih predmetov. Točno določijo geste rok, držo telesa (*grazia*, *figura serpentinata*), lepoto obraza (*vaghezza dell'aria delle teste*), prav tako pa tudi »kaj« (*decoro*) in »kako« poedinim umetnostnim kompozicijam (*invenzione*).

Podobni so estetski nazori Thalnitscherjevega umetnostnega mentorja Joannesa A. Coppinisa. Ta, »*vir ...singularis iudicii et experientiae*« ²⁸ »*quidam philosophus absolutus, artis pictoriae gnarus*«, ²⁹ po svojih umetnostno teoretičnih terminih v mnogočem spominja na Baldinuccijevo literaturo in na splošno tedanje umetnostno teoretično pisanje. Kajti značilno je, da se umetnostno teoretična literatura proti koncu 17. in v 18. stoletje ne razvija kdovekaj in da se

le še napisano frazavo ponavlja (prim. podoben pojav tudi v likovni umetnosti). Tako najdemo v Coppinsovi sodbi o Franceschiniju in Quagliu v mnogočem frazeologijo, ki jo je n. pr. Baldinucci napisal spričo Franceschinijevih fresk v kupoli S. Croce v Firenzi.³⁰ Baldinucci hvali »varietà dell'invenzione«, Coppinis: ingeniosa inventio est vel maxime rara in non primo visa dispositio, / B.: »vaghezza dell'aria delle teste«, / C.: vultium et vivae quasi carnis amoenitas, / B.: »maestà delle figure«, / C.: magnarum figurarum majestas.

To kondenziranje in naučeno ponavljanje nečesa, kar že obstoji — analogija v umetnostnem izbiranju najlepših delov —, ki je tipično za umetnostno teorijo 18. stoletja, pa tvori le majhen, čeprav značilen del celotne baročne kulture. Tudi na drugih poljih se pojavljajo podobni znaki, ki ne napovedujejo ničesar drugega kakor splahnjenje onega prvega aktivističnega baročnega navdušenja. Značilen je v snovnem oziru beg v alegoriko, ki počiva sicer na splošni snovni subjektivizaciji, ki pa postaja vedno bolj sama sebi namen, težko dostopna in skoraj nerazumljiva. To racionalistično igrakkanje pa sproti prinaša v umetnosti drugi element, ki je v časih resničnega idealističnega zagona stopil v ozadje, namreč naturalizem razumarskega človeka, ki že prične razkrajati enovito stavbo baročne umetnosti, da jo naposled povede v klasicizem.

Tudi pri nas se prično v prvi polovici 18. stoletja pojavljati racionalistične tendence. Splošni interes našega kulturnega udejstvovanja se usmeri v bolj praktične strani. Metafizika se umika naravnim vedam, z ljubeznijo se goji naravoslovje, pravo in zgodovinske vede (Vurnik). Še leži na vsem kulturnem delu pečat baročnega heroičnega idealističnega duha, vendar sadovi že dobivajo priokus novega, naravnega spoznanja željnega človeka.

Karakterističen primer, razodevajoč duha našega baroka, je onodobno cerkveno govorništvo. Odprimo Sacrum promptuarium očeta Janeza od Sv. Križa.³¹ V neki pridigi omenja med drugim sanje in pravi, da le malo ali skoraj nič ne drži na njihovo verodostojnost, da, smatra jih celo za babjo vero. Vendar se je včasih le že izpolnilo, kar so sanje komu napovedale. Tako na primer Aleksandru Macedonskemu, ali Konstansu, sinu cesarja Heraklija, a tudi prerok govori v sv. pismu, da se včasih sanje izpolnijo. Nato navaja lastne sanje o trgu, ljudeh, ki so hiteli po njem, o mizah, ki so bile obložene s sladkim sadjem, cveticami, in prehaja nato k razlagi: trg pomeni svet, miza zakonski stan, šopki in sladko sadje pa tolažbo in veselje, ki ga upajo zakonci najti v njem. Nadalje razpleta misli o zakonu, podpre jih s Plutarhovimi, Pitagorovimi citati, vmes vplete šaljivo anekdoto o nekem Juriju in Špelici, ob koncu pridige, ki je sicer napolnjena z moraliziranjem in latinskimi citati, pa navaja še različne vzglede o Henriku III., očaku Jakobu, o prigodi iz Portugalske dežele itd.

Stilistično in vsebinski je ta tekst Janeza Svetokriškega nad vse zanimiv. Prične se s skepso modernega človeka, ki ne veruje v sanje in jih smatra za vražjeverno stvar. Toda so izjeme, ki so seveda vse resnične, in sicer tiste, ki se tičejo antičnih junakov in na drugem mestu starosvetopisemskih herojev. Pred seboj imamo torej človeka, ki je do določenih stvari že skeptično, kritično razpoložen, ki pa je še vedno zmožen naivno verovati v avtoriteto, v tem primeru oboževane antike, kar je tipično za baročno miselnost. Dalje preide v času tako priljubljeno alegorijo, ko posamezni predmeti krijejo v sebi simbolične pomene in katere bomo na Ilovškovi freskah srečali do nerazumevanja. In

zopet ga zalotimo, ko nekritično citira antične avtorje, a neposredno zaide v anekdoto, vzeto iz realnega sveta, ki v skonstruiranem tekstu deluje približno tako kot mali dečki v pretehtani in zapleteni kompoziciji Ilovškove freske, ki se igrajo in ukvarjajo s sadjem in drugimi realnimi predmeti. S posebno ljubeznijo uporablja že omenjene alegorije. Tako pravi nekje, da je Marija Devica bila zjutraj zelena zavoljo teh veselih skrivnosti, opoldne rdeča zavoljo teh žalostnih, in zvečer bela zavoljo častitih skrivnosti.³² Vse te mistične simbolike kakor tudi drugih misli avtor ne ustvarja originalno, marveč si jih izposoja bog ve od katerega avtorja, ki ga pa v znamenju eksaktnosti pošteno citira. Povsem analogno ustvarja tedaj baročni umetnik, n. pr. freskant. Od mnogih avtorjev si izposodi posamezna dela, da sam ustvari novo umetnostno tvorbo, zaradi katere pa mu v onem času nihče ne bo očital pomanjkanja originalnosti.

Stilistično soroden Janezu Svetokriškemu je Ilovškov in Metzingerjev sodobnik oče Rogerij. Tudi ta se z veliko ljubeznijo poslužuje simbolov, metafor in alegorij. Gradivo nabira pri najrazličnejših avtorjih, katere vestno citira. Vendar zna avtor kljub temu, da je delo zgrajeno iz tujega materiala, na virtuozen način vso to pisano mešanico združiti v celoto, da vpliva enotno in da pokaže glavno idejo.³³ Tudi za to priliko lahko potegnemo paralelo v umetnosti, pogledjmo le n. pr. freskanta, ki množico figur razporedi v prostoru tako, da so vendar podrejene neki osnovni ideji — kompoziciji.

Približno taka je bila kulturna podlaga naše prestolnice, ko je pričel z umetnostnim delom Franc Ilovšek. V prvi fazi umetnostnega razvoja, ki sega do šempetrskih fresk, ustvari v glavnem troje del, ki nosijo pečat približno istih stilnih potez; to so freske v gradu Zalog (1725), poslikana kapelica gradu Tuštajn (po l. 1725) in slikana oltarna arhitektura v cerkvi na Žalah (1730. l.) nad Kamnikom.

V gradu Zalog (delo je na vzhodni steni datirano in signirano: »1725/ Illou-scheg. p.«) je stal petindvajsetletni Ilovšek pred nalogo, realno arhitekturo štirih sten in stropa v smislu baročnega iluzionizma razveljaviti in vkomponirati novo arhitektonsko formo, ki bo ustrezala baročnemu življenjskemu čustvovanju, odprla stene v razglede vesoljstva, na strop pa pričarala nebeške vizije. Resnična omejenost, posredovana po arhitekturi, se umakne subjektivnemu preoblikovanju realne danosti v svrhu ustvarjanja nečesa novega, ker meni, da bo po iluziji odtehtalo podobo realnega sveta. Ilovšek je nalogo rešil povsem v skladu s časom. Stene sobe je pokril s slikano arhitekturo stebrov, pilastrov, organiziral področja, ki odpirajo razglede v krajino, da bi povečal vtis resničnosti, prehajajo področja v odprte veže, skozi katere se nato v daljavi vidi krajina etc. Na prosta stenska polja je pritrdil medaljone s podobami lovcev in žená, ki se ukvarjajo z istim poslom. Glavna pozornost je posvečena stropu. Kako je Ilovšek iluzionistično pojmoval strop, je izredno značilno za to prvo razvojno umetnostno fazo. Naslikano arhitekturo sten je podaljšal v balustrado, ki se v sredini sten štirikrat balkonsko izboči, za njo pa je postavil namišljeno arhitekturo nekake galerije, ki preraste balustrado in se zaključi v profiliran, v kotih konveksno vzbočen stropni okvir. V okviru se na oblakih prikazujejo alegorične postave: kralj z gorečim žezlom, mladenič v popotni opravi, z orlom, ki ima okrog vratu trak z napisom: HIC PROCUL/A CURIS, v krempljih pa šop bliskov (atribut Zevsa) in putti, zaposleni z najrazličnejšimi opravki. Z okvira je vidna glava

psa, ki laja na prikazni. Ilovšek se je v dosego iluzionističnega vtisa naslonil na kvadraturiste ter dovolj komplicirano izvršil kompozicijo doslikane arhitekture. Še značilnejša je figuralna kompozicija. Figure, ki so svobodno postavljene v prostoru, ne plovejo v vertikalni smeri, niti niso viharno razgibane, marveč so nekam ploskovno brez skrajšav in umirjeno prilepljene na oblake. Ilovšek se je v teh freskah naslonil na starejše italijanske vzorce kakega Guercina (tega sem že omenil v prejšnjem poglavju),³⁴ kjer je sicer upodobljeno gibanje v zračnem prostorju, a še vedno glede na objektivno perspektivo slike. Na podoben način rešujejo probleme v tem času na splošno avstrijski slikarji profanih prostorov,³⁵ a tudi pri nas se nam je v Brežicah ohranila na stilistično enak način poslikana dvorana gradu (prim. strop).³⁶

Snovno se freske povsem skladajo s stilističnim razvojnim stanjem. Snov na stropu je očitno vzeta iz tedaj priljubljene antične mitologije, očitno gre za prebivalce Olimpa, ki so prispeli v ta kraj, sledeč napisu na orlovem traku. Verjetno se v tej snovi skrivajo še kake druge snovne finese, ki pa jih ne bomo najbrž nikoli razvozlali.³⁷

Kakor je s kompozicionalnega stališča po načinu gibanja figur, njihove maloštevilnosti in heroičnega videza zaznaven starinski element, tako so tudi v kolorističnem oziru vidne usedline starejšega baročnega iluzionizma. Rumenkasti toni, ki preprezajo oblake podobno kot sfumato začetniška dela V. Metzingerja, zamolklo rdeči kolorit sten, od katerih se odražajo medaljoni v svetlo-modrih barvah, so pravo nasprotje svetlejši skali Ilovškove barve, n. pr. šempetrskih fresk.

Kmalu po zaloških freskah je Ilovšek poslikal kapelico gradu Tuštajn pri Moravčah. Snovno se freske nanašajo na življenje sv. Janeza Nepomuka. Poslikal je oltarno nišo s prizoroma iz svetnikovega mučenja in smrti, glavno kompozicijo je izvršil v kupoli, in sicer sprejem svetnika v nebo, dočim je v pendantivih kupole uprizoril značilne prigode iz svetnikovega življenja (svetnik spoveduje kraljico, kralj zahteva prekršitev spovedne molčečnosti, svetnikova smrt, svetnikovo rojstvo).

Sedaj je Ilovšek stal pred problemom razveljavljenja kupole kot realne arhitekture. Pendative je obdelal kot samostojna, z dekorjem uokvirjena telesa, nato je naslikal nekak venčni zid, iznad katerega se v štiri strani odpira volutasto lokovje v nebo. Središče kupole je odprto z okvirom oblike pravilnega kroga tako, da se okvir stika na temenih lokovja in ostanejo od naslikane arhitekture dejansko le štiri trikotna polja, v kupolnih kotih poživiljena z antičnimi doprskimi portreti, ki nemara predstavljajo štiri filozofe. V ta iluzionistični, nekam začetniško geometrični okvir je Ilovšek vkomponiral skupino: svetnika na oblakih, ki ga pričakuje v nebesih sv. Trojica. Kristusa je Ilovšek morda podoživel po Quagliem tipu iz južne stolnične kapele (Vstali Kristus), prav tako tudi Bog Oče spominja na isto figuro z oboka kapele. Figuralna kompozicija se razvija v prostor nekako v cikcaku, prva diagonala je položena v pozo svetnikovega telesa, drugo smer nakaže motiv razprostrtih Kristusovih rok in tretja, paralelna prvi, se razvije v smeri Kristusovega telesa. Značilno je pojmovano vprašanje gibanja v prostoru. V prav mali razmeri se je Ilovšek v tem zgodnjem primeru postavil na isto stilistično stopnjo kakor Quaglio v stolnici. Kakor se pri Quagliu razlije gibanje iz nebeških višav v nekakem curku v glo-

bino preko okvira, tako je tudi Ilovšek naslikal skupino svetnika z angelci in oblaki, še preden je dosegel nebeške sfere, omejene v okvirjenem krogu, ter na tak način dosegel zvezo med iluzionistično arhitekturo in nebeškim svetom. Seveda očitujejo vse poze teles in način, kako so vsajene v prostor, kakor tudi ostale freske kapelice (n. pr. mučenje svetnika), začetniško neznanje in nespretnost, saj figure kot v Zalogu zopet nekako lepé na ploskvi, vendar za stilno pojmovanje Ilovškove umetnosti so le zanimive. Tip figur, ki jih je — kakor v Zalogu — malo, je velik in telesa so herkulsko obdelana (prim. golo telo svetnikovo v mučilnici). Tudi kolorit je značilen, nekam monoton, sicer je izginil oni rumenkasti sijaj, značilen za zaloške freske, vendar do prave razsvetljave se Ilovšek le ne more še povzpeti.

Tretje delo, ki spada v začetniško smer Ilovškove umetnosti, je slikana oltarna arhitektura na Žalah pri Kamniku (dat. 1730). Dasi razvojno delo, ki obravnava posebno umetnostno nalogo iluzije oltarne arhitekture, mnogo ne pomeni, je vendar z oblikovnega vidika prav zanimivo. Na tem delu že slutimo tistega Ilovška, ki ustvari šempetrske freske. Celotna zamisel je izvršena dokaj monumentalno, med mogočne stebre, noseče atično skupino, postavi na vsako stran vitki postavi svetnikov, dočim v atiki že zbere večje število figur. Kvalitetno je to delo mnogo naprednejše od prejšnjih dveh in, kar je na njem specifičnega za kasnejšega Ilovška, je kolorit. Tipični rozardečkasti in rumenkasti toni so zamenjali prejšnjo, nekam nevtralnno ali neuravnoveseno barvno skalo.

Če strnemo opazovanja, ki smo jih izvršili na treh mladostnih Ilovškovih delih, potem se nam odkrije približno takale slogovna podoba prve dobe Ilovškove umetnosti. Na vsem delu leži pečat začetniške nezrelosti, ki je vidna v deloma nepravilni obdelavi teles, formalni pomanjkljivosti, nespretnem komponiranju, nerazvitem prostoru in neekonomičnem, figuralni kompoziciji neustrezajočem koloritu. Vendar je preko te začetniške pregraje pogrešek vidno določno umetnostno hotenje. Velike močne figure, krepka herkulsko razvita telesa, figuralne kompozicije, sestavljene iz maloštevilnih oseb, značilno »počivanje« figur v prostoru ter končno v kolorističnem pogledu ostanek tenebroznega načina uporabe barve (zlasti Zalog), razločno govore o vplivu starejšega eklektičnega iluzionizma, ki je s stališča formalne zakladnice še vedno posegal k visoki renesansi, cenil mogočna razgibana telesa, monumentalnost kompozicije in v barvnem oziru ni hotel razsvetliti scene do tolikšne jasnosti, kakor je to delalo n. pr. tretje desetletje 18. stoletja. Formalno pa je tudi v figuralni kompoziciji viden vpliv Quaglia, vendar nekam nedosledno. V Zalogu se peča predvsem z vprašanjem iluzionistične okrasitve profane arhitekture, zlasti stenskih arhitektonskih prospektov, v Tuštajnu načne vprašanje iluzionističnega razveljavljenja kupole, v Žalah, kjer tudi kvalitetno zraste, pa si že ustvari podlago za svoj tipični kolorit, ki je v nekem oziru nadaljevanje barvnega vprašanja Quaglievega stropa semeniške knjižnice v Ljubljani. V tem času Ilovšek dozori, tako da ustvari v naslednjem delu že svoje najbolj monumentalno delo — freske pri sv. Petru v Ljubljani. (Dalje.)

Veliki oder sveta

Don Pedro Calderon de la Barca — Janko Moder

Med godbo se istočasno odpre dvoje prizorišč. Na zgornjem stoji prestol slave, na katerem sedi Mojster. Na spodnjem prizorišču pa je prostor za igranje z dvojnimi vrati. Na prvih je upodobljena zibelka, na drugih pa rakev.

Mojster:

V slavo svoje veličine
sem si igro to pripravil
in si prestol tu postavil,
da bom z nébesne višine
igro svoje zrl družine.
Vsi, ki boste tod živali,
se rodili iz zibéli,
da vas grob temán zaprè,
glejte skoz življenje vse,
da bom jaz pri igri celi.

(Nastopi Modrost z godalom in poje:)

Modrost:

Hvalnice pojte Gospodu, nebesa,
sonce in mesec, svetovi!
Hvalnice pojte, cvetovi,
ki ste na zemlji nebéška čudésa!
Hvalnice pojte, ognjena telesa,
ivje in rosa blažilna,
leto in zima nasilna!
Vse, kar zakriva oblakov zavesa,
kajti v nebéški višavi
sodi Sodnik v veličastju in slavi!

(Odide.)

Mojster:

Lepše pesmi še nikdar
rod človeški ni zapel,
kot jo pel je Danijel,
ko ga divji je vladar
vrgel v ogenj, v dim sopar.

Svet:

Kdo nastop naznani nam?
Kajti za odriščem tam
šepetalka že hiti,
zakon božje milosti.
Zemskim blizu je stezám.
Najbrž je med nas na poti.

(Nastopi Milost na vzvišenem prostoru, ki je nad krajem, kjer je stal Svet. V rokah drži knjigo.)

Milost:

Milosti postava sem,
da vam praznik započnem,
da podprem ga, ki se zmoti.
S knjigo tole po dobroti
božji v igri vam razvoj
in namen bo znan takoj,
saj povzet v dva stavka je:

(Poje:)

Ljubi bližnjega čez vse,
delaj dobro, Bog s teboj!

Svet:

No, začeli so lepo.
Če takó naprej bo šlo,
ploskal bi najrajši vsem,
kajti poslušalec sem
in je zame pač vse to.
Toda igra se začenja
in igralci že gredo.

(Skozi vrata zibelke nastopita Lepota in Modrost.)

Lepota:

Pojdi z máno na sprehode
po vrtovih, polnih rož,
kjer kraljuje srečno sonce
in kjer pije maj sladkost.
Ko se združita v poljubu
maj in sonce, se takoj
zaiskrí vse v tisoč barvah
in vzkali vse polno rož.

Modrost:

Saj pač veš, da nič kaj rada
ne sprehajam se drugod,
ne razdiram si samote,
ki zapor jo hrani moj.

Lepota:

Kaj je záte vsaka stvar
nepravilnost in prestop?
Saj vsak dan užitke nudi!
Le čemú je neki Bog
rož raztrosil po bregéh,
če se njihov slastni vonj
mimo nas gubí v ozračje?
Le čemú je ptičji zbor
s sladkim, blagoglasnim petjem,
ki drobí v pomladno noč,
če gluhi smo v gluhi ječi?
Počemú okrasje bo,
če s ponosom plemenitim
z njim se ne nališpamo?
Počemú sladki sadovi,
če zaman kriví drevo
se pod težo okrepčila,
ki ga skriva v sebi plod?
Počemú je Bog nam dal
sonce, dol, goró, nebó,
če nihčè jih ne opazi?
Pregreši se vsak hudó,
ki prezrè ošabno vse,
kar nam je ustvaril Bog.

Modrost:

Občuduj Boga v lepotah
in mu zanje hvalo poj,
to najboljši je užitek!
Toda zmoten nauk je tvoj,
da je Bog ustvaril svet
nam v uživanje samó,
ker je Stvarnik s tem pozabljen,
ki delivec je dobrot.
Tu v samoti bom ostala
in ne maram v svet s teboj.
Tu sklenila bom življenje,
ker razsodnost sem, modrost.

(Odide vstran.)

Lepota:

Jaz lepota, da sem vidna
in da vidim vse lahkó!

Svet:

Kratek čas sta razumeli
se Lepota in Modrost.

Lepota:

Mreže spletajte mi, kodri,
brž, ljubezen, zdaj na lov!
Mlačneže poišči vse,
jim srcé razgorej mrzló!

Svet:

Zdi se mi, da je zgrešena
ena izmed teh dveh vlog.

Modrost:

Le kako bi najbolj modro
vpregla pamet?

Lepota:

Le kako
bi najlepše se oblekla?

(Postava Milosti zapoje:)

Milost:

Delaj dobro, Bog s teboj!

Svet:

Milost šepeta Lepoti,
a gluho ji je uho.

(Nastopi Bogatin.)

Bogatin:

Ker nebesa so razsipno
dala mi posest in moč,
naj še trosim ju razsipno,
naj uživem vso sladkost!
Kar oko mi poželi,
vse takoj dobim lahkó.
Kar po svetu gre in leze,
vse privoščim si lahkó.
V Venerinem sem kraljestvu
poiskal si prostor svoj,
da počitek in naslade,
sla, obilje in radost
mi prevevajo vse čute.

(Nastopi Kmet.)

Kmet:

Kdo pehá se bolj hudó
kakor jaz? Razgrebam grudo,
ki kot mati mi dobrot
nudi za vsakdanjo hrano
in skrbí za mé lepó.

Jaz pri plugu sem minister,
z njim razrivam ji teló,
ki dolgujem ji vse jelo,
ki mi dáje ga zastonj.
Srp, motika sta orožje,
z njima grem na boj srčnó:
na prelóge grem z motiko,
s srpom žet klasjè zlató.

Tamle v maju in aprilu
vodeničen sem hudó,
če pa je vodé premalo,
vodeničen sem še bolj.

Če državnemu krmilu
krme zmanjka za pod zob,
z davki kmeta obložijo,
ta naj družbi krma bo.
Če že delam in znojím se,
naj poplačan bo moj pot:
kúpcu svoje bom pridelke
zaračunal kot gospod!

Kaj so mar mi vsi ceníki,
kaj mi mar, če stoka kdo!
Sam je kriv, kdor kupi tam,
kjer ne kupi prav cenó.

Če april ne bo deževen,
nič ne dé, saj prosil bom
sam za sušo, ker potem
žito prècej dražje bo.

In tako si bom podvrgel
vso deželo naokrog,
ko bom vsakemu potreben.
Ko dosegel bom vse to,
kaj potem bi le počél?

(Postava Milosti zapoje:)

Milost:

Delaj dobro, Bog s teboj!

Modrost:

Kaj ne slišiš šepetalke?

Kmet:

Gluh sem kdaj na to uho.

Svet:

Trdiš torej, da je belo?

Kmet:

Trdim, da je vse črnó.

(Nastopi Revež.)

Revež:

Kdo na vsem obširnem svetu
videl revščino je kod,
kot je moja? Trda zemlja
je ležišče mi mehkó.

In čeprav pregrinja me
božji nébes prav povsod,
mi vendàr pripeka, mraz
spanje jemljeta sladkó.
Ko me glad in žeja grudi,
daj mi potrpljenja, Bog!

Bogatin:

Le kako bogastvo naj
vsem razkažem?

Revež:

Le kako
naj prenašam vso nesrečo?

(Postava Milosti zapoje:)

Milost:

Delaj dobro, Bog s teboj!

Revež:

Glas mi ta tolažbe nosi!

Bogatin:

Pust, neznosen je ta zvok!

Modrost:

Kralj prihaja sèm v vrtove.

Bogatin:

O, kako me žge ponos,
naj ne klanjam se!

Lepota:

Naproti
šla bom, mu prestregla pot,

in, ko videl bo lepoto,
sklonil se bo k njej ljubó.

Kmet:

Brž od tod! Če me zagleda,
si zaželel bo takoj
naložiti posel nov mi;
prida drugega ne bo.

(Nastopi Kralj.)

Kralj:

Za razsežno moje carstvo
te mejé preblizu so,
naj še toliko zemljé je
rodovitne pod menoj!
Koder sonce se blestí,
koder buta morski tok,
jaz vladar sem brez pridržka,
jaz najvišji sem gospod.
V prah poklekajo podložni,
koder me povede pot.
Kaj naj še počnem na svetu?

(Glas Milosti zapoje:)

Milost:

Delaj dobro, Bog s teboj!

Svet:

Zmeraj pride pravočasno
šepetalka na pomoč.

Revež:

Zdaj sem dvakrat bolj nesrečen,
še bolj reven in ubog,
ko sem priča tuje sreče.
Kralj, najvišji se gospod
koplje tu v mogočnosti,
ni mu mar, da mi hudó
je potreben. In Lepota
le strmí v prelépo polt
in ne sluti, da na svetu
so skrbí in kup nadlog.
In Modrost, ki le v molitev
zatopljêna je vso pot,
dasi Bogu služi, služi
mu vendàr hudó lahkó.
In še Kmet, če se utrujen
vrne s svojih njiv domov,

se pošteno le najé,
dasi skromno in skopó.
Bogatin se koplje v blagu
in na svetu jaz samó
revščino grenkó otebam.
Kar približal se jim bom.
Ti brez mene pač živé,
jaz brez njih pa kaj težkó.
Najprej stopil bom k Lepoti
in jo vbogajme lepó
prosil.

(Ga ne opazi.)

Lepota:

Daj, povej mi, biser,
ogledalo vseh krasot,
če najlepši je moj lišp!
Kaj s tem kodrom lepša bom?

Revež:

Me ne vidiš?

Svet:

Tepec, prazno
upanje je in zastonj!
Kje bo rešil te le-ta,
ki je zgrešil cilj še svoj!

Revež (Bogatinu):

Ko se koplješ v izobilju,
prosim vbogajme lepó.

Bogatin:

Kaj ni vrat, da trkal bi?
Kaj tiščiš kar v nótranjost!
Pred vežó na pragu bi
čakal, ne pa kar takó
vdrl narávnost sèm pred mé!

Revež:

Ne ravnaj z menoj strogó!

Bogatin:

Brž se spravi mi, nesrečnež!

Revež:

Kdor za slast in za sladkost
razmetava, bo pač dal
tudi vbogajme.

Bogatin:

Ne bo!

Svet:

To sta bogatin in revež,
znana že iz prispodob!

Revež:

Ker ta bede ne pozná
in odrekel je pomoč,
stopil bom narávnost h Kralju.
Daj mi vbogajme, gospod!

Kralj:

Míloščinarja nalašč
sem postavil si za to.

Svet:

Kralj opêre svojo vest
si z ministri kaj lahkó.

Revež (Kmetu):

Dobri Kmet, ki hrani te
modro božji blagoslov,
ko vsejano zrno se
pomnoží ti čudežno.
V svoji revščini te prosim
vbogajme.

Kmet:

Če dal je Bog,
kdo oral je, kdo sejal,
kdo prelival je svoj pot?
Daj, povej, kaj ni sramota,
da tak hrust, močán, visok
prosi, ko lahkó bi služil
kruh si z delom svojih rok?
O, če zmanjka ti jedí,
boš še rad prijel kosó,
da lahkó se boš nakósil!

Revež:

V igri naši, glej, ubog
revež sem po vlogi tej.
Nisem kmet in ne gospod!

Kmet:

Vlogo to dobil si pač,
ne pa še ukaza z njo,
da beráči in postópaj.
Revežu je delež pot,
delo mu najboljša vloga!

Revež:

Daj, za božjo voljo, strog
mi ne bodi, brat, preveč!

Kmet:

Ti pa ne vsiljiv takó!

Revež (Modrosti):

Vbogajme mi ne odreci.

Modrost:

(Mu da kruha.)

Ná, več dati ni mi moč.

Revež:

Kruha vbogajme dobil sem
prav gotovo tu zato,
ker nam kruh, ki nas podpira,
vera le dajè lahkó.

Modrost:

Joj me!

Kralj:

Kaj ti je?

Revež:

Že spet
nastopila je bridkost,
ki pod njo se grúdi vera.

(Modrost — vera pade, toda
Kralj ji podá rokó.)

Kralj:

Že hitim ti na pomoč.

Modrost:

Saj bi drug nihčè ne zmogel
pomagáti mi takó.

(Dalje.)

Fr. Grivec | Drugi frisinški spomenik

Prva izdaja frisinških spomenikov po vsem svojem pojavu kaže, da važnost teh najstarejših prič našega jezika presega meje naše domače književne zgodovine; izšla je namreč v Petrogradu l. 1827. V njej je ruski slavist A. Vostokov opozoril, da je drugi frisinški spomenik zelo podoben nekemu staremu cerkvenoslovanskemu govoru v spomin sv. Marku. Pozneje so odkrili še starejši rokopis istega csl. govora sredi med govori Klimenta Bolgarskega (učenca sv. Cirila in Metoda) in dokazali, da je res Klimentov. Obenem so dognali, da je govor prvotno sestavljen v spomin apostolu ali mučencu ter le v nekaterih rokopisih posebej naslovljen v spomin sv. Marku. S tem je drugi frisinški spomenik zbudil še večjo pozornost mednarodne slavistične znanosti.

Slavisti se že nad sto let trudijo, da bi rešili vprašanje o odnosu tega spomenika do sorodnega Klimentovega govora. Vostokov je opozoril, da slog Klimentovega govora ni grški, a o razmerju do frisinškega spomenika ni natančneje razpravljajal. Kopitar je že zapisal mnenje (1836), da je govor preveden po starem nemškem ali latinskem izvirniku. Tudi Miklošič je mislil, da je govor zahodnega izvora, a obenem je opozoril, kako grški življenjepis Klimenta Bolgarskega poudarja, da so Klimentovi govori spisani v preprostem jasnem slogu, ker so namenjeni neizobraženim Bolgarom. Grški pisec Klimentovega žitja je torej (v 11. stoletju) opazil, da se prozorno preprosti Klimentov slog razlikuje od umetnejšega in težjega grškega. Iz poudarjanja negrškega sloga po tej ugotovitvi pač sledi, da govor ni preveden iz grškega izvirnika; nikakor pa ne, da je preveden ali prirejen po zahodnih, nemških ali latinskih vzorcih (kakor so mislili Kopitar, Miklošič i. dr.), temveč je vsaj verjetno, da je proizvod iste Cirilove književne šole, ki jo je na makedonskih tleh nadaljeval Kliment Bolgarski v svojstvenem negrškem slogu.

Razpravljanje o tem vprašanju je doseglo svoj višek, ko je V. Vondrák izdal doslej najboljšo izdajo frisinških spomenikov in potem s knjigo »Studie«¹ izzval živahen Jagićev odgovor v slavističnem glasilu *Archiv f. slav. Philologie* 1905 in 1906.

Vondrák je prvotno (1896) poudarjal, da je II. fris. spomenik ne le glasoslovno, temveč tudi vsebinsko površno zapisan; da je namreč v njem marsikatera misel prvotne predloge izpuščena, skrajšana, ali pa je kaj celó prestavljeno na manj primerno mesto. V knjigi »Studie« pa je dajal prednost II. fris. spomeniku in trdil skoraj nasprotno, da je namreč Kliment nekaj misli in stavkov tako nesamostojno povzel iz II. fris. spomenika in jih tako prisiljeno spravil v drugačno zvezo, da je s tem zagrešil več neskladnosti.

Jagić pa je proti Vondráku odločno dokazoval,² da je Klimentov govor lepo celotno zaokrožen. Posebej je zavrnil očitek, češ da je Kliment iz fris. nagovora izposojeno misel o izvirnem grehu napačno zvezal in svoje poslušalce nepravilno istovetil z Adamom in njegovim grehom. Poudaril je, da je Kliment misel o izvirnem grehu izvrstno (vortrefflich) uporabil in spravil v pravilno zvezo z ostalim besedilom. Nasprotno pa da fris. nagovor nima pravega začetka in da je že v uvodu okrnjen. Še bolj čudna (merkwürdiger) pa se mu zdi vrzel za uvodom pred stavkom (zopet pa, bratje, spomnimo se), ki uvaja glavno vsebino brez gladke in zadovoljive zveze z uvodom. Zelo krepko zavrača Vondrákovo mnenje, češ da je ta Klimentov govor slaba kompilacija, v kateri Kliment svojih misli ni znal pravilno zvezati z izposojenimi stavki. Klimentov govor nikakor ne razodeva, da bi bil ta Cirilov učenec tako manjvreden pisatelj in slab kompilator. Klimentov govor ni ponesrečena kompilacija II. fris. spomenika. Tako Jagić.

Vondrák je Jagiću odgovoril v naslednjem letniku istega slavističnega glasila.³ Takoj v prvem stavku priznava, da je prvotno besedilo staroslovenskega

¹ V. Vondrák, *Frisinské památky*. Praga 1896. — *Studie* z oboru církevnoslov. písemnictví. Praga 1903. — Drugo literaturo gl. v moji knjigi: *Zarja stare slovenske književnosti* (1942).

² ASPh 1905, 395—412.

³ ASPh 1906, 256—260; Jagićev dodatek (odgovor) 260 s.

spovednega nagovora v II. fris. spomeniku precej okrnjeno (nemški izraz je še krepkejši: *ziemlich verstümmelt*); na naslednji strani še enkrat poudarja okrnjenost. S tem priznanjem se je Vondrák v tej točki približal svojemu prvotnemu mnenju, ki ga je branil l. 1896. Jagić je na to kratko izjavil, da se je V. s priznanjem okrnjenosti približal njegovemu mnenju in da razlika med njima ni več velika. Sam pa Vondráku pritrjuje, da je Klimentova oblika »jemu bilo žitije« sorodna s frisinskim izražanjem »jemu be žiti«. Oba priznavata vzajemno zvezo (*Zusammenhang*) obeh spomenikov. Razlika je le v tem, da Jagić razlaga to sorodnost na podlagi neke tretje predloge, a poudarja, da to naposled posredno priznava tudi Vondrák, ko trdi, da je frisinski nagovor okrnjen. S tem smatra J. njun spor za končan (*diese Meinungsdivergenz abgeschlossen*). Predvsem poudarja, da je hotel rešiti Klimentovo pisateljsko čast (*Ehrenrettung des Schriftstellers Klemens*), ki ga je Vondrák v tej zvezi prenizko cenil. Zdi se mu, da se mu je to nekoliko posrečilo.

Po mnenju teh dveh jezikoslovcev je torej dokončno ugotovljeno, da je frisinski nagovor okrnjen in da je Klimentov govor odvisen od neke popolnejše staroslovenske predloge II. fris. spomenika. Vondrák je sicer še vzdrževal svoje mnenje o odvisnosti, nikakor pa ni več trdil, da so v odvisnem Klimentovem govoru takšne neskladnosti, kakor jih je skušal dokazati v knjigi »Studie«.

Vondrák je torej svoje mnenje glede neokrnjene celotnosti fris. spomenika izrečno umaknil in razen tega molče priznal Jagićevo odločno trditev, da v Klimentovem govoru ni neskladnosti. Vrh tega je iz Jagićevega odgovora razvidno, da je V. fris. spomenik premalo primerjal s Klimentovimi govori; zlasti pa ni mogel upoštevati razmeroma obširne zbirke prej neznanih Kl. govorov, ki jih je l. 1905. izdala ruska akademija znanosti.⁴ J. pa je v svojem odgovoru te govore obilno uporabil, a tudi ostalo csl. književnost je bolje poznal nego V. Ugotovil je, da so mnoge misli in oblike, ki jih je V. zaradi sorodnosti s fris. spomenikom imel za zahodne, v resnici cerkvenoslovenske. Vondráka je posebno motil med Čehi trdovratno ukoreninjeni predsodek, da se je Metod s svojimi učenci dosledno držal vzhodnega obreda in da torej ni mogel uporabljati fris. spomenikov, še manj pa jih preoblikovati.⁵ Ta predsodek je zelo oviral nepristransko znanstveno reševanje tega vprašanja.

Pri nas je o tem največ razpravljal prof. dr. I. Grafenauer, zlasti v knjigi »Karolinška kateheza« (1936). V glavnem se je pridružil Vondrákovemu mnenju, ki ga je ta dokazoval v knjigi »Studie«. Značilne so naslednje trditve: »V Freis. II. se vsi odstavki logično pravilno razvijajo drug iz drugega in so... v dobrem skladu med seboj... V Klimentovi homiliji pa so vidni le trije deli izmed peterih, ki jih vidimo v Freis. II. In še ti se prav ne skladajo. Kakor je že Vondrák dokazal, je Adamov greh pri Klimentu zašel v napačno vsebinsko zvezo... Podobno je z drugim in tretjim delom (str. 39)... Nastala je še druga zev... In še tretja zev (str. 40)... Te neskladnosti (41)... Značilne nepravilnosti v (Klimentovem) poučenju (42).« — V DS 1938, 383 je svojo trditev glede izvirnega greha posredno umaknil, v Času 1941, 351 ss (zlasti 357—360) pa jo je zopet ostro ponovil. Tako ostro in vztrajno⁶ sklicevanje na Vondráka se ne ujema s spravljivim izidom njegovega spora z Jagićem in premalo upošteva, da je V. v svoji plemeniti resnicoljubnosti prejšnje mnenje po boljšem spoznanju rad umaknil. Še bolj pa to nasprotuje sedanjemu stanju znanosti, ko je (Vondrákov) predsodek glede obreda že dokončno ovržen ter so prej neznanji Klimentovi govori že natančneje preiskani. Če Vondrákove in Jagićeve izjave pazljivo primerjamo, lahko presodimo, zakaj je J. še l. 1913. (*Entstehungsgesch. der kirchenslav. Sprache* 255 s) ohranil svojo prejšnjo oprezno neodločno sodbo in se ni pridružil Vondrákovim trditvam iz l. 1903.; saj jih niti V. ni v prejšnjem obsegu vzdrževal.

⁴ Lj. Stojanović, *Novyja slova Klimenta Slověnskago*. Ptb 1905.

⁵ Vpliv csl. jezika na fris. spomenike je V. razlagal na ta način, da so jih priredili rimsko-nemški duhovniki (med njimi morda tudi kateri Slovenec), a so pri tem iskali pomoči Metodovih učencev. *Studie* 47—49.

⁶ Grf. se je ostro skliceval na Vondráka že v DS 1934, 494, ko ga je Kidrič opozoril, da se ni »dovolj poglobil v tehtne (Jagićeve) ugovore«.

Književna oblika II. frisinškega spomenika.

Spor med Vondrákom in Jagićem se je v jedru vrtil okoli vprašanja o književni vrednosti ali pomanjkljivosti frisinškega odlomka. Vondrák se je po Jagićevih opozoritvah l. 1906. vrnil k svoji prvotni misli (1896), da je fris. spomenik okrnjen; prejšnje mnenje pa je toliko popravil, da je kljub temu pravilno poudarjal prednost fris. odlomka. Jagić je bil toliko previden, da je pač opozarjal na okrnjenost, ni pa preveč odrekal književne vrednosti, čeprav je književno obliko Klimentovega govora skoraj više cenil. S tem sta velika jezikoslovca pokazala pot k pravilni oceni najstarejšega spomenika našega jezika.

Po poti, ki sta jo s tolikšnim znanstvenim trudom utrla Vondrák in Jagić, sem z natančnim raziskavanjem Cirilovega in Metodovega bogoslovja in sloga naposled dognal, da so v okrnjenih odlomkih II. fris. spomenika ohranjeni dragoceni sledovi globokih verskih misli in značilno krepkih književnih oblik svetih solunskih bratov. Pomanjkljivo zapisani in okrnjeno ohranjeni II. fris. spomenik je po književni obliki in bogoslovni vsebini umotvor Cirilove književne in bogoslovne šole. Po vsej pravici mu gre prednost pred Klimentovim govorom, čeprav je ta govor bolje ohranjen in ima v tem neki videz prednosti.

V prevodu cerkvenoslovanskih Žitij Konstantina (Cirila) in Metodija sem ugotovil, da so nekateri lepši odstavki sestavljeni v ubranih stihih.⁷ S tem sem dognal, da sta sveta brata za osnovni verski pouk uporabljala pesniško ubrane sestavke. Sledovi podobne ubranosti so ohranjeni tudi v fris. odlomku ne le v lepih pesniških oblikah, temveč nekoliko tudi v stihih. Zlasti začetek je lepo oblikovan. Dokaz za to trditev naj nudi novoslovenski prevod:

Če bi ded naš ne bil grešil, / bi v veke mu bilo živeti (a), / starost bi ga ne prijela (b), / nikoli bi tuge (c) ne imel, / niti solznega telesa (d) nikdar, / a v veke bi mu bilo živeti (a). — Ko je po zavisti zlodejevi / izgnan bil od slave božje (e), / potem so na rod človeški bolečine in tuge (c) prišle / in bolezní / in naposled še smrt (f). — Zopet pa bratje spomnimo se, / da i sinovi božji (g) / imenujemo se. — Zatorej opustimo ta mrzka dela, / ki so dela satanova... Nič ni bolj mrzko kot ta dela / pred božjimi očmi. — Morete torej, sinovi, videti, / da so bili sprva ljudje (h) / v obličje taki, kakor smo mi (i), / ter so dela zlodejeva zasovražili, / a božja vzljubili. — Zato se jim zdaj v njih cerkvah / klanjamo in k njim molimo / in njim v čast pijemo / in jim naše oblube (k) prinašamo, / za rešitev teles naših in duš naših. — Taki pa moremo tudi mi še biti, / če taka dela začnemo delati, / kakor so jih oni delali. Oni so namreč lačne nasičevali, / žejne napajali, / bose obuvali, / nage odevali... S temi deli so se ti Bogu približali (l). — Tako, sinovi, je tudi nam moliti / k istemu vrhnjemu Očetu Gospodu, / da nas tudi tam naseli / v cesarstvu svojem, / ki je pripravljeno / od konca do konca / izvoljen-cem božjim. — In smo, bratje, poklicani in prisiljeni, / pred čigar licem / se ne moremo nikjer skriti, / in nikamor ubežati, / marveč nam je stati (a) pred stolom božjim, / z zoprnikom (m) našim, / z zlodejem starim, / in je pred božjimi očmi, / vsakemu s svojimi usti / in s svojo besedo spovedati (a), / kar je na tem svetu / kdo storil, / bodisi dobro, bodisi zlo. — Da na ta dan, sinovi mislite, / ko ni kam se skriti (a), / marveč je pred božjimi očmi stati (a), / in to (sodno) pravdo (n) imeti (a), / ki sem jo povedal. — Naš Gospod, sveti Krist, ki je zdravnik teles naših / in rešenik duš naših, / pa poslednje zdravilo (o) / naposled je postavil in pokazal, / s čim se moramo onemu (zlodeju) odpovedati in se ga oteti. — Predniki (p) naši so bridko trpeli, / kajti topli so jih s šibami / in na ogenj jih vrgli in pekli, / in z meči sekali, / in na les (križ) obešali / in z železnimi kljukami jih raztrgavali. — Mi pa zdaj moremo z našo pravo vero / in s pravo spovedjo / isto storiti (doseči), kar so oni s tem velikim trpljenjem (r) storili. — Zatorej pa, sinovi, božje služabnike pokličite ter jim grehe svoje naštejte in se jim spovejte grehov svojih.

⁷ DS 1936, 63—66. — Glede posvetitve sv. Gregoriju v ŽK 3 je slavist N. Trubeckoj v Zt. f. slav. Phil. 1934, 52, ugotovil bistveno isto. Druge, še bolj pesniške odstavke so slavisti doslej prezrli.

Opombe k prevodu. (a) Bi mu bilo... živeti (stati, se skriti, imeti) — ta nedoločnikova zveza z dajalnikom v pomenu nujnosti, možnosti ali primernosti je posebnost starega panonskega in karantanskega slov. narečja. — (b) Prijela je prevod grškega *lambáno* = nakopljem si, trpim, napade me, obide; starost kot posledica izvirnega greha se ponavlja v govoru Klimenta Bolg. v čast sv. Trojici. — (c) Tuga (toga) stsl. pečál, grško *lýpe* pomeni skrb in žalost; tukaj žalost, duševno bolečino; Jagić prevaja Kummer. — (d) Drzna pesniška podoba. — (e) Krepko strnjeno pesniško izražanje. — (f) Izvirnik je tukaj pokvarjen: bzzredu; Jagić predlaga v čredu = po vrsti, (en to katehes), potem (tako csl. Lk 8, 1). — (g) Pred to mislijo in za njo je brez dvoma vrzel. Izpuščena je misel, da smo po krstu postali sinovi božji in da smo se v krstni obljubi odpovedali satanovim delom. — (h) Prvi (prejšnji) ljudje so pravični stare in nove zaveze ter mučenci. Pred to mislijo je izpuščena prehodna misel. Zgled svetnikov kot prvo zdravilo proti posledicam izvirnega greha in proti osebnim grehom je posebno poudarjal sv. Janez Zlatoust. — (i) Skoraj doslovno po sv. J. Zlatoustu, ki večkrat poudarja, da so bili svetniki iste narave kakor mi. — (k) Stsl. *obět'* pomeni tukaj brez dvoma obljubo, obljubljeni dar, ker je molitev omenjena že prej z glagolom (molimo). Sicer pa se v csl. prevodu sv. pisma izraza molitev in *obět'* večkrat rabita soznačno ter se zamenjavata, ker grška *euché* pomeni obljubo (obljubljeno daritev, votum) in molitev; tako zlasti v psalmih. Csl. prevajalci so se zavedali razlike med izrazoma molitev in *obět'*. V psalmih je pomen včasih dvomljiv, zato csl. prevod omahuje; kjer pa grški izraz nedvomno pomeni molitev (n. pr. Jak 5, 15), tam je pa tudi csl. prevod trdno dosleden.⁸ — (l) Vzhodno izražanje, značilno za Cirila in Klimenta Bolg. Gl. Zarja 33–35. — (m) Zoprnik je še danes značilen slovenski izraz. Njegovo prvotno obliko in koreniko zakriva začetni z namesto prvotnega pravilnega s. Stsl. *prja* pomeni prepir (Lk 22, 24) in (sodno) pravdo; *prěti se* = prepirati se (disputirati), boriti se, prizadevati si. Starejša stsl. oblika je *sopr*, nekoliko mlajša pa *soprnik* = nasprotnik (ki se z nami prepira, soborilec, soprepirovalec, spravdovalec). Na podlagi sorodnega mesta pri sv. Janezu Zlatoustu je nedvomno, da je tukaj predstavljen zlodej kot naš nasprotnik v sodni pravdi pred božjim sodnim stolom (Zarja 37). Nasprotnika v sodni pravdi pomeni tudi sedanji slovenski zoprnik, kakor je pri tej besedi zabeleženo v Pleteršnikovem slovarju na podlagi rabe v ljudskem govoru. Prvotni pomen te besede se okrnjeno skriva tudi v slovenskem predlogu *zoper*. V tej zvezi je jasneje razumljiv pomen izraza *prja*, ki se rabi nekoliko stavkov niže. — (n) V zvezi z zoprnikom je nedvomno, da stsl. *prja* tukaj pomeni pravdo; samo ta prevod je točen. Ista korenika je ohranjena v hrvatskem *suparniku*; *parnica* = sodna pravda. — (o) Sv. Janez Zlatoust posebno živahno predstavlja Kristusa (Boga) kot našega zdravnika. Kot prvo zdravilo proti grehu navaja zgled svetnikov; spoved pa je poslednje zdravilo. — (p) Predniki so isti, ki so bili zgoraj (h) omenjeni kot prvi (prejšnji) ljudje. — (r) Cerkveni očetje so večkrat poudarjali, da mučeništvo očiščuje grehov. To je izrečeno tudi v uvodu Žitja Metodija. Spoved pa je brezplačno lahko zdravilo, brez trpljenja. To zlasti poudarja J. Zlatoust. V tej zvezi je takšna primera z mučeništvom še umevnejša. — Poslednjemu stavku se v izvirniku pozna nemški vpliv. Doslovni prevod bi bil: spovedani boste svojih grehov.

Prvotna književna oblika je bila po pomanjkljivem in okrnjenem prenosu zelo pokvarjena, a vendar tudi v sedanji okrnjeni obliki še proseva prvotna književna dovršenost. Po primerjanju s sorodnimi starimi csl. spisi je dovolj očitno, da je nagovor mojstrsko zgrajen, čeprav je celotna zgradba zelo okrnjena. V uvodu sicer pogrešamo primeren začetek, a kljub tej okrnjenosti se še odlikuje po ritmični ubranosti ter po krepkih nazornih pesniških (govorniških) podobah. Ponovljeni stavek: v veke bi mu bilo živeti — se bere kakor nekak pripev (refren). Posebno pozornost zbuja nenavadno solzno telo. Jagić je opozarjal, da ta podoba po slovniški obliki spominja na vpliv csl. književnega jezika. Še značilnejša pa je književna oblika, drzna in živa pesniška podoba. Ni mogoče, da bi jo bili oblikovali okorni panonski ali karantanski prevajalci nemških molitev ali latinskih obrazcev. Podobno krepka in živa pesniška oblika je: izgon od božje slave. V izvirniku tukaj tudi besedni red razodeva nameravano pesniško ubranost. Podobna pesniška ubranost se zrcali v besednem redu naslednjih posledic izvirnega greha. V ostalih oddelkih pesniške oblike sicer niso tako nakopičene, a vendar so še dovolj vidne.

Uvod spominja na književno dovršeno 1. poglavje Žitja Metodija, kjer so zbrani ritmično ubrani Cirilovi (in Metodovi) sestavki za osnovni verski pouk. Tam beremo sorodno opisovanje izvirnega greha, kako je Bog človeku: zapoved zapovedal preiskusno, / da ostane nesmrten, če jo spolni, / ako prestopi, pa smrti umrje, / po svoji volji, a ne po božjem povelju... A v veliki milosti in ljubezni / Bog ni docela zapustil ljudi, / temveč je vsako leto in čas izbral može / in javil ljudstvom njih dela in podvig, / da bi se s posnemanjem teh / vsi k dobremu spodbujali. S tem se poudarja zgled svetnikov kot sredstvo proti grehu, podobno kakor v fris. spomeniku.

⁸ Nekoliko o tem Jagić, *Entstehungsgesch. der kirchenslav. Sprache* (1913) 372.

Po dovršenih književnih oblikah, po pesniškem poletu in govorniškem zanosu se drugi frisinški spomenik bistveno razlikuje od ostalih dveh, ki se jima pozna začetniška okornost in breme tujega duha. Še bolj se to razodeva v miselni vsebini z očitnimi sledovi vzhodnega duha in s pečatom krepkih osebnosti svetih solunskih bratov.

S tem je obenem rešeno vprašanje o književni zvezi frisinških odlomkov (vsaj drugega) s csl. spomeniki. Pomanjkljivo in okrnjeno zapisani drugi spomenik, v latinski zbornik frisinškega škofa prenesen šele na koncu 10. stoletja, zapisan po narekovanju iz glagolskega rokopisa, ne daje trdne podlage za jezikoslovno, slovniško in glasoslovno primerjanje s csl. književnostjo. Narekovelec je brez dvoma gledal na to, da bi bil nagovor ljudstvu še razumljiv. Zato je bržda kakšen starejši ali csl. izraz namenoma nadomestil z mlajšim in domačim; kakšno stvar pa je tudi nehoté po svoje obrnil. Ker je moral govor krajšati, je moral tudi pri skrajševanju kakšen izraz spremeniti. Gotovo je, da nagovor ni ohranjen v tisti obliki, kakor je bil v drugi polovici 9. stoletja zapisan.

Značilne in krepke pesniške in govorniške oblike pa neovržno dokazujejo književno zvezo s csl. književnostjo sv. Cirila in Metoda. Tako izvirne in v zahodnem krščanstvu neobičajne oblike se niso mogle celih sto let ohranjati le po ustnem izročilu, temveč le po rokopisih, seveda v glagolici, kar po mnenju jezikoslovcev potrjujejo tudi glasoslovne posebnosti in slovniške oblike.

Rešitev vprašanja.

Jezikoslovce že nad sto let muči vprašanje o razmerju frisinškega nagovora do sorodnega Klimentovega govora. To vprašanje je sprožil že Vostokov ob prvi izdaji (1827). V tem je jedro težke uganke o izvoru našega najstarejšega spomenika in o njegovi zvezi s csl. književnostjo, ki sta jo solunska brata l. 867. presadila v Panonijo in ki je imela tam do l. 874. glavno zavetje. Za lažje primerjanje navajam posebno značilni začetek tega govora v doslovnem, druge dele pa v skrajšanem svobodnem prevodu:

Bratje, Gospod Bog naš vedno želi našega zveličanja in nas po svetem evangeliju neprestano vabi v večno nebeško kraljestvo, veleč nam odvreči vsak madež in nečisto življenje in s čistim srcem k njemu pristopiti in iskati in prejeti ono kraljestvo, ki smo iz njega izpadli prestopivši božjo zapoved, ki je bila Adamu, našemu pradedu, dana davno v raju zaradi zdržnosti. Če bi jo bil spolnil, bi mu bilo večno življenje brez tuge in smrti; starost bi ga ne prijela in solznega telesa bi ne imel. Toda po hudičevi zavisti je bil ločen od božje slave, ker se ni zdržal; odtlej so na človeški rod prišle tuge, bolečine in smrt, premenjajoč človeško življenje. — Svetniki in pravični pa so v želji po onem mestu (kraljestvu) krepko prepasali svoja ledja, sprejeli boj proti sovražniku, ga premagali in zopet vstopili v prvotni raj in doslej vstopajo, okrasivši se z dobrimi deli. Torej ne varajmo se... Marveč se predramimo vsaj odslej in ne oropajmo se neizrekljive božje slave in večne radosti, temveč odtegnimo se varljivosti tega sveta, kakor smo obljubili Bogu pri sv. krstu z besedami: Odpovem se satanu in vsem njegovim delom. Dela satanova pa so... Kaj je namreč bolj mrzko kakor taka dela... Rešimo svojo dušo s tem, da opustimo ta zla dela... in svoje telo pokorimo... kakor je delal ta svetnik... Zato se pa zdaj sveti v božji slavi... S tem (svetnikom) torej tekmuje in delajmo ista dobra dela... da bomo sinovi božji in deležni njegovega kraljestva.

Sorodnost Klimentovega in frisinškega govora je tako očitna, da jo je mogoče razložiti le na podlagi odvisnosti enega od drugega. Vprašanje pa je, kateri nagovor ima prednost; kdo je dajal, kdo pa si je izposojal. Vondrák je z vso znanstveno resnobo in opremo poskusil obojno skrajno rešitev. Jagić (1905) ga je opozarjal k večjemu upoštevanju csl. književnosti, zlasti Vondráku še neznanh Klimentovih spisov. Po Vondrákovem umiku v odločilnem vprašanju (okrnjenost fris. spomenika) pa je ugotovil bližino in možnost sporazuma. S tem sta se res približala pravilni rešitvi. A vprašanje o vzajemnem odnosu obeh

govorov (in o izvoru II. fris. spomenika) še ni bilo dokončno pojasnjeno; to je Jagić še l. 1913. poudarjal.⁹

Jagić je pred dokončnim Vondrákovim umikom (okrnjenost) ugotovil, da se oba ujemata v mnenju, da fris. spomenik obsega gradivo, Klimentov govor pa da je književni proizvod na podlagi onega gradiva.¹⁰ Skupna vez med obema spomenikoma pa je neka tretja (nam neznana) predloga, ki je utegnila biti slovanska, a ne nujno. Po Vondrákovem umiku je izjavil, da mu je ta tretja predloga približno isto, kar je Vondráku prvotno neokrnjeno besedilo II. fris. odlomka; v tem primeru je bila ona tretja predloga brez dvoma slovanska.¹¹ Jagić je s svojim bogatim znanjem csl. književnosti in Klimentovih spisov z neovrznimi dokazi opozarjal, da so mnoge besede, oblike in misli, o katerih je V. trdil, da jih je Kliment v sorodnem govoru posnel po fris. spomeniku, deloma svetopisemske, deloma skupne csl. književnosti, mnoge pa Klimentu posebno priljubljene in svojstvene.

S tem je J. posredno omajal prej skoraj splošno mnenje, da imajo sorodne Klimentove in frisinške misli zahodni značaj. To mnenje je zelo oviralo pravilno rešitev. Slavisti so že od Kopitarja dalje drugi fris. spomenik premalo razlikovali od ostalih dveh, ki sta brez dvoma doslovno posneta po zahodnih vzorcih. Od tod pa bi sledilo, da je tudi sorodni Klimentov govor vsaj toliko zahoden, kolikor se ujema s fris. odlomkom. Glede obreda pa so v 19. stoletju mnogi slavisti (zlasti Vondrák) mislili, da sta se solunska brata vztrajno držala vzhodnega obreda in da torej fris. spomenikov nista mogla rabiti. Pravilna rešitev pa je mogoča le na podlagi resnice, da se je Metod v Panoniji prilagodil rimskemu obredu in torej s svojimi učenci ne le mogel, temveč skoraj moral porabljeni fris. spomenike, zlasti drugega. Ta nedvomna resnica kaže pot k pravilni rešitvi težkega vprašanja.

Jagić se je pri reševanju tega vprašanja razen na slovniško gradivo že nekoliko oziral tudi na književno obliko. (Branil je Klimentovo pisateljsko »čast«, pisateljsko spretnost.) A tega dokaza še ni do konca izrabil. Danes pa je književna oblika sem spadajočih csl. spomenikov že natančneje preiskana.

Še odločilnejša pa je bogoslovna vsebina in verska miselnost csl. spomenikov, kolikor se v njih zrcalijo značilne Cirilove in Metodove misli in oblike. Takšne izvirno oblikovane bogoslovne misli v vzorni književni obliki, v lepih pesniških in govorniških podobah so najtrdnjše podlaga za rešitev težkega vprašanja o izvoru in značaju drugega fris. spomenika, toliko trdnjše, ker se te oblike in misli pri pomanjkljivem prenosu v frisinški zbornik niso pokvarile. Nanizane so predvsem v začetku obeh govorov in očitno pričajo o vzajemni odvisnosti.

Uvod Klimentovega govora je vzorno oblikovan in brez dvoma neokrnjeno ohranjen. Začetek fris. nagovora pa je okrnjen, kakor sem že omenil. Iz tega pa še nikakor ne sledi, da je fris. nagovor odvisen od Kl. govora, temveč nasprotno.

V okrnjenem fris. nagovoru so ohranjene prvotnejše in krepkejše oblike. Takšna oblika je: izgon od (iz) božje slave; Kliment je niti v tem govoru niti v drugih spisih ni v tej celoti ponovil. Solzno telo je Kl. tukaj sicer ponovil, a iz njegovih drugih govorov moremo sklepati, da to ni njegova književna last. Kl. si te oblike ni upal često ponavljati; poznejšim csl. prepisovalcem in pisateljem pa je bila tako tuja, da so jo v prepisih izpuščali ali spreminjali. Značilno nazivanje ded (praded, preded) Adam je Klimentu sicer zelo priljubljeno, a ni prešlo niti v svetopisemski prevod niti v bogoslužne knjige, marveč je z izumiranjem neposrednih Cirilovih in Metodovih izročil polagoma izginilo. To nazivanje je odmev nazornega osnovnega verskega pouka sv. Cirila, ki se je predstavljal kot vnuk pradeda Adama ter s tem utemeljeval vodilo svoje bogoljubnosti in svojo krščansko-asketsko usmerjeno filozofijo. — Da so bili svetniki v obličje taki kakor mi — in da so se z dobrimi deli Bogu pri-

⁹ Das gegenseitige Verhältnis ist... nicht endgültig aufgeklärt. Entstehungsgesch. 255.

¹⁰ Das freis. Denkmal liefert uns sozusagen das rohe Material, die Homilie dagegen stellt die mit einiger Benutzung eines derartigen Materials zu Stande gekommene literarische Leistung dar. ASPH 1905, 396.

¹¹ A SP 1906, 256.

bližali, je vzhodno izražanje. Prvi del se v csl. književnosti ne ponavlja; drugi del se sicer pri Klimentu večkrat ponavlja, a v drugačni zvezi. — Izvirno oblikovana misel, da je Kristus zdravnik teles naših in rešenik duš naših spominja na J. Zlatoustove govore, obenem pa razodeva, da je fris. nagovor oblikovala neka močna osebnost. Misel, da moremo s pravo spovedjo doseči isto, kar so mučenci dosegli z velikim trpljenjem, kaže v vzhodno smer in na junaško Metodovo osebnost.

Po primerjanju obeh govorov upravičeno sklepamo, da je Kliment uvod skoraj doslovno povzel po fris. nagovoru in da se je v njegovem govoru ohranil začetek, ki je v fris. spomeniku izpuščen. Ta začetek je za spovedni nagovor še primernejši kakor za splošnejši govor v čast apostolu ali mučencu. V uvod spovednega nagovora posebno spada misel, da nam Bog veleva odvreči vsak madež in nečisto življenje ter s čistim srcem k njemu pristopiti. To misel poudarja sv. Pavel v listu Hebrejcem, zlasti 10, 22: Pristopajmo (k Bogu) s pravim srcem... v srcih očiščeni... in na telesu umiti. Csl. prevod rabi tukaj glagol pristopiti (enako 4, 16; 10, 1; 12, 18 in 22), drugod (7, 25; 11, 6) pa prihoditi (prihajati). V BV 1942 bom natančneje pokazal, da se glagol pristopiti v vzhodnem bogoslužju večkrat rabi soznačno s približati se in se včasih z njim zamenjuje; a prav za prav je stopnja k približanju.¹² V prvotnem začetku fris. govora je bila s tem glagolom izražena misel mojstrsko umerjena stopnja k poznejšemu stavku, da so se svetniki z dobrimi deli Bogu približali. Tu se kaže prvotna vzorna zgradba fris. govora. Sploh je uvod Klimentovega govora tako mojstrsko dovršen, da ga ne moremo smatrati za docela njegovo književno last; sklepati smemo, da ga je oblikovala močnejša osebnost v nekoliko drugačnem okviru.

Podobno se vzorna zgradba fris. nagovora jasneje pokaže, če vanj vstavimo Klimentovo misel o krstni obljudi in z njo dopolnimo okrnjeno zvezo med uvidom in med jedrom nagovora. S tem se primerno uvaja misel, da smo sinovi božji, in opomin, da naj se ogiblujemo satanovih del, ki smo se jim v krstni obljudi odpovedali. Klimentov govor je pač bolje ohranjen nego fris. spomenik in ni tako okrnjen. V njem so ohranjene nekatere misli in oblike, ki so v okrnjenem in pomanjkljivo zapisanem fris. spomeniku pokvarjene ali celo izpuščene. V tem smislu je nekaj resnice v prvotnem Vondrákovem mnenju, da je fris. spomenik v Kl. govoru pravilneje in popolneje ohranjen, ter v ponovni Jagičevi trditvi (še l. 1913), da je Klimentov govor oplodil II. fris. odlomek. Z druge strani pa je po natančnejšem primerjanju dovolj očitno, da v II. fris. spomeniku proseva mnogo vzornejša govorniška zgradba, globlja vsebina in izvirnejša književna oblika nego v Klimentovih govorih. Kl. je kot spreten pisatelj v govoru v spomin apostolu iz prvotne predloge fris. spomenika izposojene stavke pravilno zvezal s svojimi mislimi in jih prilagodil splošnejšemu namenu, a vendar se pozna, da se zlasti dovršeno izklesani, jedrnati in globoki uvod razlikuje od povprečnih Klimentovih govorov in stavkov. V istem uvodu pa je tako v frisinškem odlomku kakor tudi pri Klimentu ohranjen značilni ostanek panonskega in karantanskega narečja: bi mu bilo živeti (pri Kl. bi mu bilo življenje).

Slavisti skoraj soglasno priznavajo, da se fris. odlomkom, zlasti drugemu, pozna vpliv csl. književnega jezika; to posebno poudarjata Vondrák in Jagič. Res so novejšje raziskave dokazale, da v njih ni nobene besede, ki bi bila po koreniki tuja slovenskemu jeziku. A danes je tudi že dognano, da je velika večina starega csl. besednega zaklada skupna jugoslovanskim jezikom in da je v njem le prav malo besed, ki bi bile prvotna last samo enega slovanskega jezika. To odločno poudarja strokovnjak St. Kuljbakin. A razen besednega zaklada in korenika je treba upoštevati še druge znake in sledove književnega vpliva. Zlasti zgoraj navedene oblike, (ki ne le daleč presegajo okorne začetke karantanskih prevodov, ampak obsegajo zahodnemu krščanstvu neobičajne ali tuje misli), nujno kažejo na csl. vpliv in na neko močnejšo osebnost nego je bil Kliment.

¹² V knjigi Zarja (str. 62) sem prezrl, da Kliment glagol pristopiti ponavlja še enkrat v skoraj doslovno enaki zvezi. Gl. BV 1942.

Neovržno trdno je torej ugotovljeno, da je mogel drugi fris. spomenik nastati le v dobi, ko sta Panonijo ožarili svetli osebnosti Cirila in Metoda ter ko je Metod l. 870. zasedel prestol takrat ustanovljene panonske nadškofije. V drugem fris. spomeniku so ohranjeni odlomki govora, ki ga je uporabljal škof ali nadduhovnik. Torej se ne moremo izogniti misli, da ga je govoril sv. Metod. Ni pa mogoče, da bi tako velik in izreden mož uporabljal tuj govor, ne da bi mu vtisnil pečat svoje močne osebnosti. Prav tako je tudi razumljivo, da se je Metod po daljšem bivanju v Panoniji l. 867. ter po neprestanih stikih s panonskim knezom Kocljem, s panonskimi učenci in sli, s katerimi je mogel govoriti le slovensko, dovolj privadil panonskemu narečju in da se je v svojih prvih nadškofovskih govorih kar najbolj prilagodil ne le panonski govoric, temveč tudi že udomačenim slovenskim molitvenim obrazcem. Iz tega sledi, da so v drugem fris. spomeniku ohranjeni odlomki spovednega nagovora, ki ga je govoril sv. Metod, torej odlomki Metodovega govora, dovršenega po vsebini in obliki, navdahnjenega z nekim poletom in zanosom. Torej to ni odlomek okornega pismenstva brez književne vrednosti, marveč ostanek prvih začetkov slovenske književnosti.¹³

Drugi fris. spomenik je bil v pergamentni latinski zbornik frisinškega škofa prenesen okoli l. 980. po narekovanju iz glagolskega rokopisa. Ni pa mogoče, da bi bil takrat v Karantaciji kdo znal brati glagolico, če bi bil ohranjen samo ta rokopis. Torej so bili takrat ohranjeni še drugi ostanki tiste književnosti, ki se je razcvela v Panoniji med l. 867—874. Karantacija v tem ni bila osamljena. Saj so bili takrat tudi v sosednih deželah še ohranjeni ostanki iste književnosti, zlasti med Čehi in v hrvaškem Primorju.

¹³ O tem natančneje v knjigi »Zarja stare slov. književnosti«; nekoliko bogoslovnih dopolnil v Bog. Vestniku 1942. O bogoslovju sv. Cirila in Metoda (tudi o fris. spomenikih) gl. moje delo: *Vitae Constantini et Methodii* (Acta Acad. Velehradensis, Olomouc 1941, 1—127; 161—277).

Sully Prudhomme | Ubita vaza

Vaza z verbéno že usahlo
je počila, ko jo zadel
je udarec pahljače narahlo:
dotik ni nič zazvenel.

A raza, nevidna in mala,
rastè naskrivaj dan in noč
z gotovostjo preko kristala,
počasi ga razjedajoč.

Za kapljo kaplja je hlapela,
že cvetkam vlaga izpita je;
nihče ne sluti, da ni cela —
pustite jo, ubita je!

Često ljubljena roka tudi
z dotikom srce natrè;
potem se sámó od sebe zgrudi,
cvet njegove ljubezni umre.

Da ni več nepoškodovano,
da ihtí, ljudem še skrito je,
tudi da večá si nežno rano —
pustite ga, razbito je!

Prevedel Dušan Ludvik.

Dr. Ivan Grafenauer | Novi doneski k zgodovini narodne balade o »Lepi Vidi«

Najdbe in dognanja zadnjih let.

Odkar sem pred štirimi leti v Domu in svetu priobčil razpravico »Slovenska narodna balada o Lepi Vidi« (1937/38, 230, 237) in je kmalu nato Fr. Marolt v 8. poglavju razprave »Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi« (Kočevski zbornik, 1939, 283—317) na drug način načel problem o postanku te naše narodne pesmi, je prav vsako leto prineslo dragocena odkritja, ki nam omogočajo, da zdaj z veliko večjo varnostjo kakor pred štirimi leti pristopimo k vprašanju o zgodovinskih in književnih osnovah, značaju in razvoju »Lepe Vide«, ene najstarejših in najlepših narodnih pesmi, kar jih Slovenci imamo.

V omenjeni razpravici sem poskusil priti »Lepi Vidi« do jedra z novo, še malo preskušeno metodo raziskovanja. V nasprotju z do sedaj veljavno teorijo primerjalne književne zgodovine, ki upošteva narodne besedno-duhovne umetnine le v toliko, v kolikor so njihove snovi, motivi in tipi prešli v književnost v ožjem pomenu besede,¹ to je v pisano in tiskano književnost, mi je stala pred očmi resnica, da so narodne pesmi, bajke, pripovedke prav tako besedno-duhovne umetnine in zgodovinski dokumenti kakor katero koli pisano in tiskano književno delo, da so prav tako kakor epi in romani, drame in pesmi izobraženih pesnikov nastale v določenem času iz določenih duhovnih, kulturnih in obče zgodovinskih pogojev, da so se prav tako zgodovinsko razvijale in razkrajale že davno, preden so se prvič zapisale in sploh mogle vplivati na dela po imenu znanih pesnikov in pisateljev. Ta resnica se mi je odkrila, ko sem desetletja sledil naporom in uspehom sodobne kulturnohistorične etnologije in se seznanil z njeno znanstveno metodo,² ker sem tu iskal — in ne brez uspeha — virov za naše najstarejše narodne bajke.³ Za preučevanje naših narodnih besedno-duhovnih umetnin in s tem naše najstarejše, dejal bi, prazgodovinske književnosti in v nekem pomenu tudi kulturne prazgodovine, je bilo torej treba najti neko sintezo metode primerjalne književne zgodovine, zlasti motivno-tematske in ritmično-slogovne analize s kulturnohistorično metodo sodobne etnologije (današnja folklorja je v metodičnem pogledu močno zastarela in je še močno v sponah preživelih evolucionistično-prirodnoznanstvenih predsodkov).

Prvo preskušnjo je ta združitev književnozgodovinske in kulturnohistorično-etnološke metode v vrsti razprav v Domu in svetu (1938—1939) kar dobro prestala: izsledki kulturnohistorične in motivno-ritmično-slogovne analize so se nad vse pričakovano skladno ujemale. Tudi pri »Lepi Vidi«.

Motivna analiza (prvi osnutki v DS, drugo v monografiji, omenjeni v op. 9.) je pokazala, da je najbolje ohranjena, najstarejša slovenska inačica »Lepe Vide« tista, ki jo je dr. Anton Breznik še kot gimnazijec ok. l. 1900. zapisal v Ihanu, pela pa jo je Kórezova Reza, doma iz Male Loke pri Ihanu (DS, N. v. V

¹ A. Ocvirk, Teorija primerjalne književnosti, RZD, Lj. (1936), 81—97.

² Fritz Gräbner, Methode der Ethnologie, Heidelberg (1911); Wilh. Schmidt, Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie, Münster i. W. (1937).

³ Razprava »Prakulturne bajke pri Slovencih«, začasno poročilo o izsledkih večje monografije, ki jo dovršujem, je izšla v Etnologu XIV (1942), 2-45, in posebej.

[1937—1938], 233 s.), najmlajša in najslabše ohranjena pa da je tista, ki jo je zapisal l. 1868. R. Poznik v Kropi iz ust Štularjeve Mice (Štrekelj I, št. 75). Metrično-slogovna analiza je pokazala, da se je dvodelna pripovedna dolga vrstica, najstarejša nam dosegljiva oblika slovenske narodne pesmi, v ihanski inačici še skoraj neporušeno ohranila, v Smoletovi inačici (DS XL [1927], 38, Prešernov prepis, n. d. snimek) in v prvem delu kropenske pa precej dobro: vsaka polovica vrstice ima, po dva ritmično poudarjena pojma, slog je zgoščen, kar lapidaren, takšen kakor v najstarejših narodnih zagovorih, in spominja na ritem in slog staroruske pesmi o Igorjevem pohodu, staronordijske poezije in najstarejših nemških zagovorov; sledovi so se ji ohranili tudi še v kajkavskem dvanajstercu,⁴ v dolgi vrstici hrvaških bugarštic, v srbskem in hrvaškem desetercu.⁵ Ta pesemska vrstica pa se je že v XIII. stoletju umaknila novi, po besednem poudarku urejeni pesemski vrstici, ki tudi stare zarezve večinoma nima več.⁶ Ihanska in Smoletova inačica in prvi del kropenske s svojo bolj ali slabše ohranjeno pripovedno dolgo vrstico pričajo torej, da je »Lepa Vida« nastala vsaj že v času ok. l. 1200. Kulturnohistorična analiza je ta čas še bolj omejila: črni zamorec, pomorski trgovec in plenilec, ki Vido odpelje, je saracenski Maver iz časa pred križarskimi vojskami, španska kraljica je »poganska« kraljica, žena arabsko-maverskega emira v srednjeveški arabski državi v Španiji — kakor je »španski kralj«, »deželski kralj« (rex paganus) v starih narodnih pesmih in legendah »poganski kralj«.⁷ Ofenzivna moč španskih in severnoafriških Arabcev in Mavrov je bila namreč že konec XI. stoletja z normansko osvojitvijo Južne Italije in Sicilije na osrednjesredozemskem področju za stoletja močno oslabljena — pomorsko roparstvo se je v tem področju spet pričelo, in to iz Tunezije, ko se je tunezijski vladar iz rodu Haffidov Chaireddin Barbarossa postavil pod turško vrhovno oblast (1517); Tunis je bil potem središče pomorskega razbojništva do ok. l. 1830., vendar pa se je plenjenje morskih obal omejevalo na krajši čas. Iz teh razlogov je bilo treba izvor »Lepe Vide« postaviti vsaj pred konec XI. stoletja.

Motivna in ritmično-slogovna analiza pa sta pokazali tudi, da je srečni konec kropenske inačice — sonce Vido čudežno pripelje domov — bistveno mlajši od pesmi same, da se v njem kaže vpliv čudežnih legend, kakršnih je proti

⁴ I. Grafenauer, Zamorci in zamorske deklice v narodnih pesmih 3, DS, N. v. VI (1939), op. 39, str. 475 in Dodatek k tej opomnji, ki mu je v tisku žal nadpis izostal, str. 477—479.

⁵ Prim. Vuk II, št. 25, vv. 1—12: Grad gradiše tri brata rodena, / Do tri brata tri Mrnjavčevića: / Jedno bješe Vukašine kralje, / Drugo bješe Uglješa vojvoda, / Treće bješe Mrnjavčević Gojko; / Grad gradili Skadar na Bojani, / Grad gradiše tri godine dana, / Tri godine sa trista majstora, / Ne mogaše temelje podignuti, / A kamo li sagraditi grada (to je v tem odstavku edina vrstica brez drugega poudarjenega pojma v prvi polovici): / Što majstori za dan sagrađe, / To sve vila za noć obaljuje. — V bugaršticu je drugi del večinoma nabrekel (t. j. ima več kot dva poudarjena pojma), neredko tudi prva polovica. Prim. »Majka Margarita« (Rupelj, Epske nar. pesme I, Lj. [1935], str. 27, v. 1—2): Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastavica / ona mala ptica; / Ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridverju, / ona mala ptica...

⁶ Prim. v kropenski inačici (Štrekelj I, št. 75) vv. 37—39: »Jaz tebe vprašam (sc. Lepa Vida), / Kako je zdaj na mojmu domu« (dve pripovedni dolgi vrstici, prvi je odpadla druga polovica) in vv. 30—33: »Jaz pa tega nič ne vem (za silo dobra prip. dolga vrstica), / Kako se na tvojmu domu godi. / Ta rumenga solnca vprašaj, / Kako se na tvojmu domu godi« (same porušene dolge vrstice). Obojne vrstice pa se lahko pojo po istem napevu, le ritem in slog sta bistveno drugačna.

⁷ I. Grafenauer, O Zariki in Sončici in še o »španskih« junakih (pravilno: »španskih kraljih in kraljicah«), DS, N. v. VI (1939), 78—87.

koncu XIII. stoletja zbral Jacobus de Voragine († 1298) v svoji »Legenda aurea«, in torej ne sega dalje nazaj kakor v XV., kvečjemu še v XIV. stoletje.⁸

Kakor da se je leta 1938. sprožilo novo zanimanje za »Lepe Vido«, je od tedaj še vsako leto prineslo novih doneskov k boljšemu poznavanju postanka in razvoja »Lepe Vide« in vsi so izsledke kulturno-historične in primerjalno-književnozgodovinske analize še bolj utrdili in — spopolnili.

L. 1939. je priobčil Fr. Marolt v razpravi »Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi« (gl. zg.) dve novi kočevski inačici pesmi o »Schöne Mâre-Meerein«, kočevske prireditve slovenske »Lepe Vide« (A: Kočevski zbornik, 284—286, J: 287—288), vrsto melodij ter donesek k pojasnitvi napeva in ritma »Lepe Vide«: »Gorenjci (Fr. Marolt misli, da so Kočevci prinesli to pesem z Gorenjskega) so torej to balado rajali-peli (raj pod lipo) ter je ta takšen figuralno plesni ritem ne le bistveno predrugačil prvotni koralno pripovedni stil balade, temveč je nujno diktiral metrično zvrstitev oblike a a₁ b (znabiti tudi prikrojitev vsebine) in dinamiko melodične črte .. Zdi se..., da se je prvotnejša koralna melodia, ki se je tesno bližala diatonični skali (stil dostavka b) pod nujno ritmičnega sistema šele v novejši dobi trozvočno skrčila« (str. 316).

L. 1939. mi je delo ob monografiji o »Mladi Zori« in pripovedkah, baladah, bylinah, večjih pripovednih pesmih in epu o Salomonu in njegovi nezvesti ženi — prvič sem jo bil (s pomanjkljivimi književnimi pripomočki) zgotovil že l. 1907⁹ — pokazalo, da je bistveni motiv slovenske »Lepe Vide«, zvbitev mlade žene-matere na ladjo z zdravilom za bolnega otroka, na neki način — le malo spremenjen — prišel že v srvnem. novelistični ep »Rother«, ki je bil o. l. 1150. že dovršen, a se je začel iz baladnih in igrških pesmi oblikovati v ep že o. l. 1120.¹⁰ Nekateri motivi v »Rotheru« pa so nedvomno povzeti po pripovedki o Salomonu in njegovi ženi, ki se je v najstarejši obliki razvila v bizantinskem kulturnem področju že v X. stoletju, tako vsa pripoved, kako Rother ob zopetni pridobitvi svoje žene pride sovražnikom v roke in ga izpod vislic rešijo njegovi v zasedi skriti tovariši z vojsko. K tem motivom je štel A. N. Veselovskij¹¹ — in za

⁸ I. Grafenauer, Še Mavri v (sc. slovenski) narodni pesmi: O mlajši inačici »Lepe Vide«, DS. N. v. VI (1939), 281—283. — V istem spisu (str. 284 s.: Še o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega) sem pokazal, da nemška (in nizozemska) narodna pesem »St. Jakobs Pilgerlied«, ki jo je Strekelj primerjal z romanco o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega (Strekelj I, št. 37; gl. n. d., str. XIII, op. 1), s to romanco ni v nikaki zvezi, da pa se prva polovica ujema s slovensko narodno pesmijo o romanju v Kompostelo (Strekelj III, št. 6682, str. 794), druga polovica pa da je zajela snov, zgodbo o dveh kompostelskih romarjih, očetu in sinu, in zločinskem krčmarju, iz Jakoba de Voragine »Legenda aurea« (De s. Jacobo Maiori, odst. E, prva zgodba).

Streklju sem s tem popravkom storil krivico. Napake namreč ni zakrivil Strekelj, ampak knjižni odsek odbora Slovenske Maticе, ki mu je iz zadnjega snopiča SNP I. črtal tisto narodno pesem, ki je res skorajda prevod omenjene nemške ljudske pesmi, in korektor knjige, ki ustrezne opomnje, ko je postala brezpredmetna, ni črtal. Tisto pesem pa je priobčil — še z drugo inačico — šele Joža Glonar nekaj mesecev potem, ko je moj članek izšel, v knjižici »Stare žalostne« (Akad. založba, Lj. [1939], 185 do 171, 245): Komposteljska romarja I (neznančev zapis iz l. 1796), II (Kastelčev prepis v Ms. [Univ. knj.] 434, VI, 5). — Spet nov dokaz, kako nespametno so nepoklicani cenzorji v odboru Slovenske Maticе maličili Strekljevo monumentalno izdajo SNP; cenzurirali so tako rekoč Jakoba de Voragine.

⁹ Kratek povzetek »Legenda o Salomonu v slovenski narodni pesmi« je izšel v »Zborniku u slavu Vatroslava Jagića« (Jagić-Festschrift), Berlin (1908), 65—70. — Nova monografija o »Mladi Zori« čaka zdaj že dve leti pri Znanstvenem društvu v Ljubljani možnosti, da se natisne.

¹⁰ G. Ehrismann, Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters II. Die mhd. Literatur 1. Frühmhd. Zeit. München (1922), 292, 299 in tam op. 4.

¹¹ A. N. Veselovskij, Novyja dannija k istorii Solomonovskich skazanii (Razyskanija v oblasti russ. duch. sticha V), Sbornik otd. russ. jaz. i slovesnosti Imp. Akad. nauk, SPb., XXVIII, No. 2 (1881), 86 s., 101; Neue Beiträge zur Geschichte der Salomonsage, JArchiv VI (1882), 404, 554.

njim vsa germanistična veda — tudi zvičajno zva bitev Rotherove žene na ladjo in njeno ugrabitev — le da gre tu za zvesto ženo, ki je ne ugrabi poganski tekmeec kakor v pripovedki o Salomonu in njegovi ženi, ampak njen oče, cesar Konstantin iz Carigrada — Rother mu je bil namreč hčer poprej sam zoper njegovo voljo odpeljal, a z njenim in materinim privoljenjem. Germanisti so Veselovskega domnevo glede porekla tega motivnega obrazca prenesli tudi na Hildesage v »Kudruni«, ker ga v prvotni nordijski obliki te pripovedke ni in s to obliko tudi dobro ne soglaša.¹² Obojna domneva pa stoji na šibkih nogah, ker motivnega obrazca zva bitev na ladjo z dragocenim oblačilnim in okrasnim blagom tudi v pripovedki o Salomonu in njegovi ženi prvotno ni in ga poznajo zdaj v resnici samo ruske byline (da so take pesmi bile znane tudi na Balkanu, je mogoče samo posredno sklepati, drugod o njih ni sledu).¹³ Z ugotovitvijo, da je motiv (čudežnega) zdravila zašel v »Rothera« iz neke evropske inačice »Lepe Vide«, je bila moja mimogrede v uvodu razprave o »Slovenski narodni romanci o Romarju sv. Jakoba Komposteljskega« (DS, N. v. V [1937—38], 338) izrečena domneva, da »je ‚Lepa Vida‘ po vsej verjetnosti zrasla iz samega slovenskega življenja in trpljenja v tisti zgodovinski dobi od 9. do 11. stoletja«, seveda ovržena. K problemu, kakšna in čigava je bila ta inačica, pa se je pridružil še drugi, od kod je prišel motivni obrazec zva bitev na ladjo v ruske byline o Salomonu in njegovi ženi in v Hildesage. Ali tudi iz kake inačice »Lepe Vide«?

L. 1939. je natisnil dr. Joža Glonar v »Starih žalostnih« mimo drugih dragocenih starih slovenskih pripovednih narodnih pesmi tudi pesem o »Meljavšici«:¹⁴ godček po kraljičevem naročilu za dobro plačilo zva bi Meljavšico, za katero je kraljič že sedem let brez uspeha snubil, z ženskim okrasjem na ladjo in jo zoper njeno voljo odpelje kraljiču za nevesto. Da je bil ta pripovedni obrazec znan tudi sicer po Balkanu, spričuje, da je zašel motiv zva bitev tudi v grško-ckslov. pripovedko o Trojanski vojski,¹⁵ da je uporabljen v tretji nalogi mladeničevi v srbski narodni pravljici o Zlatorunem ovnu¹⁶ (sled se mu je ohranil tudi v češki pravljici »O Žar-ptici in morski deklici«);¹⁷ ta pravljica je orientalskega izvora: to dokazuje ne le druga »naloga« mladeničeva v srbski inačici s talmudskim motivom, da mladenič, ki mora postaviti grad iz slonove kosti, zagradi studencem, iz katerih sloni pijejo, vodo in jih napolni s »trista akova vina i trista akova rakije«, da jih upijani in jim potem zobe odreže, torej prav tako kakor ujame Salomonov odposlanec Benajah demona Ašmedaja ali v crkslov. inačici Salomonov bojar Kitovrasa (gl. J. Babad in V. Jagić v Salman und Morolf, ed. Fr. Vogt, Halle [1880], 213 ss.), ampak tudi vsa pripovedka, ki je močno podobna pravljici o »Aladinu in nje-

¹² Fr. Panzer, Hilde-Gudrun, Halle (1901), 280 ss.; Kudrun, ed. B. Symons², Halle (1914), XLVII s.

¹³ Podroben dokaz v monografiji o »Mladi Zori«.

¹⁴ Stare žalostne, izbral in priredil Joža Glonar, Akad. zal., Lj. (1939), 84—88, 241 (iz Ms. 434 Univ. bibl., X, 3: »Prepisal 13. avg. 1838 neki neznanec v Ljubljani od nekega Železnikarja«).

¹⁵ Sbornik za narodni umotvorenija VII (Sofija 1892), 224; srbski prevod: Mil. M. Bašić. Iz stare srpske književnosti⁴ (1931), 23—25.

¹⁶ Vuk, Srpske narodne pripovjetke, št. 12; prim. DS, N. v. V (1937—38), 232.

¹⁷ Pravljice Božene Němcove, poslovenil Tine Debeljak, I, Lj. (1941—XX), 42—54, pos. 48 ss. — Sorodne inačice (brez zva bitev na ladjo): M. Valjavec, Narodne pripovjesti², Zagreb (1890): Pripovesti od vil. št. II, str. 5—12; Afanas'jev, Rus. nar. skazky VII, 12; isti, Poetičeskija vozzrēnija Slavjan na prirodu II (1868), 127 s (v op. 3. je navedena starejša literatura). Brüder Grimm, Kinder- und Hausmärchen, št. 6 (Der getreue Johannes: tudi zva bitev na ladjo) in k temu Bolte-Polivka, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm.

govi čudežni svetilki« v arabski zbirki »Tisoč in ena noč«. »Meljavšici« je sorodna tudi hrvaška narodna pesem »Bosilje na prodaju«,¹⁸ nekateri prav značilni motivi iz nje so se ohranili — res v zmaličeni obliki — v ruskih bylinah o Soloveju Budimiroviču.¹⁹ Nedvomno pa je kočevska ljudska pesem »Brautwerbung« prirejena po slovenski »Meljavšici« in ni, kakor misli John Meier, le nekoliko popačen odsev nemške Hildesage²⁰ — v tej ne gre za ugrabitev zoper nevestino voljo, ampak z njeno privolitvijo in celo sodelovanjem.

Z »Meljavšico« pa se od poteze do poteze, celo v podrobnostih, ujema tudi pripoved o pripravah za ugrabitev Rotherove žene, o njeni zvažitvi na ladjo in ugrabitvi sami in bogatem plačilu, ki si ga igrc (»godček«!) vnaprej izgovori in tudi dobi²¹ — samo motiv zdravila je iz baladnega obrazca »Lepe Vide«, kajti Rotherove (noseče!) žene ne zvažijo na ladjo dragocena oblačila in žensko okrasje, ampak čudežni kamen, ki baje ozdravi vse pohabljenca in hromca, če jih kraljica z njim pogladi.

Pa kako naj bi bila prišla motivna vrsta zvažitve na ladjo iz »Meljavšice«, motiv zdravila iz »Lepe Vide« v srvnem. ep o »Rotheru«? Pa tudi vprašanje, kdo je prejemal, kdo dajal, se brez jasnega kontinuitetnega kriterija ne da rešiti.

L. 1940. Lahko je razumljivo, da sem bil vesel, ko je l. 1940. Mile Ukmar v Domu in svetu²² opozoril na dve albanski baladni inačici »Lepe Vide« (Ukmar, t. 1, 5), dve kalabrijski (t. 2, 6) in dve sicilski (t. 3—4), pa še na sicilsko pripovedko (t. 7); pripomnil je tudi, da se tri izmed teh inačic, ena albanska (t. 1) in obe kalabrijski, najbolj približujejo slovenski »Lepi Vidi«, zlasti inačici, ki jo je zapisal dr. Anton Breznik v Ihanu.

V vseh šestih pesemskih inačicah namreč kot sužnja ugrabljena mlada gospa in mati sicer skoči v morje — v drugi albanski (t. 5) ni jasno, ali je ugrabljenka dekle ali žena, otrok se ne omeni — tako tudi v sicilski pripovedki (t. 7), pa samo v omenjenih treh inačicah Zogna Riin-Donna Irene (t. 1), Donna Candia (t. 2), Donna Canfura (t. 6) res utonejo. V obeh sicilskih pesmih o Scibili Nobili pa mornarji — ni jasno, ali so to tisti mornarji, ki so jo uplenili, ali drugi — gospo spet potegnejo iz valov, da bi jo kot sužnjo prodali; tragični baladi o ugrabljeni ženi-materi pa je pritaknjen drug pesemski obrazec o dekletu (gospodični), ki jo pomorski plenilci ugrabijo, pa brez uspeha prosi očeta, mater, brata..., da bi jo odkupili, odkupi jo pa njen ljubi (v sicilskih inačicah seveda mož). V drugi albanski inačici (t. 5) je ta datek le malo spremenjen, pa precej skrčen: Ta bukurana-La bella, ki

¹⁸ Hrvatske narodne pjesme, izd. Matica Hrvatska, VI., ur. Nikola Andrić (1914), št. 87 — cit. Andrić (V—VII). — Na to pesem je opozoril Jak. Kelemina v članku »Meererin« (Südostforschungen 1941, 825, op. 10) v zvezi s hrvaško inačico »Lepe Vide«.

¹⁹ Inačice: Kirša Danilov, Drevnija rossijskija stichotvorenija³ (1878), št. 1; P. N. Rybnikov, Pěsni I (1861), št. 53, 54, II (1862), št. 31, III (1864), št. 32, 33, IV (1867), 11; A. F. Gilferding, Onežskija byliny (1873), št. 36, 53, 68, 199, 208.

²⁰ John Meier, Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien I. Balladen I — cit. DVM I — (1935), Nr. 3; isti, Das Deutsche Volkslied I. Balladen I — cit. DV I — (1935), št. 4.

²¹ Rother, ed. Jan de Vries, Heidelberg (1922), vv. 3061—3269.

²² Mile Ukmar, Nove smeri v raziskovanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida, DS, N. v. VII (1940), 405—412: Dostavek o Lepi Vidi, str. 411—412, z navedbo literature (t. 1—7). K temu seznamku je pripomniti, da v knjižici Michele Barbi, Poesia popolare italiana (1939), v razpravi (n. d., 65—110) »Scibila Nobili e la raccolta dei canti popolari«, natisnjeni prvič v Pallante: studi di filologia e folklore diretti da P. S. Leicht, F. Neri e L. Suttina, Torino, Chiantore, fasc. I (1929), nista ponatisnjeni samo inačici, pri Ukmarju navedeni v t. 2 (str. 91s.) in 6 (str. 93), ampak tudi t. 7 (str. 94s. op. 1), v izvlečku pa tudi t. 3 (str. 76—79) z nekaterimi dobesedno navedenimi mesti, t. 4 (str. 76) (samo razložki nasproti 3), 1 in 5 (str. 90 s. op. 1).

se imenuje »una fanciulla scandiota« in »giovane donna«, splava živa na suho, pa jo neki mornar zasači, zveže in žene na trg, da bi jo tam prodal, toda njen gospod (il signore di lei, torej njen mož) ali ljubi (O giovane mio) jo spozna in odkupi (prošnja, naj jo odkupi oče, mati, brat, je odpadla).

Motiv odkupa pa je iz te (samostojne) pesmi došel tudi v prvo kalabrijsko inačico (t. 2) v tej obliki, da mož prihiti v pristanišče in ponuja ugrabiteljem za ženo visoko odkupnino, ti pa jo odklonijo, češ:

»Non vulimu dinari a tumulu
Nè scuti a centinari;
Vulimu a Donna Candia
Che ha bellezza singolari.«

»Nočemo denarjev na kupe,
niti zlatov na stotine.
Hočemo gospo Candijo,
ki je lepa brez primere.«

Značilno, da je ista poteza zašla tudi v prvi del obeh sicilskih inačic o »Scibiliji Nobili«; pozneje prilepljeno nadaljevanje je s to potezo v ostrem nasprotju: ne le, da so mornarji v tem nadaljevanju pripravljeni odkupnino sprejeti in da mož ugrabljenko res odkupi, nerazumljivo je tudi, zakaj se žena najprej obrne na očeta, nato na mater in še na brata, na sestro, potem šele na moža. Jasen dokaz, da je nadaljevanje prav za prav druga pesem, ki poje o dekletu, in k baladi o ugrabljeni ženi ne spada.²³

To nadaljevanje je res kot posebna pesem v vrsti inačic razširjena široko po Evropi. Že Fel. Liebrecht²⁴ je pokazal na balearsko inačico »La Donzella« — z motivom zvažitve na ladjo s svilo, ki je tam naprodaj — in na vrsto severnoevropskih inačic brez motiva zvažitve (gre za preprost rop) z Angleškega, Švedske, Faröer, Islandije, Nizozemske, iz Nemčije (rešitev iz suženjstva pomorskih plenilcev, tudi iz ječe ali izpod vislic), celo iz Rusije (rešitev utaplajočega dekleta iz vode). K prvemu tipu je navedel Michele Barbi še vrsto italijanskih inačic²⁵ ter ugotovil, da je pesemski obrazec znan od Grčije do Balearov²⁶ in da je po vsej verjetnosti prišel iz bližnjega Orienta, ker iz odkupnine, ki jo pirati zahtevajo, »tre leoni, tre falconi e tre colonne d'oro«, odseva vzhodna domišljija.²⁷ K vsem tipom nahajamo inačic tudi v srbski, hrvatski in slovenski narodni pesmi; pesmi prve skupine potrjujejo Barbijevo domnevo o orientalskem izvoru tega pesemskega obrazca.²⁸

²³ To je dokazal že Michele Barbi, Scibilia nobili e la raccolta dei canti popolari, Pallante, fasc. I (1929), Poesia popolare italiana (1939), 80—96; na razne ugovore je odgovoril s člankom Contaminazioni nei canti popolari italiani, Mélanges de philologie, d'histoire et de littérature offerts à Henri Hauvette, Paris (1934), 21—29; ponatisnjeno v Poesia popolare italiana, 111—128.

²⁴ Fel. Liebrecht, Ein sicilisches Volkslied, Zeitschrift für deutsche Philologie IX (1876), 53 ss., ponat. Zur Volkskunde (1879), 222—238.

²⁵ Mich. Barbi, Poesia popolare italiana, 79—90, 97—103.

²⁶ Mich. Barbi, n. d., 96; mimogrede omenja še angleško inačico pri Childu Fr. J., The English and Scottish Popular Ballads, No. 95 (str. 79. 89, op.) (isto, ki jo omenja F. Liebrecht, Zur Volkskunde, 233: The Golden Ball); Liebrechtov članek pa mu je očitno ušel. — O nemških inačicah poroča E. Pohl, Die deutsche Volksballade von der »Losgekauften«, Communications edited for the Folklore Fellows, No. 105 (1934); prim. Jahrbuch für Volksliedforschung III, 54 ss., 74 ss. Inačica iz Gross-Luboltz pri Lübbenu v Dol. Lužici (Niederlausitz) iz l. 1846 (DVA. E 973) je dostopna tudi v poljudni publikaciji Lesebuch des deutschen Volksliedes, hrsg. von John Meier und Erich Seemann, Junker u. Dünhaupt, Berlin, II T. (1937), Nr. 165, str. 45—47.

²⁷ Mich. Barbi, n. d., 96.

²⁸ Rešitev iz suženjstva: mohamedovska Andrić VI, 80, inačice str. 386 s. (rešitev iz krščanskega suženjstva!); (sestra baje turška sužnja, zares pa turška carinja:)

Omeniti je treba tudi, da v sicilskih pesmih o Scibiliji Nobili pirati gospe ne zvbijo na ladjo, ampak jo po krščansko preoblečeni s silo odpeljejo iz moževe palače. Tudi niti ena albansko-italska inačica ne pozna motiva bolnega otroka, niti v eni ne zvbijo pirati mlade matere na ladjo z zdravilom, ampak s svilo ali svilenim blagom. Vsem pa je prvotno skupno, da jo odpeljejo mohamedovski pomorski plenilci, da se mlada mati ugrabiteljem ne vda, ampak ji je ljubša smrt v valovih kakor skrunitev ženske časti.

Vse albansko-italske inačice torej soglasno in z dokumentarno veljavnostjo potrjujejo, kar je o slovenskih inačicah »Lepe Vide« dognala že motivna in ritmično-slogovna analiza: da je najstarejša in najprvotnejša, hkrati najbolje ohranjena inačica »Lepe Vide« Breznikova iz Ihana, najmlajša in najslabše ohranjena pa Poznikova iz Kroke.

Izredno važna je tudi sicilska pripovedka (Ukmar, t. 7). Kakor igra v »Rotheru« Rotherovo ženo, ugrabijo namreč mornarji mlado »Lepo« (La bella) po naročilu njenega očeta, ker mu je od doma ušla in se zoper njegovo voljo z izvoljencem poročila (tudi v drugi sicilski pesemski inačici [iz Borgetta, prva je iz Marsale] je Scibilia Nobili od doma ušla, da se je poročila z nekim knezom, ugrabijo jo pa tunezijski pirati). Tudi žena v sicilski pripovedki skoči v morje, a ne iz obupa, ampak ker hoče k svojemu možu in k dojenču (al suo uomo e al suo bimbo), in res srečno splava na bližnji breg.

Sicilska pripovedka sama je nedvomno variacija baladnega obrazca »Lepe Vide«, to je njenih starih južnoitalskih inačic. In čeprav je Russov zapis, ki ga je priobčil Michele Barbi, zelo kratek in je v njem le malo podrobnih potez, se dá vendar ugotoviti, da je v njej tudi vrsta motivov iz kake stare južnoitalske inačice naše »Meljavšice« in da so ti po njej prišli tudi v »Rothera«; en tak motiv pa se je spremenil pod vplivom čisto svojskega, edinstvenega motiva, ki je prav bistveni znak naših najstarejših inačic »Lepe Vide«, pa je albansko-južnoitaljskim inačicam neznan.

1. V sicilski pripovedki in v »Rotheru« pristane namreč tuja ladja v pristanišču (v »Rotheru« v Bariju v Apuliji, prestolnici kralja in »rimskega cesarja« Rothera) v času, ko je soprog »Lepe« in Rotherove žene zdoma (Rother je v vojski; ko odhaja kraljica na ladjo, je zdoma tudi zvesti Lupold, ki mu je izročil Rother ob odhodu skrb za varnost svoje žene in kraljice, ki je noseča s prvim sinom) — v pesmi o Meljavšici, ki ni omožena, tega motiva seveda ni, pa tudi o njenem očetu ali bratu ničesar ne čujemo. 2. Razglasijo, naj meščani pridejo na ladjo kupovat okrasnega blaga, v sicilski pripovedki svilenih tkanin (tessuti di seta), v »Rotheru« dragocenih oblek, škrlata in kožuhovine, zlata, dragih kamnov in biserov (golt und steine, wasserperlin cleine, scarlachen unde pellen [vv. 3069—3071], selzene want [3077], gewete selzene [3120], golt unde pellen [3123]), v »Meljavšici« pa je v ladjiski štucunici »vsake sorte panteljcov, in še vsake sorte kranceljnov, tud zlata koklja s pišeti« (vv. 39—41). 3. »La bella« šele po vztrajnih prošnjah (dopo preghiere insistenti) dobi od tašče dovoljenje, da sme iti na ladjo to blago kupovat, takisto Meljavšica od matere. V »Rotheru« je

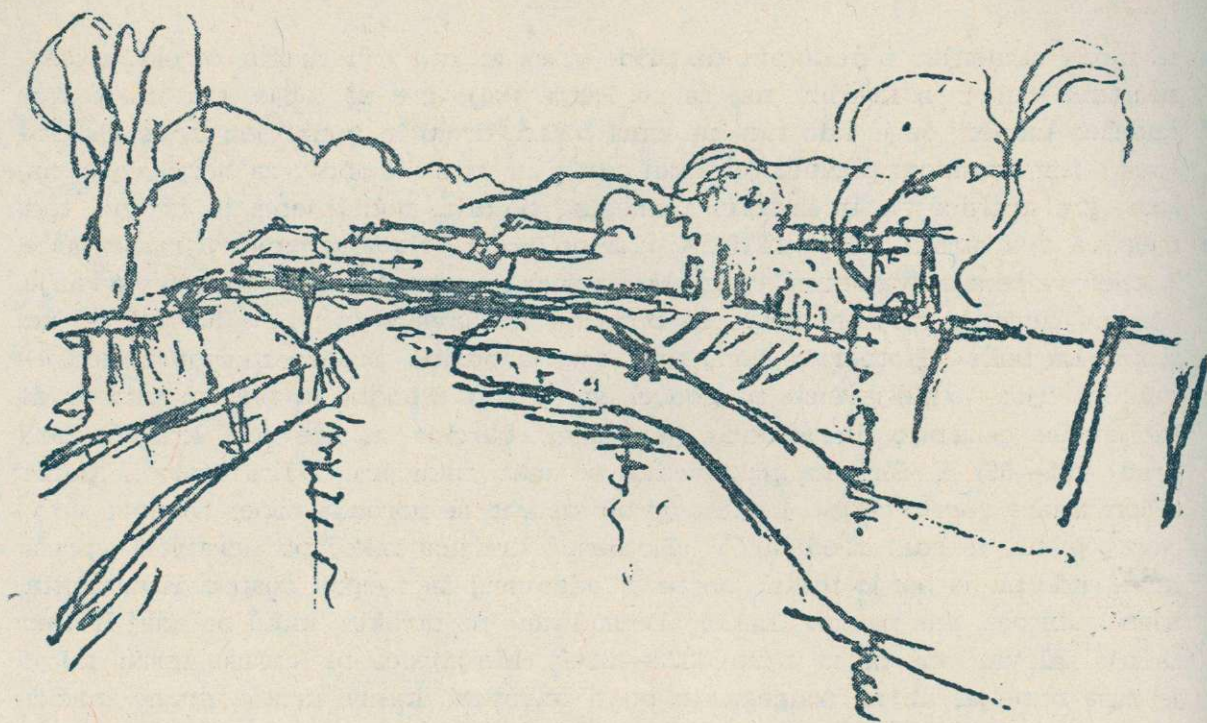
Vuk I, št. 301, Andrić VI, št. 63. — Rešitev iz ječe: Kuhač, Južno-slovske narodne popevke I (1878), št. 142; Vrazov zapis iz Rohonca; (dekle reši fanta:) Valjavec, Narodne pripovjesti², Zagreb (1890). Dodatek. Narodne pisme, št. 19, str. 303. — Rešitev iz vode: Vuk I, št. 292; obrnjeno (dekle rešuje ljubega): Vuk I, 424, 732, Andrić VI, št. 38, inačice str. 340—343; prim. Andrić V, št. 53.

ta motiv zamenjan z motivom, da pride vitez, ki ima dva hroma otroka, s šestnajstimi trgovci h kraljici, naj za sv. Petra voljo gre na ladjo, ker imajo tam čudežen kamen; če je kdo tudi na smrt bolan, hrom in pohabljen in če ga kraljica s tem kamnom pogladi, je takoj zdrav in zdravih udov; za božjo voljo naj torej gre kraljica tja in ozdravi z drugimi bolniki, pohabljenici in hromci tudi njegova dva otroka (3163—3215). 4. »La bella« gre tja v spremstvu svoje tašče, Rotherova žena z dvajsetimi vitezi, Meljavšica pa vzame s seboj »dobro varvanje, hlapcov devet in mojšker deset, da bodo me Meljavšico varvali« (50—52). A čim stopi »La bella«, Rotherova žena na ladjo, ta odrine, preden morejo spremljevalci za njo; v »Meljavšici« pa godček spremstvo z godbo in plesom zamoti, da Meljavšico pozabijo, in »Godčik je odrinil barčico in gre pod kraljiča beli grad« (65—66). 5. Sicilska pripovedka se nato nadaljuje: »Era stato il padre a combinare questo ratto«, ker mu je hči ušla in se poročila zoper njegovo voljo (torej je hči to zdaj zvedela). V »Rotheru« kraljica takoj po ugrabitvi vpraša igrca, kdo ga je ponjo poslal, on pa ji odgovori, da njegov gospod Konstantin, njen ljubi oče, ona pa toži (kakor »Lepa Vida« po otroku), kako bo zdaj Rother za njo žaloval, ona pa za njim (3238—3249). Meljavšica pa vpraša igrca, ali jo je zase odpeljal ali za drugega, in on ji odgovori, kakor kažejo druge inačice (gl. sp.; v »Meljavšici« sami je odgovor odpadel), da ne zase, ampak za kraljiča.

Južnoitalske inačice »Lepe Vide« baladnega tipa o z dragocenim blagom na ladjo zabljeni in za sužnjo ugrabljeni ženi-materi in južnoitalske inačice naše »Meljavšice« so potemtakem ne le starejše od »Rothera«, ampak tudi starejše od južnoitalske pripovedke o očetu, ki dá svojo od doma pobeglo in zoper njegovo voljo omoženo hčer (ki je že mati ali vsaj noseča) po kupljenem posredniku na ladjo zvljati in jo možu ugrabiti, starejši torej od vira, iz katerega je zajel »Rother« snov za epizodo o ugrabitvi Rotherove žene. Baladni tip slovenske »Lepe Vide«, torej o z zdravilom za otroka na ladjo zabljeni in za sužnjo ugrabljeni ženi-materi, pa je vsaj starejši od »Rothera«, ki je iz njega povzel in po igrško preoblikoval motiv zdravila, ki ženo-mater zvljati na ladjo.

Predhodnica sicilske pripovedke je morala priti na Nemško in v »Rothera« iz Južne Italije. Po tej poti je morala priti na Nemško tudi snov pripovedke o Salomonu in njegovi ženi, in to z Balkana, ker je tam doma. To bi ne bilo nič presenetljivega, saj se vse dejanje novelističnega epa »Rothera« vrši v Bariju v Apuliji in v Carigradu; tudi prvo križarsko vojsko je vodila pot v Sveto deželo preko Balkana in Carigrada, vračali pa so se križarji preko Barija. Ali je prišel po tej poti do Rotherovega pesnika tudi motiv iz predhodnice slovenske »Lepe Vide«?

(Dalje.)

Književnost

Alojz Gradnik: Italijanska lirika. (UP, Ljubljana 1940.)

Naš knjižni trg izkazuje sorazmerno pičlo število prevodov iz italijanščine. Vzrok temu leži večinoma v značaju italijanske književnosti same. Polje italijanskega uspešnega literarnega udejstvovanja ni roman, temveč je osredotočeno drugje, in to predvsem v liriki ter v poeziji na splošno. Ker pa je poezija literarna vrsta, ki je večina povprečnih bralcev ne sprejema s takim interesom kot roman ali novela, je razumljivo, da predstavlja izbor pesništva v prevodu v nekem oziru, in to zlasti v naših razmerah, obremenitev in riziko za založnico, kljub visokemu kulturnemu pomenu, ki ga taka izdaja utegne imeti. Prav in hvalevredno je, da se je založba »Umetniška propaganda« odločila, da izda ta prevod lirike; prav pa je tudi, da je bila zbirka poverjena pesniku Gradniku, čigar vrline so vsakemu poznavalcu njegovih bodisi originalnih ali prevedenih pesniških del itak dobro znane.

Knjiga prevodov iz italijanske lirike obsega skoraj 400 strani. V nji je Gradnik zbral pesmi dvainosemdesetih različnih avtorjev, katerim je po njih pomembnosti odkazal večinoma pravo mesto. Veliko število od teh prevodov smo zadnja leta srečali že po različnih naših revijah (Ljubljanski Zvon, Umetnost itd.), nekaj pa jih je za izbor na novo prevedenih.

Kakor gotovo je na splošno mogoče in popolnoma upravičeno reči, da so prevodi prav dobri, tako pa je z druge strani prav razumljivo, da se ob takem številu in raznolikosti pesniških narav, ta ali ona prevajalčevi naravi in njegovemu življenjskemu občutju manj prilega in da zaradi tega tudi vsi prevodi ne morejo biti enakovredni. Preden pa preidemo na nekatere primere podrobne obravnave posameznih prevodov — vseh iz razumljivih razlogov tu ne morem razčlenjevati — bom moral podati nekaj opazk, ki se tičejo ureditve antologije.

Za primerjavo Gradnikovemu izboru mi služi sličen hrvatski izbor »Talijska lirika«, ki je izšla v zbirki »Zabavna biblioteka« in sta jo uredila O. Delorko in A. Nizeteo. Na podlagi te antologije, ki je izvrstno urejena, je mogoče očitati Gradnikovi predvsem veliko subjektivnost. Vzrok leži pač v tem, da je prevajalec in obenem urejevalec slovenskega izbora en sam, dočim je omenjeni hrvatski izbor kolektivno delo, saj vključuje prevode nič manj kakor osem-

najstih različnih prevajalcev, urednika njegova pa sta vrh tega dva. Zaradi tega služi hrvatski izbor prav izvrstno tistemu — *sit venia verbo* — didaktičnemu namenu, ki mu vsaka antologija mora služiti, v tem smislu namreč, da ohrani vseskozi razvidnost ter da more biti nepoučenemu bralcu jasen in zlahka pregleden kažipot med tolikimi imeni, ki so mu zvečine neznana. Naš izbor zlasti v svojem drugem delu dostikrat vzbuja vtis, da ta smoter zanemarja in na škodo preglednosti ne loči važnega od manj važnega. S tem nikakor nočem trditi, da antologija taka, kakršna je, ne bi bila sprejemljiva, marveč bi prevajalec mogel ta videz prenatrpanosti in nepreglednosti rešiti na drug način, to je z izčrpnjšim uvodom in opazkami o posameznih avtorjih, kajti uvod in opombe, ki so knjigi pridejane, so pač preskope, da bi čitatelju v zadovoljivi meri služile v orientacijo. Ista subjektivnost in samovoljnost se kaže dalje v izberi pesmi in njihovih oblik. Prevladujoča oblika v »Italijanski liriki«, zlasti v njenem prvem delu, je sonet. Vemo, da je sonet Gradniku priljubljena oblika, vendar pa to zopet škoduje omenjenemu namenu antologije. Čudim se, da v izbor ni uvrščena nobena Dantejeva ali Petrarцова kancona, zlasti pa ne toli značilna Guinizellijeva »Al cor gentil ripara sempre amore«. Iz vseh teh pomanjkljivosti sledi, da je »Italijanska lirika« nastala le preveč kot plod slučajno prevedenih in nesmotrno pod imeni posameznih avtorjev zbranih pesmi.

Prehajam k analizi nekaterih važnejših pesmi. Na čelu izbora stoji znamenita Frančiškova »Hvalnica stvarstva«. Po primerjavi Gradnikovega prevoda s prevodom dr. G. Pečjaka, ki ga je Ušeničnik sprejel v svojo »Knjigo o življenju« (gl. dr. Aleš Ušeničnik: Izbrani spisi, zv. X.), je vidna razlika na prvi pogled. Gradnikov je točnejši, dobessednejši, obenem pa prekaša prvega po vznesenosti in pesniški sili izraza, česar tudi Pečjakovemu mestoma ne moremo povsem odrekati. Po »Hvalnici stvarstvu« je Gradnik uvrstil drugi primer umbrijske religiozne »laude«, t. j. »Pesem o revščini« blaženega Jacoponeja iz Todija. Pesem je sestavljena iz štirivrstičnih kitic. Skoraj v vseh kiticah dolge pesmi nosijo prve tri vrstice sleherne od njih isto rimo ali pa vsaj asonanco. Končne vrstice posameznih kitic se skoraj brez izjeme vse med seboj rimajo, na primer:

quanto ti deggiamo amare!

*

et al bere et al mangiare.

*

vi si aggiunge un po' di sale.

Gradnik originalnega rimnega sistema ni ohranil, pač pa je ustvaril zdaj pare rim, zdaj kitice z oklepajočimi rimami. S tem pa je precej grešil proti vernosti do izvirnika, če pomislimo na to, da je oblika, kakršno lauda ima, podedovana od liturgične sekvence, ki je naslednica latinske himne. Ta, v pretežni večini štirivrstična pesem, je imela v pogledu rim prav iste značilnosti kot Jacoponejeva »Pesem o revščini« in je zadnja vrstica vsake kitice tvorila nekak pripev, ki ga je ljudstvo v cerkvi pelo za duhovnikom. Ta vrstica, ki se s svojo rimo razlikuje od ostalih treh v kitici, ima še svojo posebno funkcijsko vrednost, to namreč, da blaži preposkočen ritem pesmi, ki bi nastal z istimi rimami v vseh štirih verzih kitice. Žal, je tak ritem v Gradnikovem sicer mojstrskem prevodu pesmi le preveč opazen in nekoliko kvari asketski značaj pesmi.

Med Guinizellijevimi pesmimi manjka, kakor sem že omenil, znamenita »Al cor gentil«, uvrščena pa sta v zbirko dva njegova soneta. V sonetu »Pur a pensar me par gran meraviglia« prevesti verz »d'adagiarsi ciascuno s'assottiglia«, z »vsak misli le na pečene kopune«, je preveč prosto in izvirniku neodgovarja-joče, preveč drastično. Omembe vredni so dalje prevodi treh sonetov izvirnega satirika Cecca Angiolierija. Od Dantejevih sonetov je sprejetih v izbor enajst, deloma vzeti iz »Vite nuove«, deloma pa izmed ostalih. Pri tej priliki naj omenim, da Gradnik v nobenem sonetu, kolikor jih je v knjigi prevedenih, ni ohranil strogo klasične oblike, ki zahteva rimno shemo ABBA, ABBA, CDC, DCD, pač pa je vse moderniziral in ustvaril nešteto različic. Prevod najbolj popularne Dantejeve »Tanto gentile e tanto onesta pare« se mi zdi v prevodu le medel

odsev izvirnika. Zanimivo in poučno bi bilo primerjati Gradnikove prevode iz »Božanske komedije« z ostalimi našimi prevodi, da je katerega od njih sprejel v svoj izbor, saj bi to tudi prav lahko storil, ne da bi se mu bilo treba izneveriti naslovu knjige, saj lirična mesta v »Komediji« niso redka. Poleg dobrih prevodov iz Petrarke moram opozoriti predvsem na izredno uspelo ponašeno dionizično pesem Lorenza de' Medici »O kako mladost je krasna« in zlasti na lapidarne prevode Michelangelovih sonetov, ki jih iz neznanih vzrokov zlepa ni moči najti v italijanskih pesniških izborih, ki pa jih je po sili izraza in pristnosti občutja mogoče postaviti ob stran delom največjih lirikov. V antologiji imamo devet njegovih sonetov. Po mojem mnenju so prevodi le-teh najbolj dognani in formalno izdelani. Za primer navajam samo kitico iz melanholične elegije »O notte, o dolce tempo, benchè nero«:

Michelangelo: Tu mozzi e tronchi ogni stanco pensiero
 Che l' umid' ombra e ogni quiete appalta
 E dall'infima parte alla più alta
 In sogno spesso porti, ov' ire spero.

Gradnik: Ti skrhaš vsake trudne misli ost
 in z rosno senco vsrkaš vse težave,
 in iz nižav nas nosiš v snu v višave,
 kjer tudi jaz nekoč bi rad bil gost.

Od velikih renesančnih pesnikov so v izboru nadalje vredno zastopani še dubrovniški škof Lodovico Beccadelli, od čigar pesniške korespondence z Michelangelom imamo tri sonete, dalje Vittoria Colonna, Gaspara Stampa, Campanella, Torquato Tasso (sedem pesmi), Marino in Pietro Gradenico, pogrešam pa enega največjih — Ariosta.

Preko Parinija in Foscola prehajamo nato v romantično dobo z Manzoniem (Peti maj), Giustijem in zlasti z Leopardijem, enim izmed največjih lirikov zadnjega stoletja v vsej svetovni književnosti. Gradnik mu je odmeril 22 strani svoje knjige in obenem prevel vse najboljše in najznačilnejše njegove pesmi (Nočni spev pastirja, blodečega v Aziji, Neskončnost, Silviji, Samotni vrabec, Večer na dan praznika, Poslednji Safin spev, itd.). V splošnem zelo uspelo.

Dobro polovico knjige je Gradnik namenil moderni poeziji. Tu zaslužijo posebno pozornost prevodi iz Carduccija (Rim, Poletni sen, Vol, itd.), Pascolija (Puščavnik, Večer pred praznikom, Slepec) in d'Annunzija (Z griča Pincia, Fiesolanski večer, Prato, Ravena, Blazni let). Njegova nežna razpoloženjska pesem »Dež v borovem gaju« je gotovo ena izmed najbolje prevedenih v celotni zbirki in ni preveč, če trdimo, da je prevod izrazno adekvaten originalu. Poleg teh glavnih predstavnikov italijanske moderne poezije, omenjam še prevode iz Ade Negri (Vrnitev o božiču, Prisilna selitev, Zahvala, Spomin), Alda Palazzeschi (Bolni studenec), Corazzinija, Ungarettija, Bettija itd.

Na kraju omenjam še viden namen zbiratelja in prevajalca, uvrstiti v izbor čim več pesmi, ki imajo kakršen koli odnos do naše zemlje (prim. Pietro Gradenico, Ardengo Soffici: Na plavem nebu Kobiljeka, Umberto Saba: Caffè Tergeste, Alberto de Brosenbach: Odhod na bojišče, itd.).

Uvod je knjigi napisal Božidar Borko.

B. Stopar.

Vojeslav Molè: Umetnost. Njeno obličje in izraz. Ljubljana 1941. Izdala Slovenska Matica. Str. 248. Sl. 102. Knjigi je dodana Bibliografska opomnja, Seznam slik in Kazalo.

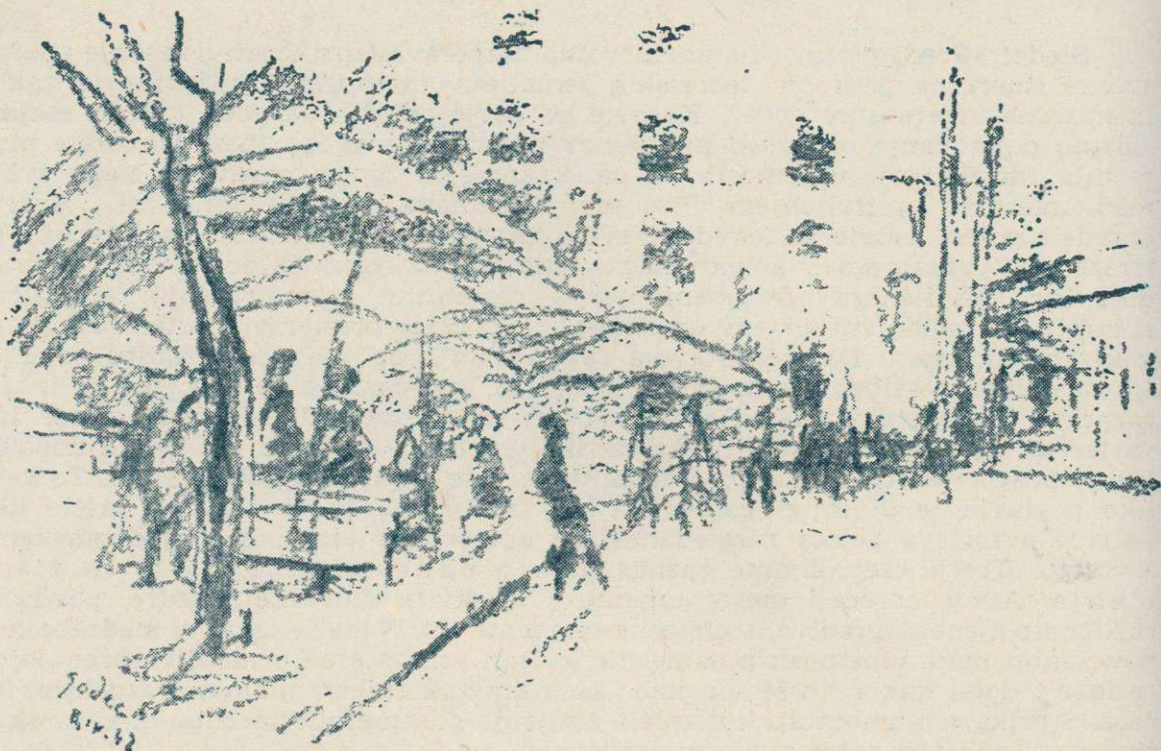
Naše umetnostnozgodovinsko slovstvo se živahno razvija. K Iz. Cankarjevi Sistematici stila in Fr. Steletovi Zgodovini umetnosti zapadne Evrope smo dobili s pričujočo knjigo tretje obširnejše delo teoretičnega umetnostnozgodovinskega značaja. V okviru »umetnosti« nam razgrne avtor v glavnem probleme zapadnoevropske umetnostne zgodovine, ki pa sežejo po svojem bistvu tudi v ostala svetovna umetnostna območja. Na ta način je avtor uresničil tudi drugi namen knjige, da namreč pokaže zvezo umetnosti z življenjem ter tako omogoči razglede na to prevažno obliko kulture tudi s čisto človeškega, neposrednega gledanja.

Sledeč »Predgovoru« je avtor prvotno nameraval »prikazati današnje znanstvene smeri na področju teoretskih temeljev umetnostne zgodovine in tako imenovane umetnostne vede«. Kasneje pa se je odločil, da poda v treh esejih »lastno pojmovanje osnovnih problemov umetnostne zgodovine«. Izhodišče mu je bila »morfologija umetnosti« in pa, kakor sem zgoraj omenil, razlaga zvez med umetnino in življenjem. Prvi esej obravnava »Obliko in stil«. Avtor opredeli pojem umetnine, uvede v svojo znanstveno sistematiko za nas nove izraze »individualnega«, »kolektivnega« stila »jezika form« in pojmovanja umetnine kot »plastičnega« fenomena, ter v nadaljnjih razmotrivanjih analizira stilistične in oblikovne prvine umetnosti na podlagi primerov arhitekture, plastike in slikarstva. Da izčrpa svoja razglabljanja do vseh razsežnosti, pokaže še na oblikovno-slogovne probleme portreta, kompozicije in krajine. V drugi razpravi, ki je posvečena »Premembam in menjavam« (Metamorfoze in variacije), se je avtor omejil na krščansko umetnost v njenih prehodnih dobah, ker je prav v teh časih možno opredeliti te vrste pojave najbolj izčrpno. To veliko poglavje je v knjigi gotovo najbolj zanimivo. Tu je posebno prišla do veljave avtorjeva velika razgledanost po svetovnem umetnostnozgodovinskem slovstvu. Tretji esej objame razmišljanja o odnosih umetnosti in življenja. Avtor opredeli mesto umetnosti v okviru človeške kulture, poudari različnost njenega gradiva, sociološke momente itd. Nadalje ugotovi medsebojno povezanost meja umetnosti posameznih kultur, umetnostne pridobitve prehajajo iz dobe v dobo, kakor jih že sprejme vase njim naklonjeno duhovno razpoloženje časa. S prikazom umetnosti kot zrcala življenja posameznih narodov in evropske skupnosti zaključí avtor svoja razmišljanja.

To je v grobih obrisih snov in vsebina te zanimive knjige. Če pogledamo na delo z »morfološkega« vidika, bomo ugotovili v glavnem teoretične poteze dunajske umetnostnozgodovinske šole, kateri pripadata tudi Izidor Cankar in France Stele. Profesor Molè je bil učenec J. Strzygowskega, vendar v naši knjigi opazimo, da je zavzel do nekaterih samovoljnih teorij svojega nekdanjega učitelja, ki je znan po svojih polemičnih odmevih ob raziskavanjih »prehodnih« umetnosti, odklonilno stališče (prim. II. del, str. 175). Ugotovitev, da je zgodovina umetnosti »zgodovina duha« (prim. III. del, 2. pogl.) pa nam odkrije avtorjevo pojmovanje umetnostne zgodovine v smislu duhovnozgodovinske šole M. Dvořáka, in le-to pojmovanje je tudi v glavni meri sooblikovalo vsebinsko plat pričujočega dela. M. Dvořákovu genialno koncepcijo je v našem slovstvu izoblikoval v trden, logičen in precizen sistem Iz. Cankar, ki ga moremo smatrati za nadaljevalca Dvořákovega dela. Njegovo čisto duhovno gledanje na probleme umetnostne zgodovine pa pomeni razliko od pojmovanja umetnostnih vprašanj pričujoče knjige. V Moletovi knjigi so namreč formalne prvine močneje poudarjene, formalnim silam je odmerjeno več samostojnosti, prav tako so tudi »vplivi« izčrpnije obdelani. Tam, kjer je Iz. Cankar, pod vidikom važnosti duhovnega razvoja evropske misli, šel mimo s prepričanjem, da forme ni, če ni ustrezne duhovne podlage (prim. Sistematiko stila, vprašanja starokrščanske bazilike, »vozla« umetnosti preseljevanja narodov itd.) — kar sicer poudarja tudi profesor Molè, so našemu avtorju zrastle zanimiva poglavja ob upoštevanju vseh mogočih teorij in vplivov. S tem je knjiga pridobila na razgledu, mestoma pa je treba poudariti, tudi na rahli razdrobljenosti in miselni ohlapnosti. Sinteza formalizma in duhovnega gledanja, obogatena z individualnimi dognanji in pogledi na umetnost ob upoštevanju tuje literature (»plastična« umetnost), je našla plodno obliko v pričujoči knjigi! Jezik v knjigi je lep, slog pa prav zaradi miselne nakopičenosti mestoma prav težak.

Mimo teh opomb pa poudarjam, da je pričujoče delo za naše umetnostnozgodovinsko slovstvo pomembna pridobitev. Poleg individualnih ugotovitev, ki kažejo na razvoj umetnostne vede avtorja samega, je knjiga napisana ob upoštevanju vseh važnejših novejših umetnostnozgodovinskih dognanj evropskega strokovnega slovstva ter more tako služiti kot vzgleden informator za vsakega, ki ga ta stroka zanima.

Dr. S. Mikuž.

Zapiski

† Silvin Sardenko.

Dne 21. februarja ob 5 zjutraj je umrl v Ljubljani v svoji hiši Pred škofijo števil. 6 kanonik ljubljanskega stolnega kapitlja v p. dr. Alojzij Merhar, pesnik Silvin Sardenko, eden glavnih sotrudnikov Doma in sveta in njegov urednik leta 1922. Pokopali smo ga pri sv. Roku v Dravljah ob njegovi materi, kakor je želel, sredi Posavskega polja.

1. Delo ob Domu in svetu.

Merhar,* ki je iz maloruščine prevzel svoj psevdonim (Sardenko = »srčece«), kar je bilo vpliv Krekovega ukrajinstva na tedanji moderni pesniški naraščaj, je izšel iz istega gnezda kakor ostala slovenska moderna fin de siècle, iz »Zadruga« ter je torej tovarišil preroditeljem slovenske poezije. Zlasti s Kettejem so ga vezale

* Kar se tiče rojstnega leta: Grafenauer, *Kratka zgod.* ima l. 1875, isto Slodnjak, dočim ima *Biograf. leksikon* l. 1878, od koder so to letnico posnela tudi časopisna poročila ob smrti. Po šematizmu ljubljanske škofije ter po ugotovitvi ježanskega župnika pa je bil rojen l. 1876. 15. junija na praznik sv. Rešnjega Telesa.

prijateljske vezi (pr. Okoli Ketteja in Murna, *Slovenski jezik* II, 1-2, 1939) ter je bila ena prvih pesmi, s katerimi je stopil v Dom in svet leta 1899. — posmrtnica *Zadnji pozdrav umrlemu pesniku* (346). Tedaj je bil še v bogoslovju. Kakor »moderni« je tudi Sardenko začel pesniti romance in socialne slike po Aškerčevem zgledu, toda proti njegovemu duhu in njegovi trdoti. Taka epična lirika je takoj prva pesem *Kdo bi mislil* (1899) ali *Božična idila* (1899). Romance in povesti v verzih, kratke popevke v smislu Koljcovlje in narodne lirike, celo objestna *Kadar vince duše vnema* (1901), so precej v rodu s Kettejevo poezijo, le da Sardenko preide kmalu v prigradništvo cerkvenih praznikov (božične in velikonočne pesmi v vseh prvih letnikih!) ter v meditativno in verbalistično opisovanje, ki pa je vedno melodiozno in s čistimi rimami povezano. Prvotna njegova lirika, ko je zorel v DS-u svoji prvi zbirki, je rastla iz motivov odpovedi in izbere stanu, slovesu od mladosti ter v spominih na Posavje, na mater in prvo ljubezen (*Čudna senca*, *Dan se z mrakom v boju vnema*, *Na pragu*

v življenje, Povest od belih cest, 1900). Pa tudi tu se že javljajo motivi dekliških pesmi (Včasi na vasi, Kaj se je snoči zgodilo, Pred poroko, Nagelj vene deklici... DS 1901-1902).

Zanimivo je, da je že tedaj napisal pesem Slomšku (1900) ob stoletnici rojstva, ki je pozneje postal njegov vzornik in priljubljen pesniški predmet. Tudi smrti ustanovitelja DS-a, dr. Fr. Lampeta se je spomnil.

Na tej osnovi, ki jo je postavil v prvih treh letih v naši reviji, je začel v l. 1902. in 1903. graditi prvo svojo pesniško zbirko. (Sicer je že kot dijak sestavil rokopisno zbirko Na meji mladih let, ki jo je dal brati tudi Cankarju; l. 1902. pa je izdal v bogoslovskih Pomladnih glasih Marjetice, zbirko otroškega gradiva.) Tedaj je v reviji priobčeval pesmi z motivi, ki jih je nakazal že prej (izbira poklica, mati, usode deklic, božične in velikonočne prigodnice, socialne slike Gorski viri in verzi), ktere je pomnožil še z novomašniškimi Molitvami in ciklom Nove stopinje, spevanim ob priliki ordinacije 15. jul. 1902. Ko pa je odhajal na svoje prvo kaplansko mesto, je »v spomin svojega slovesa s posavskih nižin« spesnil Samostansko lilijo, v kateri je dekliški motiv povezal z marijanskim kultom, zaključenim s sedaj znano pesmijo: Z Bogom, vam Marija pravi!... To gradivo iz naše revije (1902-1903) je samo izbral, uredil in mu dodal začetni marijanski cikel Češčena bodi Marija in izdal za božič 1903: V mladem jutru. Tako je dozorel šele s prvo zbirko do — marijanskega kulta, do katerega je prišel preko dekliških in novomašniških motivov in kar daje tudi odslej glavno oznako vsemu njegovemu pesništvu do zadnje zbirke, s katero je letos zaključil svojo človeško pesem, do Tolažnice.

Tako je prva zbirka zrastle v celoti iz DS-a ter izšla istočasno z Župančičevo Čez plan in Meškovo Ob tihih večerih (za novo leto 1904) ter se sama postavila z njima v primerjavo: ob Meška se je postavila kot njemu duhovno sorodna in stilno za čuda podobna pesniška izpoved, ob Župančiča pa kot njegov pesniški antipod, kar se je pozneje velikokrat

poudarjalo. Prvi je takoj ob izidu izpeljal to primero Krek, ki je »Moderno« označil: »Najdarovitejši je Cankar, najmečji Meško, najkrepkejši Župančič, a najljubeznivejši brez dvoma Sardenko« (15 dec. 1903 v Leonovi družbi). Evgen Lampe pa ga je v oceni v DS-u (1904, št. 1) označil kot kateksohen dominsvetovca z besedami: »Preveč je naš, da bi ga povzdigovali.«

Tako se je s svojo prvo zbirko uveljavil Sardenko kot dominsvetovec in duhovni antipod Župančiču, kar pa po pesniški moči ni mogel obstati: premalo je njegova lirika osebna, preveč izvira iz nepristnega pesniškega vira — iz meditacije ob predmetu, iz situacije, iz dogodka, katerega realno objektivnost skuša »poliričiti« z mehko čustvenostjo, kar neredko vodi v stritarjansko sladkobnost in verbalizem. Ta pa je pri Sardenku vedno melodiozen in formalno dognan. Danes osvaja ta zbirka še po svojem osnovnem novomašniškem razpoloženju, ki je pristno in živo, dočim je le nekaj pesmi ohranilo svojo prvotno moč (Blaženi Sad, Sladkost, Gotovo da ne, Angeli so zaplakali...), ali tisti verz, s katerim se je poslovil prof. dr. Koblar od pesnika v odprtem grobu:

Oj, z Bogom in na svidenje
na večno blaženih vrteh,
spoznala bova se takoj
po teh objokanih očeh!

Po tej zbirki je v DS-u priobčil prigodni dramatični prizor v čast Leonovega jubileja (Pet modrih devic, DS 1903) v prozi, ki so zarodek njegovega odrskega ustvarjanja za potrebe Marijinih kongregacij in dekliških odrov.

Nato pa je odšel v Rim (1904—1906). In zopet je v DS-u prinašal — kakor že prej Ušeničnik ali Opeka — svojo rimsko poezijo, Rimske sonete, Med nebom in morjem, impresije s poti v Napoli, opis prizora iz življenja sv. Avguština in sv. Monike, doživljanje antičnega in modernega Rima, sredi katerega ga vse spominja — kot kontrast — njegovega Posavja. Tako je iz DS-a nastala druga zbirka »Roma« (1906) v tedaj izredno lepi izdaji in je pomenila napredek od prve,

dasi se po tehniki ni spremenila: čustvena meditacija ob zunanjih predmetih, toda v melodioznih lahkotnih ritmi (Magnificat!). Zbirka priča, kako različno je doživljal Rim od Opeke; tako svojsko, pa v smislu svoje pesniške tradicije, da mu je tedaj visokošolec Pregelj napisal v Zoro, češ da je gledal Rim, a videl — Posavje. Njegova Roma, ki je v lepši in pomnoženi izdaji izšla leta 1941., je gotovo svojska slovenska pesniška knjiga, meditacija mladega svečenika, ki išče v Rimu krščanski Rim, grajen okrog večne skale.

Že v Rimu je doživel smrt brata (Z bratove gomile, 1906), kar ga je pripeljalo k Mariji Žalostni. Kot duhovnik (Iz svečeniške moje knjige, 1907) je tedaj napisal lirični epos o Materi trpeči, Mater Dolorosa (DS 1908), v katerem je na melodramatični način opisal postaje njenih bolečin od Kristusovega rojstva do Njegove smrti. Tu je Sardenko začel opevati svetopisemske prizore v zvezi z marijansko poezijo, kar je potem ponovil v novih variantah. Pesnitev je nato predelal v dramatično obliko in jo izdal l. 1910. L. 1911. pa ji je dodal še pendant Mati svetega veselja (1911).

V DS-u pa je ta čas med l. 1908 do 1913 priobčeval večinoma razne selske slike (med njimi narodno Zavasjo sem čredo pasla..., 1911), spomine na domačo vas, Posavje in na Šmarno goro, pesmi o domu, nadahnjene po narodni pesmi. Te je mislil pred letom izdati v posebni zbirki z naslovom Domače pesmi, pa je ostala v rokopisu pri meni. Tedaj se v reviji oglašala že tudi z ženskimi pesniškimi motivi, ki so v njem ostali živi od vsega začetka, kakor smo videli (Na preži, Tiha okna, Kaj pa iščeš, Zimska romanca, 1913). Verjetno, da bi tedaj dobili zbirko vaških ali pa dekliških pesmi, da ni nastopila prva svetovna vojna (1914), ki je pesnika postavila pred nove dogodke, ožarjene od krvavega neba. Tedaj je dozorel zbirki Nebo žari (1916), ki je po mnenju Izidorja Cankarja (DS 1916, 46) njegova dotlej »najboljša knjiga«. Čeprav je tedaj pomenila napredovanje, a je danes v njej mnogo, mnogo preživelega in nepesniškega,

je vendar v njej nekaj biserov, ki spadajo med najlepše Sardenkove pesmi.

V poznejših letih (1918—1922) je zasnoval posebno pesniško zbirko na motive dekliških usod in čustvovanj, ki so predstavljale važen motiv od vsega početka, pa so dobile svojo religiozno izpopolnitev v Sardenkovih marijanskih meditacijah. Sardenkova skopa pesniška beseda — v nasprotju z njegovo razsipnostjo v začetku — je v Dekliških pesmih ustvarila svoje najboljše: tihe, komaj slišne vzdihne, trepete dekliških skrivnosti, lahne stopinje ljubezni, kesanje padlih... je nabral v lep šopek in ga povezal s svojskim trakom, s pesmijo Mariji kot varuhinji nedolžnega deklišтва. Ta zbirka, ki je tudi po zunanji opremi svojevrstna, je gotovo najlepši pesniški plod Sardenkove Muze, njegova najintimnejša lirika, govoreča po srcih nežnih lilijastih bitij. Ekonomija izraza in toplota čustva, ki ni brezkrvno, čeprav je rahlo kot krhka vaza, so odlike te najlepše Sardenkove knjižne zbirke, nastale iz pesmi v naši reviji.

Tega leta (1922.), je bil Sardenko mimogrede tudi urednik Doma in sveta in je za božič podaril njegovim naročnikom za slovo od uredništva lepo prilogo Rože (Roža skrivnostna), v kateri se je ob Fürichovih risbah povrnil zopet k marijanski liriki, opevajoč v lepih, zvočnih tercinah življenje Marije in Jezusa od Oznanjenja preko Jezusovih muk in smrti do kronanja v nebesih. Ta priloga pa je bila zadnja zbirka, ki je nastala iz sodelovanja pri naši reviji, kajti odslej se nekaj let ni več oglašil v njej (do l. 1925.). V naslednjih petih letih (do 1930) pa je priobčil le še 11 pesmi, ki pomenijo iskanje v nov realizem, niso pa našle svojih enotno uglašanih družic, s katerimi bi ustvarile novo zbirko z značilno Sardenkovo ciklično zaokroženostjo.

Zadnjih deset let je mnogo ustvarjal mimo revije, v kateri je l. 1940. priobčil le spomin na štiridesetletnico smrti pokojnega ustanovitelja dr. Fr. Lampeta, ter ji poslal v objavo cikel Sava, posvečen Prešernovemu spominu. Ta pa doslej še ni bil objavljen.

(Dalje.) Tine Debeljak.

Vabilo na naročbo 54. letnika

Dom in svet stopa v 54. letnik z najboljšo voljo tudi v bodoče gojiti slovensko kulturno književno ustvarjanje, tako leposlovno kakor znanstveno, ter kritično vrednotiti književni in umetnostni trg pri nas in v svetu, v kolikor nam je dostopen. V leposlovnem ustvarjanju hoče vzdrževati zvezo med starejšimi, mlajšimi in najmlajšimi slovenskimi pisatelji ter tako utrjevati in potrjevati slovensko skupnost med pisateljskimi pokolenji, med tradicijo in rodом današnjega dne, kar naj bo ploden temelj bodočnosti. V povestih in pesmih priznanih pisateljev iz Dom in svetove tradicije in nastopajočega rodu bo kazal obličje današnjega časa, v katerega je postavljen svet, pa tudi razmer, v katere je položen naš dom. Večjo pozornost bomo posvečali pesniškim prevodom predvsem romanskih in slovanskih klasičnih pesnikov ter tako posredovali svetovne pesniške vrednote v naši besedi. Izvirno slovensko ustvarjanje, ki v iskanju Lepote in Resnice išče podobo našega človeka in našega kraja in stoji na večnih vrednotah duhovne človeške osebnosti, kakor je tradicija naše revije, bodi tudi odslej naš glavni namen.

V znanstvenem delu bomo priobčevali umetnostne eseje in razprave, ki se tičejo slovenske kulturne preteklosti in sedanjosti. Umetnosti, predvsem likovni, bomo posvečali več pozornosti kakor doslej ter se bomo ozirali tudi na glasbeno in gledališko kulturo. Vsem vrstam umetnosti bo posvečen naš kritični pregled književnega dogajanja doma in v svetu kakor doslej.

Ne zdi se nam umestno ob tej priliki preveč obljublјati, kajti vsako človeško dejanje je položeno v čas, ki pa ima svoje zakone. Toda kolikor bo v naši moči, bomo storili, da bo revija polnovredna dosedanji tradiciji, glasnica slovenskega iskanja Lepote in Resnice, slovenskega človeka, zasidranega v lastnem domu in iščočega oplajanja v širokem svetu, zavedajočega se dolžnosti do neprekinjenega kulturnega vztrajanja. Zato upamo na posebno pomoč naših naročnikov, ki znajo ceniti dom in v njem lepo, mirno slovensko domačnost.

Dom in svet bo izhajal v skladu z najnovejšimi predpisi v dvojnih številkah ter stane letno 40 lir, plačljivo v obrokih, za dijake 35 lir, če vso vsoto plačajo naenkrat.

Originalne platnice se dobe pri Knjigoveznici Ljudske tiskarne za ceno 20 lir, platnice z vezavo vred pa za 29 lir.

Uredništvo